

Om Begrepp

- deras bestämning, analys och konstruktion

Jens Allwood

1. Introduktion

Begreppet "begrepp" är väsentligt inom många både teoretiska och praktiska områden. I denna uppsats ges först en översikt över några av de viktigaste uppfattningarna om vad begrepp är (avsnitt 3). Särskild vikt lägges därvid vid att diskutera förhållandet mellan begrepp och språklig betydelse (avsnitt 2). Därefter diskuteras några av de mera kända metoderna för att analysera begrepp och språklig betydelse (avsnitt 4).

I avsnitt 5 ges ett förslag till en generisk modell för bestämning dvs analys och konstruktion av begrepp och i avsnitt 6 diskuteras några metoder för att förankra begreppsbestämning empiriskt. I avsnitt 7 diskuteras förhållandet mellan begreppsbestämning och praktiska tillämpningar särskilt med hänsyn till sk verksamhetsanalys och i avsnitt 8 slutligen görs några avslutande kommentarer.

2. Begrepp och språkliga uttryck

Företeelser som synonymi t ex *gosse - pojke - kille*, översättning mellan olika språk t ex *Tisch - table - bord* eller homonymi t ex *krona* i betydelserna (i) av kunglig huvudbonad (ii) typ av valuta (iii) typ av mynt (iv) trädtopp (v) tandersättning gör det rimligt att skilja mellan språkliga uttryck (termer) och det innehåll de uttrycker. Vi kan preliminärt identifiera detta innehåll med ett eller flera begrepp. I synonymi exemplet uttrycks alltså samma begrepp av tre olika språkliga uttryck. Det samma är fallet i översättningsexemplet. I homonymiexemplet däremot uttrycks, flera olika begrepp av ett och samma språkliga uttryck. Det generella förhållandet mellan begrepp och språkliga uttryck är mång - mångtydigt. Flera uttryck kan stå för samma begrepp och flera begrepp kan uttryckas av ett och samma uttryck.

Generellt kan man kanske också säga att begrepp och språkliga uttryck i princip är oberoende av varandra. Vi kan föreställa oss begrepp utan att ha ord för dem. Vill vi kommunicera med andra människor om begrepp måste vi emellertid ha något sätt att

gestalta begreppen. Det bekvämaste hjälpmedlet för en sådan gestaltning är det naturliga språket. Men den kan också äga rum med hjälp av kroppsrörelser, teckningar, diagram eller materiella modeller. Mera generellt kan man säga att vi kan uttrycka eller gestalta begrepp för andra människor genom att utnyttja följande relationer mellan begrepp och uttrycks- eller gestaltsmedel:

(i)	kauslighet eller närhet	(index)
(ii)	likhet	(ikon)
(iii)	konvention	(symbol)

Uttryck som bygger på den första typen av relation kallas *index*. Uttryck som bygger på relationer av den andra typen - *ikoner* och av den tredje typen - *symboler*.

Vi kan nu ställa frågan: Kan begrepp existera utan att motsvaras av vare sig index, ikoner eller symboler? Det svar man ger på denna fråga beror naturligtvis på vad man djupast sett anser att begrepp är.

Utan att svara på frågan kan vi inledningsvis nöja oss med att konstatera att även om vissa begrepp kan identifieras utan något uttrycksmedel, t ex begrepp byggande på konkreta sinnesupplevelser eller mycket enkla abstrakta principer är det inte därför säkert att detta gäller för alla begrepp. Vissa begrepp är kanske så komplexa att de inte skulle kunna hållas ihop utan något märke för våra kognitiva processer att haka fast dem i. Det är dessutom fullt klart att vi har sådana märken för de flesta begrepp och att vi skulle ha mycket svårt att klara oss utan dem.

Vi kan summera vår diskussion genom att säga att vi bör skilja på begrepp och språkliga uttryck (eller mera allmänt på begrepp och uttrycksmedel) eftersom det råder en mångtydig relation dem emellan. Av detta följer emellertid inte att begrepp skulle kunna existera utan något uttrycksmedel överhuvudtaget. Möjligen måste vi räkna med att detta är möjligt för vissa men inte för alla begrepp.

3. Vad är begrepp?

Vi har hittills identifierat begrepp med innehållet i vissa uttrycksmedel främst språkliga. Frågan om vad begrepp egentligen är, är emellertid inte avgjord med detta. Vi kan nämligen fråga vad innehållet i de nämnda uttrycksmedlen i så fall är. Vi kommer här in i en av de längst pågående diskussionerna i västerländskt (och möjligen även österländskt) intellektuellt liv. I den diskussion som pågått sedan antiken kan vi urskilja tre grundläggande positioner gällande vad begrepp egentligen är. Se även Allwood och Andersson (1976).

1. Begrepp är abstrakta företeelser som existerar utanför och oberoende av rum och tid. Begreppen är eviga och oföränderliga. Denna position kallas *begreppsrealism* (begreppen antas ha realexistens) och företräddes först av Platon och är i vår tid företrädd av många matematiker och logiker.
2. Begrepp är mentala företeelser som upptäcks och konstrueras av människor. Denna position brukar kallas *konceptualism* (begreppen är koncept i

medvetandet) och företräddes först av Aristoteles och den medeltida semantikern Abelard. I vår tid är det den vanligaste åsikten bland psykologer och lingvister.

3. Begrepp finns egentligen inte. Det enda som finns är språkliga uttryck och ting i världen som de språkliga uttrycken betecknar. Ofta identifieras härvid vår direkta upplevelse av världen med världen själv. Denna tredje position brukar kallas nominalism (begrepp reduceras till namn eller snarare språkliga uttryck) och dök ursprungligen upp under antiken i opposition mot den platonska begreppsrealismen. En av nominalismens mest kända förespråkare är den långt senare levande medeltida filosofen Occam. I vår tid har nominalistiska åsikter förekommit bland lingvister, filosofer, logiker och psykologer som varit påverkade av den sk behaviorismen.

Majoriteten av de teorier som förekommit har varit konceptualistiska eller realistiska dvs de har utgått från att begrepp finns i någon mening. Man är emellertid inte alltid överens om att ordbetydelser och begrepp kan identifieras med varandra. Inte heller är man överens om hur begrepp respektive ordbetydelser bäst skall beskrivas. Är man begreppsrealist finns två möjligheter. Man kan antingen identifiera betydelser med begrepp och säga att begreppen (och därmed betydelserna) är objektivt separat existerande storheter som vi upptäcker när vi lär oss dem. Man kan också skilja begrepp och betydelse åt och säga att begreppen existerar självständigt men att ordbetydelser är språkberoende och avhängiga av mer eller mindre lyckade försök att fånga begreppen.

Är man konceptualist finns i själva verket ännu fler möjligheter. Man kan antingen fullständigt identifiera begrepp och betydelser som mentala storheter och säga ungefär: "inga ord utan begrepp" och "inga begrepp utan ord". En sådan position leder till att man förutsätter ett mycket starkt beroende mellan språk och tänkande. Inget kan tänkas som inte också kan sägas. Språket sätter klara gränser för vad som kan tänkas. En sådan uppfattning hävdas t ex av Whorf (1956). En annan konceptualistisk möjlighet är att säga att ordbetydelserna utgör en delmängd av begrepp, dvs alla ordbetydelser är begrepp, men det finns begrepp som inte svarar mot några ord. Denna position ger då utrymme för såväl språkberoende och språkoberoende tänkande.

En tredje konceptualistisk möjlighet är att helt skilja begrepp och ordbetydelser. Ordbetydelser finns i ett särskilt "mentalt lexikon" som är skilt från begreppen, vilka finns i det allmänna minnet (som ibland benämnes "encyklopediskt"). Ett sätt att förstå vad det mentala lexikonet är, är att säga att i detta dubbleras de språkligt väsentliga delarna av begreppen i det "encyklopediska" minnet.

För nominalisterna, slutligen, är relationen mellan begrepp och ordbetydelser inte något problem, eftersom de, om de överhuvudtaget skulle tala om begrepp eller betydelse, helt enkelt skulle identifiera dem med företeelser i omvärlden.

Problemen om hur man skall förstå relationerna mellan ord, begrepp och ordbetydelse kommer på ett intressant sätt i fokus då man översätter mellan två språk, Svenska har två ord *farmor* och *mormor*. Har svenskar därför två ordbetydelser och två begrepp? Engelskan har ett enda ord *grandmother*. Har engelsmän därför 1 begrepp där svenskar har två. Eller är engelskans ord dubbeltydigt så att det egentligen finns två ordbetydelser även på engelska? Kanske vill man säga att svenska och engelska är olika så att svenska har två ordbetydelser och engelska bara en. En sådan syn kan vara acceptabel för

ordbetydelser, eftersom de av de flesta kan accepteras som språkberoende. Men den är inte lika acceptabel för begrepp. Det finns ju, som vi sett, både bland realister och konceptualister en tendens att betrakta begrepp som språkoberoende. Problemet är emellertid att det inte är så lätt att fastställa begreppen oberoende av språket. Har vi, om begreppen skall vara oberoende av betydelse, i det aktuella fallet att göra med ett, två eller tre begrepp?

4. Hur skall begrepp beskrivas och analyseras?

I detta stycke beskrivs några av de metoder som traditionellt förekommit för att beskriva begrepp och/eller ordbetydelser.

4.1 Nödvändiga och tillräckliga villkor

Det mest klassiska av alla sätt att analysera begrepp och/eller ordbetydelser är att ge en definition. Enligt Aristoteles skall en definition ange det definierades "väsen" eller "essens". Detta kan göras förhållandevis enkelt om man har att göra med ett väl genomfört hierarkiskt klassifikationssystem. Vad man då gör är att i definitionen ange "genus proximum" (närmast överordnad kategori) och "differentia specifica" (särskiljande egenskap), t ex triangel = def. tresidig geometrisk figur (genus proximum) som är rätlinig (differentia specifika).

I själva verket är denna typ av definition ett specialfall av det mera generella kravet att en definition skall ange de nödvändiga och tillräckliga kraven för att något är det det är. I exemplet med triangeln är både bestämningen tresidighet och rätlinighet nödvändiga men ingen av dem ensam tillräcklig, utan enbart i kombination.

När definitioner med hjälp av nödvändiga och tillräckliga villkor ges brukar detta ofta markeras genom att definiendum (det som skall definieras) och definiens (den givna definitionen) förbinds av uttrycket "om och endast om" (förkortat omm), vilket om man funderar på dess betydelse uttrycker just ett krav på tillräckliga och nödvändiga villkor. T ex en geometrisk figur är en triangel *om* den är tresidig och rätlinig.

4.2 Komponentanalys

Komponentanalys är en metod som försöker beskriva ordbetydelser och begrepp på ungefär samma sätt som man beskriver fonem i fonologin (läran om språkliga ljudsystem) med hjälp av särdragmatriser. Jämför nedan en beskrivning av fonemet /p/ med en beskrivning av betydelsen hos ordet *pojke*.

/p/	-ton +bilabial -kontinuerlig
<i>pojke</i>	+mänsklig +maskulin -vuxen

I både semantik och fonologi är utgångspunkten att de enheter som står i fokus för intresset, dvs begrepp eller ordbetydelser respektive fonem, kan beskrivas genom en uppräkningslista av egenskaper eller särdrag som i de flesta fall anses vara binära (ha två värden). I fonologin är dessa egenskaper artikulatoriska, perceptoriska eller akustiska, medan det för begrepp och ordbetydelser är mera oklart vilka olika typer av egenskaper som finns. Bland annat har detta att göra med att begrepp (ordbetydelser) och fonem knappast är likvärdiga typer av enheter och att utgångspunkterna för teorin är mycket mer oklara i semantik än i fonologi (även om de också är oklara i fonologi).

Komponentanalys har använts inom t ex barnspråksforskning för att säga att barnet bygger upp sina begrepp och/eller lär in sina ordbetydelser genom att gå från ofullständiga till fullständiga särdragsmatriser, vilka successivt lagras och fylls på i minnet (se E. Clark 1973). Förespråkare för semantisk komponentanalys har funnits bland forskare som påverkats av transformationsgrammatik, t ex Katz & Postal (1964), Lyons (1969) och Leech (1969). Komponentanalys har också varit vanlig i antropologi (Goodenough 1965) och psykologi (E. Clark 1973).

Om man jämför komponentanalys med den tidigare mycket vanliga associationistiska synen på ordbetydelse kan man säga att särdragsmatriserna innebär en sorts precisering av hur associationisterna tänkte sig att man byggde upp begrepp genom likhetsabstraktion (dvs att hitta en eller flera egenskaper som är gemensamma för ett antal fenomen). Särdragsmatrisen är så s s slutresultatet av sådana likhetsabstraktioner.

4.3 Prototypeteori

Prototypeteori är ett sätt att se på ordbetydelser och begrepp som lanserats av Rosch (se t ex Rosch 1975). I denna teori ser man betydelser och begrepp som vagt avgränsade kluster av information kring en relativt klar s k prototyp. Prototypen kan vara given biologiskt, som t ex hos färgord (se Berlin & Kay 1969). Men den kan också vara ett barns minnesbild av sin första kontakt med t ex en hund. Den första hunden bildar då prototypen. En prototyp kan också bildas som någon sorts abstraktionsprodukt, i traditionell konceptualistisk mening. Man bildar t ex så småningom prototypen "den bästa hunden" eller "den typiska hunden", genom att samla det som är typiskt och gemensamt för alla hundar.

Rosch tänker sig, åtminstone för s k allmänbegrepp, att människor organiserar sin information kring en central prototyp som den prototypiska stolen eller den prototypiska fågeln etc. Runt om detta prototypiska objekt finns andra objekt som inte är så stollika eller fågelliknande som det centrala objektet. På grund av att teorin alltså tillåter en vaghetszon i karakteriseringen av begrepp och betydelser hävdas den vara förenlig med den teori som Wittgenstein (1933) framlade om att många begrepp antas byggas på "familjelikheter". Med detta avses att de objekt som förenas av ett begrepp inte alla behöver ha något gemensamt. (Se Allwood & Andersson 1976).

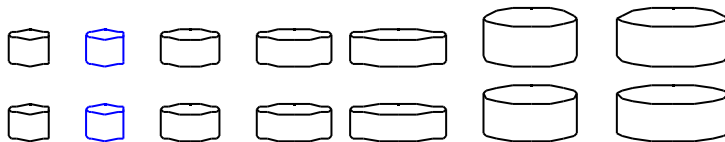
Om man jämför prototypeteori med associationism och komponentanalys kan man säga att prototypeteorin också är en precisering av en sorts associationism. Idén är att vi bygger upp begrepp genom att genom likhet associera olika företeelser till en central

prototypisk företeelse. I själva verket får prototyp teorin på detta allmänna plan en betydande likhet med den associationistiska teori om begrepps bildning som lades fram av biskop Berkeley (1709). Berkeley hävdade att vi byggde upp våra begrepp genom likhet med de första förekomsterna av ett begrepp vi träffade på.

Utgångspunkterna för undersökningar baserade på prototyp teori har varit bl a:

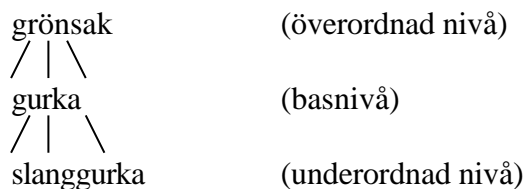
- a) Labovs (1973) undersökningar av kategorisering av behållare för mat (i cup, bowl, dish, mug, glass och pitcher), som visade vaga kategorier med suddiga gränser, vilket antas stämma med prototyp teorin. Osäker kategorisering av gränsföremål var vanlig, medan prototypiska föremål benämndes konsekvent. Funktionell och perceptuell information integrerades, dvs försökspersonerna påverkades samtidigt av formen på det avbildade föremålet och den funktionskontext det satts in i, t ex att någon håller kaffe i en behållare.

Exempel på stimuli:

- b) Roschs (1975) teori om en hierarkisk semantisk uppbyggnad av prototypfält, där en viss nivå i hierarkin sägs vara basnivå och ha egenskaperna att vara lättast tillgänglig och mest använd.

Exempel:

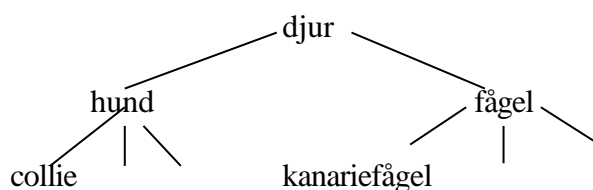

Om man jämför prototyp teorin med komponentanalys kan man säga att komponentanalys inte lämnar ett lika klart utrymme för betydelsemässig vaghet som prototyp teorin. Vaghet får rum i komponentanalys bara som ofullständigt ifyllda särdragsmatriser, (antingen har vissa särdrag inte givits något värde eller också fattas vissa särdrag). När det gäller själva prototypen är frågan om vaghet svår att besvara, eftersom det aldrig klargjorts vad en prototyp egentligen är (se ovan). Om man t ex uppfattar en prototyp som en typisk representant, vilken en individ kommit fram till genom mental abstraktion, är likheten med en särdragsmatris mycket stor. Matrisen består ju av de egenskaper som är typiska för en viss grupp av företeelser. Matrisen är s a s egenskapsanalys av prototypen. Om man däremot uppfattar en prototyp som en första representant eller en bästa representant är relationen inte lika klar.

4.4 Semantiska fält

Ett semantiskt fält är vanligen resultatet av att man kartlägger relationerna mellan ordbetydelser eller begrepp som liknar varandra. För att anknyta till traditionell terminologi kan man säga att man tydliggör likhetsassociationer mellan språkliga uttryck inom ett visst område. Hur förhåller sig t ex en *vän*, *kompis*, *kamrat*, *bekant*, *beskyddare*, *älskad* etc till varandra. (Se Boyd 1980)

Ett vanligt sätt att åtminstone delvis strukturera ett semantiskt fält är att ange vilka hierarkiska relationer som finns. Det har blivit särskilt populärt i datorinspirerad forskning om semantiska nätverk. Följande exempel förekommer t ex hos Collins & Quillian (1969):

Författarna tänker sig här avståndet mellan två knutpunkter (noder) bestämmer hur lång tid det tar att avgöra relationen mellan dem. Det bör alltså ta längre tid att säga att en collie är ett djur än att den är en hund. Författarna tänker sig att vi lagrar information om de nämnda begreppen i vårt minne på ett sätt som är analogt med deras modell.

Överhuvudtaget är tanken att vi lagrar begrepp eller betydelser som liknar varandra nära varandra i minnet och/eller i hjärnan mycket vanlig, och motiveras t ex av forskningsdata, där ord ofta ersätts av andra ord som de är semantiskt besläktade med.

Det bör emellertid sägas att likhet och hierarkiska relationer inte är de enda grunderna för ett semantiskt fält. Porzig (1934) har t ex föreslagit att de också skulle kunna baseras på syntagmatiska relationer, dvs de relationer som råder mellan *Pelle* och *cyklar* och *fort* i *Pelle cyklar fort*. En typ av sådan syntagmatisk analys är teorin om djupkasus (Fillmore 1968) eller teorin om thäta-roller (Gruber 1965), där verbets förhållande till sina argument utreds.

Om vi jämför semantiska fält med de sätt att analysera begrepp och betydelse som nämnts i avsnitt 4.1 - 4.3, kan man säga att en skillnad är att man i analysen av semantiska fält inte utgår från ett enskilt ord, utan snarare från relationerna mellan ett antal ord som antas höra ihop på något sätt. Emellertid är, trots detta, antagligen de tidigare nämnda teorierna och metoderna i viss utsträckning förenliga med tanken på semantiska fält. En av de stora svagheter med begreppet *semantiskt fält* är nämligen att det inte lägger så stora begränsningar på vad som kan vara ett fält. Detta medför att ett fält kan bygga på väldigt många olika sorters semantiska förhållanden.

Vi har redan nämnt att den klassiska idén om likhetsassociationer är lätt att förena med semantiska fält. Komponentanalys kan också förenas med idén om semantiska fält genom att man ser särdragen som de dimensioner som definierar fältet. De olika begreppen blir då till matriser av värden på dessa dimensioner, t ex:

	<i>ålder</i>		
<i>kön</i>	ung	medel	gammal
feminin	flicka	kvinna	gumma
maskulin	pojke	man	gubbe

Det är lite mera oklart om prototyp teorin kan förenas med en fältbeskrivning. Man kan kanske tänka sig ett nätverk av prototyper. Ett problem blir emellertid hur de icke-prototypiska objekten skall passa in i fältet. En möjlig lösning vore kanske att bygga ut prototyp teorin med dimensioner som liknar dem som förekommer i komponentanalys. Ett exempel på detta skulle kunna vara:

fågel	fisk	flygfisk
[flygförmåga]	[simförmåga]	[flygförmåga simförmåga]

4.5 Begrepp och ordbetydelser - några ytterligare problem

Vi har ovan diskuterat fyra semantiska metoder och teorier som använts för att försöka belysa vad begrepp och ordbetydelse är. Tre av dessa, analys av nödvändiga och tillräckliga villkor, komponentanalys och prototyp teori anger tre alternativa sätt att karakterisera ordbetydelse, antingen genom särdragmekanismer eller genom att ange ett centralt objekt omgivet av mindre centrala objekt. Den återstående teorin, semantiska fält, och därmed även klassisk associationism, utgår vanligtvis inte från problemet om hur enskilda begrepp och ords betydelse skall karakteriseras. De tar istället oftast en karakteristik av enskilda begrepp för given och försöker visa hur begreppen är relaterade till varandra. Modifikationerna *vanligtvis* och *oftast* ovan har använts eftersom det också finns försök att förena ett intresse för enskilda begrepp eller betydelser med ett intresse för relationer t ex Hjelmlev (1943). Man ser då helt enkelt enskilda begrepp som en sorts reifierade (förtingligade) knutpunkter för en viss uppsättning relationer.

Ett problem som berörs av svaren på de ganska abstrakta frågor vi diskuterat ovan gäller i hur hög grad begreppen och ordbetydelser är relaterade till perceptuella och emotionella faktorer. Om man antar att det finns ett mentalt lexikon separat från minnesformation i övrigt behöver denna relation inte vara särskilt stark. Antar man däremot att ordbetydelser och minnesinformation i allmänhet utgör en enhet ser man sannolikt relationen som mer intim. Med denna senare syn blir det rimligt att se ordbetydelser som uppkomna ur och kanske också kontinuerligt beroende av perceptuella och emotionella processer.

Hur man än ser på vad ett mentalt lexikon skulle kunna vara finns emellertid en mängd intressanta aspekter på ordbetydelse som rör emotion och perception. Kan ordens betydelse vara känslomässig? Tänk på ord som *aj* och olika typer av svordomar, men

tänk också på par av ord som *snål* och *sparsam* eller *modig* och *dumdristig*. De två orden i varje par tycks referera till liknande saker men ett viktigt sätt som de skiljer sig åt på, är att det ena ordet anger en positiv och det andra en negativ attityd till företeelsen i fråga.

Det finns även semantiska teorier som utgått från ords relation till känslomässiga komponenter. Den mest kända är kanske Osgoods semantiska differentialteori (se t ex Osgood et al 1957). Här karakteriseras ordens betydelser med hjälp av dimensionerna värde, styrka och aktivitet. Varje ord får en bestämd kombination med avseende på dessa dimensioner t ex på följande sätt:

<i>krig</i>	<i>fred</i>
lågt värde	högt värde
hög styrka	låg styrka
hög aktivitet	låg aktivitet

Teorin har använts mycket i attitydundersökningar. Den har även använts för att undersöka emotionell laddning för ord med liknande betydelse över språk- och kulturgränser (se Osgood et al 1975).

Förutom att ord på det här sättet mer eller mindre permanent kan anknytas till ett emotionellt innehåll kan det också inträffa att ord som vanligtvis inte är emotionellt laddade kan bli det i ett visst sammanhang. Om jag säger *En Opel är väl ingen bil*, måste man för att inte satsen bara skall bli en ointressant falsk sats, tolka om innebörden i ordet *bil* så att det kommer att stå för de kvaliteter talaren tycker är mest positiva hos bilar.

Känslomässiga faktorer utövar slutligen en stark påverkan på själva producerandet och förståelsen av tal. Förståelse och produktion kan försämrats eller förbättras beroende på emotionella omständigheter.

När det gäller perceptuella aspekter finns även en mängd intressanta kopplingar till begrepp och ordbetydelse. Är begrepp och ordbetydelser t ex abstraktioner över perceptuella gestalter? Hur förhåller sig perceptuella egenskaper t ex till funktionella egenskaper när vi lär oss begrepp (ordbetydelser). Med andra ord bygger vår förståelse av ordet *stol* mest på att vi vet hur stolar ser ut eller mest på att vi vet stolar används till. Finns det begrepp (ordbetydelser) som inte överhuvudtaget har någon koppling till konkreta perceptuella egenskaper? Vilka perceptuella egenskaper förknippar vi t ex med orden *inte* och *kanske*?

Om det finns ordbetydelser som inte kan härledas ur perceptuella egenskaper innebär detta att en teori, som säger att vi lär oss ordbetydelser enbart utgående från perception, råkar i svårigheter.

Andra frågor av intresse är om begrepp och/eller ordbetydelser kan aktiveras genom att simulera de sinnesmodaliteter som är mest relevanta för ett visst ord. Är m a o betydelserna för orden *gul*, *sur* och *hoppa* kopplade till syn, respektive smak, respektive proprioceptisk perception av rörelse.

4.6 Kommunikationssituationen och betydelsen hos större enheter än ord

Ett annat problem som också berörs av de frågor vi ställt ovan om begrepp och ordbetydelse är problemet hur vi skall beskriva betydelsen hos språkliga uttryck som är större än ord. Sammankopplat med detta problem är problemet hur enskilda ords betydelse förhåller sig till större enheters betydelse. Om vi jämför uttrycken *en djup fråga* och *ett djupt hav* ser vi att ordet *djup* får ganska olika innebörd. Hur skall denna skillnad i ordet *djups* innebörd förklaras?

På liknande sätt kan man visa att inte bara det språkliga sammanhanget utan hela kommunikationssituationen kan påverka tolkningen av ett enskilt ord. I försöken att reda ut problem av denna typ är det högst troligt att företrädare för synen att det finns ett avgränsat mentalt lexikon kommer att vilja trycka mer på ordbetydelseernas stabilitet och kontextoberoende än de som inte tror att man på något enkelt sätt kan avgränsa ett mentalt lexikon.

Om vi återvänder till problemet hur man skall beskriva betydelsen hos enheter som är större än ord finns idag flera olika förslag.

En viktig inriktning har inspirerats av formell logik och tar som utgångspunkt för semantisk analys sanningsvillkor hos påståendesatser. Satsen, inte ordet, är här den grundläggande enheten och man menar att man genom begreppen sanning och referens kan lösa vad man ser som det fundamentala semantiska problemet - nämligen frågan om hur språket hänger ihop med verkligheten. Grundtanken är att man förstår betydelsen hos en påståendesats som *det regnar* genom att tänka på de villkor världen måste uppfylla för att satsen skall vara sann, dvs hur världen ser ut när satsen är sann. På samma sätt förstår man betydelsen hos refererande uttryck som *bilen* genom att tänka på hur ett ting måste vara beskaffat för att kallas bil. Detta blir då ordet *bils* referensvillkor. Genom att systematiskt undersöka sannings- och referensvillkor kan vi se hur språket hänger ihop med världen. (För en lite utförligare enkel introduktion se Allwood, Andersson, Dahl 1977).

Eftersom den formella sanningsvillkorsbaserade semantiken har sin grund i konstruerandet av logiska system har den traditionellt inte uppmärksammat språkliga yttrandes beroende av den kommunikationssituation de används i. Sådana hänsyn tas i större utsträckning i det perspektiv som inspirerats av J L Austins bok *How to do things with words* (1962). Här är den bärande tanken att språkliga yttranden (inte satser) skall betraktas som handlingar - *talhandlingar*. Det finns många olika sorters talhandlingar (ex utrop, varningar, befallningar etc.) och de påståendesatser som är utgångspunkten för logiskt inspirerad semantik är därför att betrakta bara som en typ bland andra, vilket med detta synsätt innebär att en semantik baserad på sanningsvillkor och referens bara kan bli en partiell redogörelse för betydelsen hos språkliga uttryck. Inom denna tradition blir i stället talarens avsikt och effekterna på lyssnaren viktiga. Man kan säga att talhandlingsteorin återinför mer av ett traditionellt retoriskt perspektiv. I anslutning till talhandlingsteorin finns också forskare som försökt beskriva och förklara hur vi kan förmedla olika typer av underförstådd information till varandra (se Grice 1975, Allwood 1976). Detta har lett till att kommunikationssituationens roll för tolkningen har kommit att uppmärksammas.

Vid sidan om de riktningar som inspirerats av logik och talhandlingar finns flera andra inriktningar. En av dessa är den tradition som sysslar med textgrammatik och diskursanalys (se t ex Rumelhart 1975, Grimes 1975 och Schank 1975). Huvudtankarna inom denna inriktning är att vi har antingen regler eller en sorts färdiga scheman för språkliga sekvenser som är längre än satser. Oftast har man demonstrerat detta genom att analysera någon typ av monologisk berättande framställning. Man har även försökt analysera språklig interaktion på ett liknande sätt, t ex med hjälp av begreppet *script*, man tänker sig att vi lagrar en sorts teaterliknande manuskript för situationer vi ofta deltar i, t ex restaurangbesök (se Schank 1975). Detta manuskript hjälper oss att säga rätt sak vid rätt tillfälle i den sekvens av händelser som utvecklas i denna situation.

5. Ett förslag till en generisk modell för dynamisk bestämning, analys och konstruktion av begrepp

5.1 Utgångspunkter - dynamisk konceptualism

På grundval av vad som ovan sagts beträffande olika uppfattningar om vad begrepp är och om hur de skall bestämmas presenteras här ett första förslag till en modell för begreppsbestämning.

Modellen är konceptualistisk och utgår alltså från att begrepp är storheter som konstrueras av oss i våra försök att "inbegripa" verkligheten. Verkligheten blir "begriplig" bl a genom att uppdelas i begrepp. Denna grundläggande konceptualistiska utgångspunkt utesluter emellertid inte att analysen också i vissa delar skulle kunna vara tillämplig med en begreppsrealistisk utgångspunkt.

Modellen är dynamisk eftersom den antar att begrepp är produkter av konceptualiseringsprocesser (begreppsbyggande), vilka förstås som försök att mentalt förenkla verkligheten genom att göra information som är mera komplex och dynamisk till mentala storheter som kan fungera som statiska enheter i våra tankeprocesser. Konceptualisering ses med detta perspektiv som mental komprimering av information. Komprimeringen innebär förenkling och därmed överskådlighet och hanterbarhet. Men den innebär också ofta mental reifiering, dvs begreppen blir abstrakta objekt med vissa egenskaper eller relationer. Ett begrepp blir alltså inte enbart en knutpunkt för relationer och/eller processer utan blir dessutom ett objekt där relationerna och processerna istället ses som egenskaper hos objektet. Begreppsbyggnad kännetecknas således av informationskomprimering, avdynamisering (statiska enheter) och reifiering samt av avrelativisering (egenskaper istället för relationer) och abstraktion. Den Platoninspirerade begreppsrealismen brukar ta fasta just på dessa kännetecken och karakterisera begrepp som statiska abstrakta objekt med enbart essentiella egenskaper.

Tendensen att betrakta begrepp som abstrakta objekt kan t ex illustreras genom att fundera på hur begrepp brukar anknytas till ord ur olika ordklasser. Det finns en klar tendens till nominalisering så fort ett begrepp skall benämnas. Man talar således hellre om begreppet "gulhet" än om begreppet "gul", hellre om begreppet "löpning" än om begreppet "springa", hellre än om begreppet "konjunktion" än om begreppet "och" och

hellre om begreppet "2-dimensionell-ytrelation" än om begreppet "på". I linje med denna tendens tycks nomina själva bilda en mer direkt utgångspunkt för begreppsbyggnad t ex begreppet "bil" eller begreppet "skog" etc.

Vi kan därför konstatera att det traditionella synsättet på begrepp är ett synsätt där begrepp företrädesvis ses som statiska abstrakta objekt med enbart essentiella egenskaper. I den modell som här framlägges accepteras detta synsätt endast delvis. Vad som accepteras är att begreppsbyggnad är en process vars mål är att skapa relativt abstrakta och statiska informationsmässigt komprimerade enheter för tänkandet. Vidare accepteras att slutresultatet av detta ofta blir reifierat dvs en sorts abstrakta objekt.

I motsättning till det traditionella synsättet vill jag emellertid hävda att dessa karakteristika inte entydigt pekar på en enhetlig typ av slutprodukter. Istället tror jag att man kan urskilja flera olika distinkta begreppstyper, av vilka några är beroende av olika typer av normativa önskemål. De olika sätten att bestämma begreppen kan sedan representeras på olika sätt t ex ikoniskt med en bild eller diagram, eller mera abstrakt med listor på egenskaper eller relationer. Se ovan om särdragsmatriser. För relationer kan en särdragsmatris t ex byggas ut med relationella drag. *Farfar* skulle t ex på detta sätt med hjälp av notation ifrån predikatlogisk kalkyl kunna representeras (och definieras) på följande sätt:

x är farfar till y omm	manlig x
	manlig y
	förälder x, y
	förälder y, z

Om vi komprimerar informationen mer och reducerar bort relationerna ett steg kan vi säga att en "farfar" är en "manlig förälder till en manlig förälder".

Som redan nämnts är den modell för begreppsanalys som här framlägges konceptualistisk snarare än realistisk dvs en utgångspunkt för vad som sägs är att begrepp snarare än att upptäckas fix färdiga uppfinnes och konstrueras av oss människor. Till skillnad mot tidigare konceptualistiska ansatser där man liksom i begreppsrealism ofta ägnat intresse enbart åt begreppen som slutprodukter av konceptualisering är ett av huvudsyftena i modellen att göra troligt att begrepp konstrueras enligt vissa "semantisk-epistemiska" principer och operationer och att det är dessa semantisk - epistemiska operationer som bör stå i förgrunden för intresset i studier av begreppsanalys och begreppsbyggnad.

I själva verket vill jag hävda att vad som sker vid begreppsbestämning, i form av begreppsbyggnad eller begreppsbyggnad, bara är ett specialfall av vad som sker i betydelse- och meningsbestämning i vanliga samtal. Användningen av semantisk-epistemiska operationer vid begreppsbestämning är m a o bara ett specialfall av den användning vi kontinuerligt gör av dessa operationer i vanliga samtal. Vad vi kommer att diskutera nedan är användning och funktion av ett urval av dessa semantisk - epistemiska operationer i kombination med de krav som ställs på komprimering, fokusering, specificering, precisering, reifiering och social stabilisering av information i samband med begreppsbyggnad.

En huvudtes kommer därvid att vara att samma semantisk - epistemiska operationer kan användas såväl för att konstruera, aktivera och förändra begrepp som för att analysera dem. Mitt fokus i denna uppsats kommer att vara riktat på bestämning av begrepp, vilket ofta något oegentligt benämns analys av begrepp. Se nedan 5.3.2.

5.2 Begreppsbestämning

5.2.1 Analys och klassificering

Att analysera något är att ange vilka egenskaper det har. Om det vi analyserar är konkret kan vi förutom egenskaper också tala om att analysen leder till en uppfattning av komponenter eller beståndsdelar hos det analyserade. Att analysera ett begrepp ger oss därför i första hand en uppfattning om vilka egenskaper begreppet ifråga har. (Om ett begrepp representerar konkreta företeelser kan vi i överförd bemärkelse också tala om att begreppet har komponenter eller beståndsdelar).

För de flesta, om inte för alla, egenskaper gäller emellertid att de kan härledas ur relationer eller ur processer som är relationer. En analys av egenskaper leder därför till en analys av de relationer och processer som kan förknippas med dessa egenskaper. I själva verket kommer vi ofta nedan att se dessa relationer (eller processer) som primära och bedriva analysen direkt i termer av dem. Att bedriva begreppsanalys blir därför att ange vilka egenskaper och relationer ett begrepp faktiskt eller potentiellt kan förknippas med. Oftast leder analysen till att man inte nöjer sig med att ange relevanta relationer utan att man dessutom anger vad begreppet i kraft av dessa relationer kan relateras till.

Ett begrepp om kanske förtjänar en viss diskussion i samband med en diskussion av begreppsanalys är begreppet "klassifikation". Att klassificera ett fenomen är att relatera fenomenet till andra fenomen som det i något visst avseende liknar. Klassifikationen fäster samtidigt uppmärksamheten på för fenomenet utmärkande egenskaper och relaterar det till andra fenomen som delar någon eller några av dessa egenskaper. Att klassificera ett visst djur som hund är exempelvis att samtidigt tala om att det har vissa egenskaper och att det i kraft av dessa egenskaper hör till en viss djurgrupp. Att klassificera något innebär därför alltid att man direkt eller indirekt pekar ut en eller flera egenskaper det man klassificerar har.

5.2.2 Bestämning, analys och konstruktion

Utgångspunkten för vad som traditionellt brukar kallas "begreppsanalys" är ofta att man har en ganska vag och ofullständig uppfattning om något fenomen och att man genom begreppsanalys hoppas skärpa denna uppfattning. Tre generella drag i en sådan begreppsanalys är:

- (i) tillförande av relevant information,
- (ii) avgränsande av relevant information och
- (iii) strukturering av relevant information.

Alla tre processerna innebär aktivering och urval av information och kan förutom krav på deskriptiv relevans underkastas olika typer av krav på normativ relevans. Ett fjärde generellt drag blir därför;

- (iv) öppenhet för normativa hänsynstaganden.

Vår konceptualistiska utgångspunkt medför emellertid att vi inte alltid förutsätter att det finns en färdig begreppslig struktur att vaska fram. Snarare tror vi att alla de processer vi nämnt; aktivering, urval, avgränsning och strukturering är i viss mån aktiva konstruktiva processer med utrymme för val och påverkan. Begreppsanalys kan därför knappast bedrivas utan ett visst mått av begreppskonstruktion.

Jag har därför inte valt den traditionella termen *begreppsanalys*, som allmän term för vad denna uppsats handlar om. Termen *analys* medför en begreppsrealistisk bias genom att den tycks förutsätta något färdigt som skall analyseras. *Begreppsbestämning* är troligen en bättre term eftersom den är neutral mellan analys och konstruktion. Oavsett om ett begrepp analyseras eller konstrueras så bestäms ju begreppet.

Uppmärksammandet av det konstruktiva draget i begreppsanalys är nyttigt av flera skäl. Ett sådant skäl är att ett konstruktivt betraktelsesätt gör det lättare att fokusera det växelspel mellan deskriptiva och normativa hänsyn som ofta äger rum vid begreppsbestämning.

Ett annat skäl är att en förståelse av konstruktionsprocesserna troligen är mer fundamental för en förståelse av begreppsbestämning och begreppsbyggnad än en förståelse av begreppen själva. En förståelse av konstruktionsprocesserna är dock inte så lätt att uppnå eftersom processerna tycks vara många och komplexa och dessutom karakteriseras av en hög grad av inbäddning (rekursion) och iteration.

5.2.3 Specificering, precisering och normativa krav

För att anknyta till traditionell terminologi (Naess, 1954) kan vi säga att vi ser begreppsanalys som en kombination av *specificering* och *precisering* under vissa normativa villkor. Huvuddelen av jobbet ligger därvid på specificering dvs tillförandet av mer och noggrannare information. Vi kommer under specificering att räkna in exempelvis följande operationer: typifiering, typspecificering, instansiering, delning, kvantifiering, relations- och egenskapsbestämning samt tids- och rumsförankring (se nedan mer i detalj). Som ett specialfall av specificering kommer också att inräknas generalisering dvs typanknytning av ett begrepp till en överordnad typ.

Precisering dvs avgränsandet av ett begrepp från andra begrepp (och dess motsats deprecisering) förutsätter i själva verket en viss specificitetsnivå för att bli meningsfull. En viss precisering blir i själva verket alltid resultatet av en specificering eftersom mer information brukar medföra att gränserna mellan begrepp inte längre kan dras på det sätt som var möjligt innan tilläggsinformationen gavs:

De normativa villkoren, i sin tur, inverkar både på det sätt specificering görs och på det sätt precisering görs. Efter att vi först i avsnitt 5.3 - 5.9, diskuterat olika drag i deskriptiv bestämning av begrepp, diskuteras i avsnitt 5.10 normativa krav.

5.2.4 Bestämningens språkberoende

Något bör också kortfattat sägas om språkets roll för den typ av begreppsbestämning som skall beskrivas nedan. Som vi sett kan vi antagligen bilda vissa begrepp utan hjälp av vare sig språk eller andra uttrycksmedel. Alla begrepp måste emellertid ges någon form av uttryck för att kunna kommuniceras och det verkar troligt att de flesta begrepp blir lättare att bestämma om man i analysen av dem kan utgå från något som representerar dem. I de fall som diskuteras nedan kommer utgångspunkten för analysen alltid att vara den representation begreppen har i sk naturligt språk. Det kan därför vara berättigat att karakterisera den roll jag tror "naturligt språk" har för begrepp och begreppsbildning. Mycket kortfattat kan man säga att det naturliga språket formar, strukturerar och ger kulturell stadga åt semantisk-epistemiska (kognitiva) operationer vilka finns som en medfödd utvecklingspotential hos alla människor. Det naturliga språket kan därvid hjälpa oss i alla grundläggande begreppsoperationer, dvs det kan hjälpa oss konstruera, förändra, aktivera och vidmakthålla begrepp. Det är framför allt genom de senare två funktionerna det naturliga språket bildar en god utgångspunkt för begreppsbestämning. Man kan nämligen hävda att det naturliga språket genom sitt förråd av färdiga fraser, ord och morfem tillhandahåller ett förråd av färdigkonstruerade begrepp, där den språkliga "ytstrukturen" - i vissa fall direkt avspeglar de semantisk-epistemiska operationer som använts för att konstruera begreppen. I modellen som presenteras nedan kommer jag därför att fästa relativt stort avseende vid den struktur det språkliga uttrycken för ett visst begrepp har. Denna struktur utgör ofta en möjlig utgångspunkt såväl för en analys och "dekonstruktion" som för en "konstruktion" av begreppet.

En konsekvens av det sagda blir att begreppsanalys kan ge resultat som skiljer sig från en kultur till en annan på åtminstone följande två sätt:

- (i) Beträffande vilka aspekter av "livsvärlden" (se Schutz 1973) t ex naturlig omgivning, social organisation etc som det varit funktionellt att konceptualisera och språkligt kodifiera.
- (ii) Beträffande den struktur begreppen fått genom att konstrueras med hjälp av de semantisk-epistemiska operationer som kodifierats här i ett visst naturligt språk. Hur stora skillnaderna här är mellan olika språk är fortfarande en öppen fråga. Det finns ännu inte någon fullständig analys av skillnaderna mellan olika "naturliga språk" beträffande vilka semantiska-epistemiska operationer som kodifierats och på vilket sätt detta gjorts.

I det förslag som presenteras kommer jag att utgå från att språket kan ha åtminstone följande tre funktioner av vikt för begreppsbildning:

- (i) *Epistemisk grundstrukturering*; Med hjälp av språket kan vi uttrycka vilken sorts "grundläggande entitetsstatus" ett visst fenomen skall ha t ex skall vi betrakta

något som objekt eller process; *arbete-arbeta*. Epistemisk grundstrukturering sker t ex genom böjning och avledning.

- (ii) *Komprimering*; Med hjälp av språket kan vi också packa information genom att utelämnat relationer och andra (kontextuella) förutsättningar

t ex karl som arbetar → arbetande karl →
 arbetskarl → arbetare

Språkligt, finns även möjligheten att åstadkomma motsatsen till komprimering vilket kan benämnas "explicering". Vi för då istället in relationer och kontextuella förutsättningar. Ett begrepp som "naturskydd" skulle kunna expliceras som t ex "skydd-i-naturen", "skydd-av-naturen" eller "skydd-från-naturen".

- (iii) *Fokusering*;
i en komplex mängd information finns ofta flera möjligheter till fokusering. Språkligt kommer detta till uttryck genom t ex val av huvudkonstituent i en nominalfras t ex *bilreparation* eller *reparationsbil*.

I strukturen hos de språkliga uttrycken för ett begrepp finner vi ofta resultatet av dessa funktioner rekursivt inbäddade i varandra dvs de operationer som åstadkommer ovanstående 3 funktioner kan tillämpas både på varandras och på sin egen output, så att komplexa komprimerade strukturer kan byggas upp.

Nedan kommer jag nu att diskutera ett antal typer av analys och klassificering som kan läggas till grund för en generisk modell för begreppsbestämning. De typer som skall diskuteras är följande:

- (i) Analys av epistemisk grundkategori
- (ii) Analys av konceptuell grundstruktur
- (iii) Analys av förankring i tid och rum
- (iv) Analys av relationer och processer
- (v) Analys av roller härledda ur processer och relationer
- (vi) Analys av egenskaper
- (vii) Kvantitet, värdering och modalitet
- (viii) Normativa krav på begreppsbestämning

5.3 Epistemisk grundklassificering

Epistemologi eller kunskapsteori är läran om vad och hur, vi förstår och vet något om världen. Begrepp är mycket viktiga hjälpmedel i de epistemiska processerna. Andra viktiga hjälpmedel är enligt den modell som här föreslås vad vi kallat semantisk - epistemiska operationer. Dessa är operationer med hjälp av vilka människan strukturerar information från omvärlden eller inifrån sig själv. Evolutionärt kan man tänka sig att åtminstone de operationer som ligger bakom vad som här kommer att benämnas epistemisk grundklassificering uppkommit som en för människan nyttig förstärkning av tendenser i omvärldsinformationen. Så småningom har människan dock genom hjärnans utveckling lyckats åstadkomma en viss grad av disociering mellan omvärldsinformation

och de epistemiska operationerna. Ett viktigt inslag i denna disocieringsprocess har varit språklig strukturering av information. Denna har bl a ägt rum genom att vissa epistemiska operationer kulturellt förstärkts p g a att de blivit språkligt kodifierade och på så sätt gemensamma för en viss social grupp. Den koppling mellan epistemiska processer och semantiska processer som blir resultatet av språklig kodifiering är motiveringen för termen "semantisk - epistemiska operationer" som en benämning för de epistemiska operationer som har semantiska funktioner.

I det följande presenteras nu ett förslag till semantisk - epistemisk grundklassificering av information. Som redan omnämnts är min hypotes att denna grundklassificering innebär en förstärkning men också en bearbetning och förändring av tendenser i den information som når oss från omvärlden eller inifrån oss själva. De kategorier som presenteras kan därför alla ses som resultat av semantiska - epistemiska operationer som kan appliceras antingen på minnesinformation eller på information från omvärlden.

- (i) *Objekt*; om en företeelse klassificeras som objekt innebär det att den är diskret avgränsningsbart och kan kvantifieras.
Exempel på objekt är *bil, hus, båt* men också abstrakta objekt som talen 1, 2 och 3.
- (ii) *Substans*; Substanser är konkreta och delbara men inte diskret kvantifierbara.
Exempel på substanser är *smör, olja, vatten*.
- (iii) *Process*; processer utgörs av dynamiska förlopp såsom att *tala, springa* eller *gå*.
I många fall förutsätter processer att något undergår processen.
- (iv) *Egenskap*; egenskaper utgörs av utmärkande drag hos något annat. Man säger ibland att egenskaper förutsätter en egenskapsbärare. Sådana kan t ex utgöras av objekt, substanser eller processer men också av mera komplexa kategorier.
Exempel på egenskaper är t ex *gul, stor, skarp, snäll*, etc.
- (v) *Relation*; relationer är förhållanden mellan fenomen, t ex de som omnämnts ovan, men även de som omnämns nedan. Exempel på relationer är *del av, samtidigt som* och *större än*.
- (vi) *Tillstånd*; tillstånd är statiska konfigurationer av objekt, substanser, egenskaper och relationer. Exempel på tillstånd är att *rosen är röd* eller att *Robert gillar Rebecka*. Tillstånd är alltså till skillnad från de tidigare kategorierna inte en enkel utan en komplex kategori som förutsätter de andra kategorierna som beståndsdelar.
- (vii) *Händelse*; händelser är liksom tillstånd komplexa. De utgörs av förändringar av tillstånd eller processer med avseende på någon i tillståndet ingående egenskap eller relation. Exempel på händelser är t ex att *klockan slår fem* eller att *Pelle öppnar dörren*.
- (viii) *Skeenden*; ett skeende är en följd av minst två händelser, t ex att *Klockan ringer* och *Pelle stiger upp*.

De kategorier som presenterades ovan är alla, möjligen med undantag för skeende av så grundläggande natur att de är svåra att definiera eller analysera. Jag har därför nöjt mig med att parafasera och exemplifiera dem. Ur analytisk synpunkt är det en öppen fråga om kategorierna verkligen är grundläggande eller om de kan härledas ur sådana förmågor

som diskriminering av likt och olik, förmågan att uppfatta rörelse, förmågan att förankra och bedöma avstånd i tid och rum.

Bakgrunden för kategorierna är först och främst språklig-semantisk analys av svenska och engelska. De tycks göra rättvisa åt en stor mängd enskilda begrepp från dessa språk. Anledningen till detta är i sin tur att kategorierna är nära kopplade till den uppdelning av ordklasser och elementära satstyper som brukar göras för dessa språk.

Som vi sett ovan måste kopplingen till språket uppmärksammas av många skäl i begreppsbestämning. Ett av skälen är att begrepp med språkliga medel kan fås att vandra från en epistemisk kategori till en annan, t ex *gul* → *gulhet* (egenskap blir abstrakt objekt), eller *måla* → *målad* (process blir resultatig egenskap). För begrepp som uttrycks språkligt finns det därför möjlighet att avgöra om dess epistemiska kategorisering är primär eller härledd. *Gul* i exemplet ovan är en primär egenskap men *gulhet* är ett härlett (abstrakt) objekt. De språkliga medel varmed dessa transformationer äger rum kan ges olika typer av namn. Från ordklassynpunkt kan vi t ex tala om nominalisering, d v s något blir ett nomen eller substantiv (*gulhet*). Mera semantiskt kommer jag att omtala samma sak som reifiering - *gulhet* är alltså en reifierad egenskap.

5.4 Konceptuell grundstruktur

5.4.1 Operationer relaterade till epistemisk grundstruktur

Låt oss nu se lite närmare på de semantisk-epistemiska kategorier som föreslagits ovan. Enligt det konceptualistiska betraktelsesätt som anlägges här bör de alla betraktas som resultat av operationer med hjälp av vilka vi strukturerar information från minne eller yttervärld under hänsynstagande till inherent drag i denna information. De begränsningar på konceptualiseringen som resulterar av dessa inherent drag varierar från fall till fall. Ibland tillåter de emellertid en viss valfrihet beträffande om något skall konceptualiseras som t ex objekt, process eller egenskap. Vad detta innebär är att informationen är så rik att den tillåter alternativa konceptualiseringar som alla är selektiva i den meningen att informationen bara partiellt struktureras. Det innebär alltså inte att varje individ s a s idiosynkratiskt kan konstruera sin konceptuella verklighet hur som helst. De språkligt kodifierade semantisk-epistemiska operationerna som är vårt förnämsta hjälpmedel för konceptualiseringen visar både på de möjligheter och de begränsningar som finns. Jämför t ex följande sätt att konceptualisera vad vi oftast betraktar som egenskapen "gul".

- (i) En gul blomma
- (ii) Det gula hos en blomma
- (iii) En blommas gulhet
- (iv) Blomman ?????

Särskilt exempel (iv) tvingar oss att reflektera över det i västerländsk kultur vanliga sättet att uppfatta färger som egenskaper dvs som statiska tillstånd och att istället pröva möjligheten att uppfatta dem som processer.

De semantisk-epistemiska operationer vi hittills diskuterat är språkberoende och behöver därför inte nödvändigtvis vara medfödda. De kan troligen dels analyseras i mer

primitiva operationer och dels anknytas och samverka med andra operationer. Dessutom kan de eraktivt och i viss mån rekursivt tillämpas på sig själva. Jämför t ex *gul-aktig-het* (egenskap → egenskap → objekt). I tabell 1 nedan presenteras en översikt över några av de operationer de semantisk-epistemiska "grundkategorierna" kan analyseras med och/eller anknytas till.

Tabell 1. Semantisk-epistemiska grundkategorier och andra konceptuella operationer

	Enkla(analytiska)					Komplexa (syntetiska)		
	Objekt	Substans	Process	Egenskap	Relation	Tillstånd	Händelse	Skeende
Förutsätter Diskriminering	Ja	Ja	Ja	Ja	Ja	Ja	Ja	Ja
Förutsätter Likhets- abstraktion	Ja	Ja	Ja	Ja	Ja	Ja	Ja	Ja
Typifiering	Ja	Ja	Ja	Ja	Ja	Ja	Ja	Ja
Typgenera- lisering (klassificering)	Ja	Ja	Ja	Ja	Ja	Ja	Ja	Ja
Typspecifisering	Ja	Ja	Ja	Ja	Ja	Ja	Ja	Ja
Förutsätter Förändring	Nej	Nej	Ja	Nej	Nej	Nej	Ja	Ja
Förutsätter Reifiering (självständighet)	Ja	Ja	Nej	Nej	Nej	?	Nej	Nej
Ställighet			1 eller fler- ställig	1- ställig	Fler- ställig			
Instansiering	Indi- vidue- ring	Por- tion- ring	In- stans	Mo- ment	In- stans	In- stans	In- stans	In- stans
Samlingar, delsamlingar och medlemmar	Ja	Ja	Ja	Ja	Ja	Ja	Ja	ja
Delning	Kon- kreta delar "kompo- nenter"	Por- tioner	Del- pro- cesser	Kon- stitu- enter	Kon- stitu- enter	Kon- stitu- enter enter	Enkla konsti- tuenten	Enkla & sam- satta konsti- tuenten
Kvantifiering kardinal (instanser, typer "delar")	Ja	Ja	Ja	Ja	Ja	Ja	Ja	Ja

	Objekt	Substans	Process	Egenskap	Relation	Tillstånd	Händelse	Skeende
Kvantifiering ordinal	Utsträckning	Utsträckning	Intensitet hastighet	Intensitet	Intensitet	Utsträckning hastighet	Intensitet	Intensitet utsträckning hastighet
Modalitet	Ja	Ja	Ja	Ja	Ja	Ja	Ja	Ja
Tid o rum	abstrakt konkret konstans	abstrakt konkret konstans	abstrakt? konkret föränd-	abstrakt konkret konstans	abstrakt konkret konstans	abstrakt konkret konstans	abstrakt konkret förändring	abstrakt konkret förändring

De operationer och egenskaper som finns angivna i tabell 1 kan nu användas för att karakterisera skillnader och likheter mellan "grundkategorierna". Låt oss betrakta dessa skillnader och likheter för att sedan diskutera de i tabellen nya kategorierna mera i detalj. Vi ser att alla grundkategorier antas bygga på *diskriminering* och *likhetsabstraktion* samt att alla antas kunna typifieras, typgeneraliseras, typspecificeras, instansieras och med avseende på sina instanser kardinalkvantifieras och bilda samlingar t ex mängder och delmängder (se även nedan). Andra "*samlingsbegrepp*" än mängder, utgörs t ex av klasser och kollektioner med en "*ingå*" i relation som är analog till *elementrelationen*. Vi ser vidare att alla kategorier antas vara "delbara", ordinalt kvantifierbara, modalt modifierbara samt möjliga att anknyta till tid och rum (avsnitt 5.5).

Beträffande skillnader mellan "grundkategorierna" kan vi först notera att vissa antas vara enkla (eller analytiska) och andra komplexa (eller syntetiska). De *komplexa* antas vara uppbyggda av de *enkla*. Ett *tillstånd* består minimalt av ett objekt eller en substans i kombination med en eller flera egenskaper eller relationer. En *händelse* består minimalt av en *förändring* hos någon av ett tillstånds egenskaper eller relationer. *Processer* kan ses som en abstraktion över en följd av händelser gällande en viss typ av egenskaper eller relationer. Processer betraktas som enkla inte sammansatta eftersom de primärt fokuserar på förändringstyp - inte på vad som förändras. Händelser måste däremot förstås i förhållande till vad som förändras. Ett *skeende* är en process med flera olika faser eller alternativt en följd av processer.

Skälet till att kategorierna som alternativ till *enkla* och *komplexa* också rubricerats *analytiska* och *syntetiska* är att de "helheter" som utgörs av tillstånd, händelser och procedurer ofta har "syntetiska gestalt kvaliteter" som inte på något direkt sätt kan föras tillbaka till den syntetiska kategorins konstituenterna. Konstituenterna kan därför ofta enbart analytiskt särskiljas. Jämför t ex urskiljandet av egenskapen gul hos en gul blomma.

Processer konstitueras genom diskriminering, likhetsabstraktion och eventuell typifiering av förändring. De skiljer sig därför från övriga enkla grundkategorier genom att förutsätta förändring. På analogt sätt skiljer sig händelser och skeenden från tillstånd. *Objekt* och *substanser* skiljer sig från egenskaper och relationer genom att förutsätta *reifiering* dvs de kan ses som primära självständiga bärare av egenskaper och relationer.

Objekt skiljer sig från *substanser* med avseende på *instansiering*. Objekttyper till exempel en typ av träd instansieras av de enskilda träden medan substanstyper t ex en smörtyp instansieras av portioner av nämnda smörtyp. *Egenskaper* skiljer sig från *relationer* genom *ställighet* dvs genom det antal argument (bärare av egenskapen eller relationen) som krävs för att egenskapen eller relationen skall instansieras. Om enbart ett argument krävs talar vi om en egenskap. Om fler än ett argument krävs talar vi om en relation.

5.4.2 Reduktion av epistemisk grundstruktur

Skillnader och likheter mellan de enkla grundkategorierna kan kanske åskådliggöras på följande sätt. Likheterna består primärt i att alla grundkategorier baseras på diskriminering, likhetsabstraktion och typifiering. Skillnaderna summeras av följande särdragsuppställningar.

	Objekt	Substans	Egenskap	Relation	Process
Förutsätter förändring	- förändr.	- förändr.	- förändr.	- förändr.	+ förändr.
Förutsätter reifiering	+ reif.	+ reif.	- reif.	- reif.	- reif.
Instansiering	individ	portion	moment	rel instans	proc inst.
Ställighet			enställighet	flerställigh.	en och flerställighet

Man bör notera att dragen [\pm förändr.] och [\pm reif.] grundas på om en kategori förutsätter eller inte förutsätter förändring eller reifiering. Att inte förutsätta förändring eller reifiering innebär inte att det är omöjligt att betrakta kategorin som reifierad eller föränderlig. Jämför hur egenskapen "gul" med hjälp av språkliga medel blir t ex *gulhet* (reifiering) eller *gular* (dynamisering).

De komplexa (syntetiska) kategorierna liknar varandra genom att förutsätta de enkla. De skiljer sig emellertid från varandra genom vilka enkla kategorier de . Tillstånd förutsätter inte förändring men utesluter det inte heller. Vi kommer att tala om "dynamiska tillstånd" t ex *en springande man*. Händelser och skeenden förutsätter däremot förändring men skiljer sig åt beträffande hur komplex förändringen måste vara; händelser kräver enkel förändring, medan skeenden kräver komplexa, ordnade förändringar.

5.4.3 Typifiering

Nu några ord om de konceptuella operationer i tabell 1 som ännu ej diskuterats. Typifiering, typgeneralisering och typspecificering är alla grundade på

likhetsabstraktion. Med *typifiering* avses selektionen av det som i något visst avseende är typiskt för fenomenet - oftast vissa egenskaper eller relationer.

I Tabell 2 kontrasteras "enkel typifiering" dels med information som inte urskiljts på annat sätt än att den hör ihop med en ordenhet och dels med olika former för typifiering på vilka normativa krav lagts.

Tabell 2 *Typifiering*

- (i) *Oanalyserad informationsenhet*; som t ex kan definieras genom att säga det är den information som aktiveras av ett visst uttrycksmedel. Det viktigaste exemplet på detta är kanske ordbetydelser som inte utsatts någon speciell semantisk analys.
- (ii) *Typ*; enhet grundad på likhetsabstraktion över ett antal fenomen t ex begreppet bil blir på detta sätt de egenskaper hos en bil som liknar egenskaper hos andra bilar.
- (iii) *Prototyp*; en i något avseende typisk representant för en kategori av fenomen. Prototypen för begreppet bil skulle i Sverige idag kunna utgöras av ett exemplar av de senaste årens Volvomodeller.
- (iv) *Stereotyp*; en typ eller representant för en typ som i något avseende av en utbredd opinion uppfattas som typisk. Begreppet "rikemansbil" kanske stereotyp representeras av Rolls Royce.
- (v) *Maximaltyp*; en maximaltyp är en typ som på ett "maximalt" sätt representerar en företeelse. Den representerar kompatibla möjligheter inte bara vad som är nödvändigt. En maximaltyp för vänskap skulle t ex kunna inkludera följande relationer; ömsesidigt gillande, frekventa kontakter, ömsesidiga förpliktelser, intressegemenskap och lång bekantskap.
- (vi) *Idealtyp*; en idealtyp är en tankeenhet som på ett "idealt" sätt representerar ett fenomen. En del maximaltyper, är idealtyper. Möjligen gäller detta t ex begreppet vänskap. Men alla maximaltyper är det inte. Det är t ex inte uppenbart att maximal tråkighet eller maximal fientlighet också är ideal tråkighet eller ideal fientlighet. Den idealisering det är fråga om i en idealtyp innebär oftast ett normativt krav i förening med en renodling av vissa principiellt intressanta drag i företeelsen ifråga.

Oavsett vilken form för typifiering som valts kan typen dels typanknytas (dvs klassificeras) och dels typspecificeras. Med *typgeneralisering* eller *typanknytning* menas att en viss typ anknytes till en generellare typifiering (t ex bil → fordon) så att instanserna till den första typen utgör en delmängd av instanserna till den generellare typen. Typanknytning innebär således en klassificering av ett begrepp. *Typspecificering* innebär istället att en viss typ anknytes till en specifikare typ (t ex bil → lastbil) så att instanserna av den specifikare typen utgör en delmängd av instanserna till den ursprungliga typen.

5.4.4 Kvantifiering, delning och modalitet

Instansiering innebär att en viss kategori realiseras och förankras i tid och rum. Varje instans som genom en sådan förankring kommer att utgöra en diskret enhet kan nu grupperas under olika *samlingsbegrepp*. T ex kan instanserna till en objekttyp ingå som element i den mängd instanser som motsvarar objektstypen. Mängder kan även bildas av andra diskreta fenomen än instanser såsom t ex typer och delar. Ett specialfall av att betrakta något som en mängd är att betrakta det som en delmängd av en annan mängd. Detta kan förenas med en typspecifisering av delmängden. På så sätt kan vi bilda mängden av ockragula egenskapsmoment som en delmängd till mängden av gula egenskapsmoment. För alla diskreta fenomen, dvs typer, instanser, helheter och delar (mängder, delmängder och element) gäller att de kan *kardinalkvantifieras* (räknas). För fenomen som kan relateras till en *graderbar dimension* som t ex utsträckning, intensitet eller hastighet gäller dessutom att de kan *ordinalkvantifieras*, dvs de kan ordnas relativt varandra med avseende på utsträckningens, intensitetens eller hastighetens storlek. Dessutom gäller sekundärt att denna "storlek" kvantitativt kan uppskattas "absolut".

För vissa begrepp och begreppsinstansieringar är det av intresse att avskilja *delar*. Hur konkreta, diskreta och avlägsningsbara (alienabla) dessa delar är beror på vad delarna urskiljes hos. Jämför t ex stadsdelar, komponenter i en maskin, portioner av en substans, ingredienser i en soppa, delprocesser i en större process med konstituenten i en struktur.

Slutligen kan alla operationer, både de som ligger bakom de semantisk-epistemiska grundkategorierna och övriga operationer, *modalt* modifieras (se nedan om modalitet). Så kan t ex en viss typifiering eller typspecifikation betecknas som möjlig, tänkbar, tillåten eller önskvärd eller som faktisk, observerad eller förekommande. I tillägg kan modal modifiering ske med de begrepp som bildas genom negation eller universell kvantifiering av ovanstående begrepp, t ex omöjlig (inte möjlig) eller nödvändig (inte möjligt att inte förekommer = förekommer alltid). Se vidare nedan.

5.4.5 Strukturell genes

På grundval av ovanstående kan man t ex göra en analys av ett *begrepps strukturella genes*. Ett sätt att göra detta är att utifrån språklig struktur hos uttryck för begreppet ange vilka semantisk-epistemiska operationer som ligger bakom begreppet t ex kan begreppet "gulhet" på grundval av avledningsmorfologi sägas vara en abstrakt reifiering av egenskapen "gul".

Ett grundläggande drag i den strukturella genesen för ett begrepp är den kombinabilitet, erativitet och rekursion de semantisk-epistemiska operationerna uppvisar. Många av operationerna kan, förutom att kombineras med andra operationer, upprepas och t o m tillämpas på sin egen output (t ex egenskaper hos egenskaper eller delning av en del). Detta kan ske relativt fritt men som vi sett finns vissa restriktioner givna av de förutsättningar som finns för de olika operationerna. Några av dessa förutsättningar är följande (där pilen symboliserar "förutsätter"):

objekt, substans → reifiering → konstans, diskriminering, likhetsabstraktion
 procedur → händelse → process → extraktion → förändring, diskriminering,
 likhetsabstraktion
 tillstånd → egenskap, relation → extraktion → konstans, diskriminering,
 likhetsabstraktion

typifiering → epistemisk grundkategori
 instansiering → typifiering
 samling → diskrethet
 delbarhet → olika typer av strukturella egenskaper
 kardinalkvantifiering → graderbarhet
 värdering → graderbarhet

Bilden kan göras fullständigare om vi också tar hänsyn till drag i outputen för de olika operationerna. Itereringen av operationer bygger på att de drag produceras som krävs för tillämpning av nästa operation. Några av dessa samband är följande (där pilen symboliserar "ger upphov till, och → symboliserar "kan ge upphov till"):

reifiering → diskrethet, självständighet
 typifiering → diskrethet, abstraktion
 delning → diskrethet (självständighet)
 instansiering → diskrethet
 egenskapsextraktion → graderbarhet, enställighet
 relationsextraktion → graderbarhet, flerställighet

I fallet delning föreligger enbart en möjlig implikation, nämligen beträffande de fall delningen sker av en helhet som medger diskreta delar.

5.5 Förankring i tid och rum

Låt oss nu se lite närmare på den typ av begreppsbestämning som handlar om ett begrepps eventuella lokalisering i tid och rum. De kategorier som här är aktuella, (d v s (i) - (vii) nedan) är liksom de föregående grundade på en kombination av förmågorna till diskriminering - särskilt rörelsediskriminering, likhetsabstraktion och närhetsbedömning. Det är t o m möjligt att själva begreppen tid och rum skall ses som reifierade abstraktioner ur dessa förmågor.

- (i) *Möjlighet till förankring i tid & rum (abstraktion):*
 Om ett begrepp kan förankras i tid och rum är det *konkret* annars *abstrakt*. Notera här att konkretion medför specificitet men inte tvärtom. Något kan alltså vara specifikt utan att vara konkret, t ex talet . På motsvarande sätt medför vissa typer av generalitet t ex typifiering abstraktion men omvändningen gäller ej.
- (ii) *Förändring (dynamik):* Om ett begrepps instanser kan förändras (i tid) är begreppet *dynamiskt* annars är det *statiskt*.

- (iii) *Lokalisering:* A *Tid - relativt;* efter julafton
Tid - absolut; på julafton
 B *Rum - relativt;* under, över, bredvid, framför,
 bakom bordet
Rum - absolut; på bordet

Lokalisering i såväl tid som rum görs primärt *relativt* någon annan identifierad lokalisering i tid eller rum. En grundläggande lokalisering intas här av mänskliga observatörer. Språkliga uttryck för temporal och spatial deixis (*nu, då, här, där*) vittnar om den centrala betydelse denna typ av lokalisering har. Sekundärt som en abstraktion (och därmed derelativisering av det relativt vilket lokaliseringen gjorts) finns möjligheten att tänka sig ett *absolut rum* eller en *absolut tid* i vilken lokalisering kan företas.

- (iv) *Utsträckning:* A. *Tid - duration* (relativt-absolut)
 B. *Rum - volym i 3 dimensioner,* (relativt-absolut)

Utsträckning kan ses som ett resultat av ett kvantitativt (ordinalt) betraktelsesätt på rumslig och tidlig lokalisering. Precis som lokalisering bör den därför betraktas som en storhet som primärt identifieras relativt utsträckning hos något annat fenomen. Sekundärt kan man också ange utsträckning absolut (derelativiserat). Liksom för lokalisering intar mänskliga observationer en viktig roll för bedömning av utsträckning. Om detta vittnar t ex namnen *längd, bredd* och *höjd* på rummets 3 dimensioner. Dessa beteckningar förutsätter en betraktare i en viss position för att bli meningsfulla.

- (v) *Förekomst* (statiskt): A. *Tid -* enstaka, iterativ, evig
 B. *Rum -* enstaka, frekvent, överallt

Dynamiskt kan man tala om processer som syftar till förekomster i tid eller rum:
 A. *Tid -* förekomst, upprepning
 B. *Rum -* lokalisering, omlokalisering (flyttning)

De olika statistiska förekomstmöjligheterna innebär en kvantifiering över rums- och tidpunkter.

- (vi) *Relationer mellan begrepp i tid och rum:*
 A. *Tid -* samtidiga (inklusive, överlappande) och konsekutiva
 B. *Rum -* samlokaliserade (inklusive, överlappande) och särlokaliserade

Relationerna grundas på olika fenomenens utsträckning relativt varandra i tid och rum:

- (vii) *Delbarhet:* A. *Tid* (stadier, faser, perioder) - begynnande, pågående, avslutad
 B. *Rum -* del-helhet, innehåll-behållare

Delbarhetskategorin som den presenteras här kan ses som en tillämpning på utsträckning i tid och rum av det mer abstrakta delbarhetsbegrepp som presenterats ovan under

konceptuell grundstruktur. Delbarhet avhänger i hög grad av strukturen hos det som uppdelas och kommer därför också ibland att benämnas *struktur*.

5.6 Relationer och Processer

Som vi sett ovan grundas både egenskaper och relationer på diskriminering och likhetsabstraktion i förening med typifiering och *extraktion*. De skiljer sig emellertid åt beträffande ställighet, d v s antalet argument (eller bärare av egenskap eller relation) som krävs för att egenskapen eller relationen skall instansieras. Egenskaper är enställiga och relationer flerställiga. Ibland förenar man egenskaper och relationer under en beteckning och talar om egenskaper som enställiga relationer. Processer kan vara både enställiga och flerställiga men de är alltid dynamiska (innebär förändring). Ofta används därför termerna *egenskap* och *relation* företrädesvis om statiska egenskaper och relationer. Som vi sett ovan är de relationer och egenskaper som kan förankras i tid och rum konkreta och de för vilka en sådan förankring inte är möjlig abstrakta.

Analys av relationer och processer är relevant för begreppsbestämning på två sätt. För det första behövs den för de begrepp som är grundade på diskriminering och likhetsabstraktion över relationer och processer, d v s den behövs för analys av relations- och processbegrepp. För det andra behövs den som en del av analysen av de flesta begrepp, eftersom de flesta begrepp har relationer till eller ingår i processer som relaterar dem till andra begrepp. En väsentlig del av begreppsbestämning är att få ett "grepp" om dessa relationer och processer. Vi har i själva verket i avsnitt 5.4 och 5.5 ovan angett många av dessa relationer under rubrikerna konceptuell grundstruktur och tids- och rumsrelationer. I det följande kommer hänsyn att tas till båda dessa behov.

- (i) *Likhet och likhetsbaserade semantiska fält*;
Bland dessa övriga relationer intar identitets- och likhetsrelationer en särställning. Delvis har relationerna redan behandlats eftersom diskriminering och likhetsabstraktion är en förutsättning både för de begreppsdimensioner som behandlats under konceptuell grundstruktur och för de som behandlats under tids- och rumsrelationer. Därutöver kan emellertid likhet mellan begrepp finnas i flera avseenden.

Att ange i vilka avseenden ett begrepp liknar andra begrepp är i själva verket huvudsyftet med den vanligaste typen av s k "semantisk fältanalys". Såvida det inte råder identitet mellan de begrepp som "liknar" varandra resulterar en sådan analys normalt i en specificering både av vad likheterna och olikheterna mellan begreppen består i. Likhetsfältet reduceras till en begreppsmodell där relationerna mellan begreppen är noggrannare angiven. En likhetsanalys leder på så sätt till en analys av övriga relevanta relationer och processer.

- (ii) *Relevanta relationer och processer utöver konceptuell grundstruktur och tids- och rumsrelationer*;
Här anges de övriga relationer och/eller processer ett begrepp ingår i resp. deltar i. Här kan t ex för begreppet "bil" anges att bilar genom processen körning relateras till vägar och förare. Se avsnitt 6.2 nedan. Denna kategori kan vara tillämplig även

om det begrepp som bestäms är en relation eller process eftersom både relationer och processer själva kan ingå i eller delta i nya relationer och processer.

- (iii) *Relations- och processargument (epistemisk grundkategori)*
Här delas relationer upp efter vilka epistemiska grundkategorier deras argument tillhör. Processer delas analogt upp efter vilka epistemiska grundkategorier deltagarna i processen innehar. Några exempel:

- A. *Relationer*; (2-ställiga) objekt - objekt, relation - relation,
objekt - substans, objekt - process;
(3-ställiga) objekt - objekt - objekt,
objekt - tillstånd - process etc.

I princip kan relationer relatera argument ur alla epistemiska kategorier till varandra med obegränsad ställighet. Språkliga uttryck som prepositioner används i stor utsträckning för relationer innehållande objekt medan konjunktioner används för relationer med tillstånd eller händelser som argument.

- B. *Processer*; (1-ställiga) objekt, egenskap, relation, process
(2-ställiga) objekt - objekt, objekt - egenskap,
relation - egenskap
(3-ställiga) objekt - objekt - objekt etc.

På liknande sätt kan argument ur alla epistemiska kategorier delta i processer och kan av de processer som är flerställiga relateras till varandra med godtycklig ställighet.

- (iv) *Processer- lokalisering, utsträckning och förekomst i tiden:*

Förutom vad som redan sagts i avsnitt 5.5 om tids- och rums-relationer kan processer med avseende på lokalisering, utsträckning och förekomst vara:

- A. Obestämda
- B. Momentana (punktuella)
- C. Durativa
- D. eratikva
- E. Generiska (habituella)

- (v) *Relations- och processrollsorientering:*

Med en process- eller relationsroll menas den funktion ett argument har i förhållande till en viss process eller relation. Dessa funktioner är tillräckligt generella och stabila för att tillåta att man kan tala om att processer är orienterade mot en viss roll. Ofta kan man urskilja flera undertyper till en huvudorientering.

- A. *Godtycklig roll:* t ex. rörande, gällande, anknuten till

- B. *Effektorientering:*

Med tanke på eventuella effekter och slutprodukter kan processer (relationer) vara:

- 1. Begynnande, pågående, avslutande
- 2. Kausala

3. Inkoativa
4. Resultativa
5. Formativa (abstrakt eller konkret). såsom abstrakt formativa räknas alla de processer som diskuteras i avsnittet om konceptuell grundstruktur.

C. *Instrumentorienterade*: t ex utnyttja, använda

D. *Agentorienterade*:

Sådana relationer och processer kan t ex gälla:

1. Intentionalitet
2. Ansvar
3. Kontroll

E. *Sättsorienterade*:

Många indelningar är här möjliga, t ex:

1. *Fysiska-biologiska-psykiska* och *sociala* processer.

Bland de psykiska kan vidare t ex urskiljas:

1. *Perceptuella* (varseblivningsrelaterade),
2. *Kognitiva* (tankeinriktade),
3. *Emotiva* (känslorinriktade),
4. *Konativa* (vilje- och handlingsinriktade).

Bland de biologiska och fysiska t ex *kroppsrörelser* och *andra rörelser*. Bland de sociala *interaktiva* och bland de interaktiva t ex *kommunikativa*.

(vi) *Relationsegenskaper*

Alla relationer kan vidare vare sig de är statiska eller dynamiska beskrivas med hjälp av följande kategorier:

1. Reflexivitet
2. Symmetri
3. Transitivitet
4. Tydlighet
5. Konversitet - d v s finns det någon relation som kan betraktas som en konvers till en given relation.

(vii) *Kvantifiering, värdering och modalitet*

Relationer och processer kan kvantifieras med avseende på t ex ställighet, intensitet och utsträckning. De kan värderas och modalt modifieras med avseende på allt som givet en viss begreppsbestämning är intressant eller relevant att modifiera.

5.7 Roller härledda ur processer och relationer

Med en process - eller relationsroll menas den funktion ett argument har i förhållande till en viss process eller relation. Om processen eller relationen är av social karaktär är

rollerna ofta institutionaliserade. Nedan behandlas enbart roller som inte är direkt förbundna med rums- och tidsförankring, vilka har behandlats separat ovan. Rollerna är grupperade ihop om de har en klart urskiljbar gemensam komponent. De kan dock skiljas åt så snart behov av detta föreligger.

- A. Orsak - motiv - skäl - ursprung
- B. Resultat - funktion - produkt - effekt - verkan
- C. Inriktning - syfte - mål
- D. Behov (hos agent, instrument, process, patient)
- E. Objekt - material
- F. Agenter (agenttyper efter t ex varseblivning, kognition, emotion eller typ av rörelse)
- G. Potential (hos t ex agent, instrument eller process, t ex disposition)
- H. Resurser (resursagent, resurskälla)
- I. Patient - andra deltagare (som potentiellt kan bli agenter)
- J. Instrument
- K. Sätt - organisation
- L. Omgivning (förutom tid, rum t ex fysisk, social, generisk och obestämd)

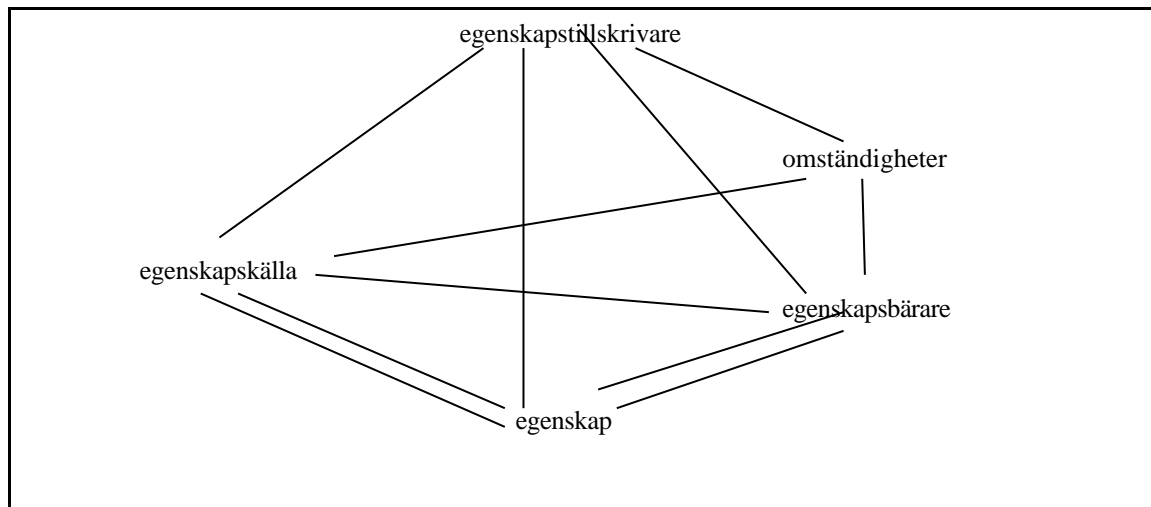
Listan bör inte betraktas som uttömmande men tar upp några av de viktigaste rolltyperna. Eftersom rollbeteckningarna har en viss vaghet krävs explicita definitioner (väsenstypifiering, d v s nödvändiga och tillräckliga villkor) för att garantera att kategorierna analytiskt är ömsesidigt uteslutande. Rollerna kan användas för att skilja olika typer av processer från varandra. T ex kan kriteriet intentionell kontroll d v s en möjlig agent användas för att skilja ut aktiviteter, verksamheter och handlingar från andra processer. Se mera nedan om hur dessa i sin tur kan skiljas åt.

5.8 Egenskaper

Egenskaper grundas liksom andra epistemiska kategorier på förmågan till diskriminering och likhetsabstraktion. Om resultatet av dessa förmågor inte förenas med en uppfattning av eller antagande om förändring och inte heller förenas med reifiering kan en egenskap eller relation typifieras och extraheras. Vi får en egenskap om bara ett argument anges. Emellertid antar vi att egenskaper alltid implicit och ofta ganska explicit kan relateras till vissa relationer och processer. Dessa relationer förbinder en egenskap med ett eller flera argument, där ett av argumenten alltid är en observatör.

I figur 1 visar vi några av de implicita och ofta explicita (dubbelstreckade) relationer som underliggör tillskrivandet av egenskaper.

Figur 1 *Egenskaper med implicita och explicita relationella förutsättningar*

Vissa egenskaper (kanske de kulturellt mest integrerade) uttrycks språkligt utan markerad egenskapskälla. På svenska uttrycks t ex vissa färger på detta sätt - *bruna ögonbryn*. Andra egenskaper uttrycks med markerad egenskapskälla t ex *buskiga ögonbryn*. Implicit har emellertid egenskaper, oavsett om de uttrycks med enkla eller med avledda språkliga uttryck, alltid relationer till ett egenskapstillskrivande subjekt och de omständigheter denne befinner sig i. *Bruna ögonbryn* är t ex bruna för en viss betraktare under vissa ljusförhållanden. Egenskaper kan sedan klassificeras efter flera av relationerna och komponenterna i figur 1, t ex:

- (i) typ av egenskapsbärare (se (i) nedan)
- (ii) typ av relation som egenskapen förutsätter mellan egenskapsbärare och egenskapskälla (se (ii), (iv) och (vi) nedan).
- (iii) typ av relation som egenskapen förutsätter mellan egenskapstillskrivare, omständigheter och egenskapsbärare (se (iii)),
- (iv) A och (vi), d v s egenskaper som grundas på tids & rums-anknytning, perception och värdering.
- (v) Mera komplexa relationer än i (i), (ii) och (iii). Detta gäller främst de relationer som utnyttjas vid kvantitativa och modala egenskaper. Se (vii) och (viii).

En klassifikation av typ (ii) är den som ligger närmast de avledningsmönster för bildning av adjektiv på svenska. Med hjälp av adjektivbildande ändelser som t ex *-ig*, *-lig*, *-lik*, *-sk*, *-isk*, *-mässig*, *-ande*, *-d* etc. kan egenskaper bildas som förutsätter bl a följande relationer till en egenskapskälla:

- A. Anknytning till
- B. Likhet med
- C. Ursprung
- D. Överensstämmelse med (anpassning till)

- E. Ägande
- F. Potential hos (inriktning mot, disposition till)
- G. Behov av
- H. Uppväckande av
- I. Utövande av
- J. Uppnått tillstånd

Relationerna är inte ömsesidigt uteslutande. I själva verket utgör typ A en sorts svagaste länk som förutsättes av de andra relationerna. De adjektivbildande ändelserna varierar ofta mellan att uttrycka en mer fullödig relation och att uttrycka en relation av typ A.

(i) *Egenskapsbärare - epistemisk grundkategori*

Här klassificeras egenskaper efter epistemisk grundkategori hos egenskapsbärarna. Vi kan alltså tala om egenskaper hos objekt, substanser, processer, egenskaper, relationer, tillstånd, händelser och procedurer.

Troligen kan egenskaper lättare än någon annan epistemisk grundkategori iterativt nybildas ur vilken som helst epistemisk kategori genom diskriminering, likhetsabstraktion och typiering.

(ii) *Likhet*

Förutom genom likhetsabstraktion kan likhet sekundärt ligga till grund för egenskapsextraktion genom att drag från ett fenomen "projiceras" på ett annat fenomen. Språkligt understöds denna process t ex av de egenskapsbildande ändelserna *-aktig*, *-artad*, *-lig* och *-ig* men även av fraser. Jämför följande exempel:

-lik;	gudalik, busklik
-aktig;	gulaktig, husaktig, som ett hus
-artad;	buskartad, välartad, som en buske
-lig;	barnslig, festlig, sorglig, som ett barn
-ig;	gubbig, rutig, som en gubbe

Ändelserna har ingen en-entydig relation till "likhetsegenskaper" utan kan även användas för att bilda andra egenskapstyper.

(iii) *Egenskaper avledda ur rums- och tidsperspektiv*

Vi har redan i sektion 5.5 (gällande rums- och tidsförankring) diskuterat många av de egenskaper som har samband med rums- och tidsförankring. Alla egenskaperna är implicit avledda ur rums- och tidsrelationer. De är alltså implicit relativa, men framstår i kraft av att de är egenskaper, d v s 1-ställiga, som absoluta - avrelativiserade. Egenskaper är implicit relaterade till många fenomen men det kanske viktigaste av dessa är, som ovan nämnts, en observatör. Klassiskt har man ofta benämnt rums- och tidsrelaterade egenskaper - "primära kvaliteter".

- A. *Abstraktion & dynamik*: egenskaper kan vara *konkreta* (förankrade i tid och rum) eller *abstrakta* (ej förankrade i tid och rum). De kan också vara *dynamiska* (förbundna med förändring) eller *statiska* (ej förbundna med förändring).
- B. *Lokalisering*:
Tid: antik, modern, ny, gammal, nutida, dåtida, 1800-tals
Rum: lokal, central, mondial, Göteborgsk
- C. *Utsträckning*:
Tid: lång, kort
Rum: 1 dimension (1D): lång-kort, bred-smal, hög-låg
 2 dimensioner (2D): yta - t ex vidd
 3 dimensioner (3D): volym - t ex djup.
 Rumsliga former av mer sammanfattande typ uttrycks ofta med metaforiska eller värderande uttryck, där de egenskaper som uttrycks förutsätter 3D, t ex *krokig, luftig, graciös* om en byggnad.
- D. *Förekomst*: som ovan, t ex enstaka, frekvent
- E. *Relation*:
 som ovan, t ex samtidig, konsekutiv, nutida, dåtida, tidigare, senare, framför-, bakom-, intill-, bredvidliggande
- F. *Delbarhet och struktur*: Utöver vad som sagts ovan kan tilläggas att mer komplexa strukturegenskaper relaterade till energi, material och soliditet kan konstitueras med rums- och tidsstruktur som grund.

(iv) *Processavledda egenskaper*

På svenska finns två huvudtyper av processavledda egenskaper:

- A. *Dynamiska egenskaper*; -ande, arbetande
 -sam, verksam
- B. *pågående statiska egenskaper*; -ande, vilande

Dynamiska egenskaper och pågående statiska egenskaper är båda egenskapstyper som huvudsakligen tillkommer de fenomen som innehar agent- eller instrumentroll i en process.

- C. *Resultativa statiska egenskaper*; -t, -en, läst, sprungen
 -ad, kastad, bredaxlad, högklackad

Resultativa (statiska) egenskaper tillkommer huvudsakligen fenomen som innehar en objekt-, instrument- eller patientroll i en process.

(v) *Perceptions-, emotions- och kognitionsrelaterade egenskaper*

1. *Perception*

En mycket grundläggande typ av egenskaper har uppstått i direkt anslutning till människans varseblivning av omvärlden - de s k sinnesegenskaperna. De språkliga beteckningarna för dessa egenskaper är oftast enkla och speglar inte såsom språkliga uttryck för andra egenskaper en avledningsprocess. Egenskaperna tillskrives på ett absolut sätt fenomen i omvärlden men är implicit beroende av en relation mellan en varseblivande observatör, vissa andra förhållande i omvärlden och fenomenet ifråga. Eftersom man klassiskt ansett dessa fenomen vara instabilare än rums- och tidsanknytning har man ofta benämnt sinnesegenskaper - "sekundära kvaliteter". Ett rött hus är således implicit rött för en betraktare under vissa ljusförhållanden etc. Åtminstone följande egenskapsdimensioner finns med anknytning till de 5 sinnesmodaliteterna:

A.	Färg;	ljus, mörk, blå, röd etc
B.	Form;	rund, rak
C.	Konsistens;	fast, lös, mjuk, hård
D.	Värme;	kall, varm, ljum
E.	Fuktighet;	våt, torr
F.	Ljud;	dov, pipande
G.	Smak;	söt, sur, besk
H.	Lukt;	stinkande, doftande
I.	Textur;	jämn, slät, skrovlig, skarp, slö

I de dimensioner som medtagits har nästan bara språkligt enkla egenskapsuttryck medtagits (undantag pipande, stinkande, doftande, skrovlig). Det är intressant att spekulera över varför det på svenska förekommer fler enkla egenskapsuttryck i vissa av dessa dimensioner än i andra. Det verkar t ex inte finnas några enkla deskriptiva adjektiv för lukt. Utöver de uttryck som medtagits finns förutom fler enkla, många typer av avledda (t ex *bländande, mättad, klingande* eller *osande*), och sammansatta uttryck (t ex *citrondoftande* eller *ockrafärgad*).

2. *Emotion*

En annan grundläggande typ av egenskap utgörs av drag i människans emotionella och fysiologiska tillstånd. Till skillnad från perceptuella drag som tillskrivs det varseblivna objektet tillskrivs emotionella drag primärt den kännande agenten. Några exempel är: glad, ledsen, arg, vred, rädd, stolt, pigg, kry, sjuk, etc.

3. *Kognition*

De flesta egenskaper som hänför sig till kognition är härledda (och värderande) t ex: dum, förståndig, intelligent, klipsk, kreativ, klok, vis, klurig, listig.

(vi) *Rollrelaterade egenskaper*

Vi har sett att det finns anledning att urskilja ett antal stereotypa roller för deltagare i processer. På grundval av dessa roller kan rollrelaterade egenskaper tillskrivas egenskapsbärare på åtminstone tre sätt:

1. Egenskapen utgör en exponent för en viss roll
2. En egenskapsbärare tillskrivs egenskapen att ha en rollrelation till en process
3. En egenskapsbärare tillskrivs egenskapen att ha samma roll som en annan rollinnehavare.

Låt oss studera några exempel:

Processroller:

- A. *Ursprung*; Göteborgsk, (ursprung kan ofta sammanfalla med förekomst i tid eller rum), biblisk, hatisk, energisk, nationell, central.
Även sammansättningar bagarbröd (+agent),
hammarslag (+instrument).
- B. *Resultat*; Se ovan under processavledda egenskaper, d v s sjungen, kastad etc.
- C. *Potential för process, dess syfte och funktion*:
1. Hos agent, instrument eller patient; sparsam, arbetsvillig, spyfärdig, körberedd, kampinställd, tungsint, nöjeslysten, läraktig, hatisk, argsint, skarp, effektiv
 2. Hos objekt, instrument eller patient; ätbar, körvänlig, sittriiktig, körklar, räntabel, kontrollerbar
 3. Hos agent, instrument, objekt eller patient; sjuklig, ätlig, löslig, kreativ, explosiv, intelligent, intressant, stark, tråkig
- D. *Anpassning till syfte eller funktion för objekt*:
marknadsmässig, robotmässig, planenlig, avtalsenlig
- E. *Sätt*; De tre viktigaste sättsdimensionerna är intensitet, hastighet och styrka.

(vii) *Kvantifiering*

Kvantifiering kan uttryckas som en egenskap. Detta sker på flera sätt:

- A. Antal; få, många, flertal, fåtal
- B. Utsträckning; lite, mycket, liten, mindre, stor, större, väldig, kolossal, full, tom
- C. Processtadium; halvfärdig
- D. Intensitet; storsvensk, supernationalist, småpratande
- E. Styrka; svag, stark
- F. Hastighet; snabb, långsam, hastig

(viii) *Värdering*

Värderingsegenskaper grundas på en värderande relation mellan ett subjekt och något fenomen. Värdeegenskaperna tillskrivs fenomen och kan vara intrinsikala eller instrumentella. Om de är instrumentella är de baserade på en bedömning i förhållande till en målrelaterad process. Traditionellt benämns värdeegenskaper ibland "tertiära kvaliteter". Några exempel:

- A. Allmänt; bra, dålig, god, ond
- B. Estetisk; vacker, ful, skön
- C. Kognitiv; lätt, svår enkel, komplex

(ix) *Modalitet*

Modala egenskaper är egenskaper där en egenskapsbärare relateras till en egenskapskälla via en modal relation (se ytterligare nedan under modalitet).

- A. Fakticitet; faktisk, förekommande
- B. Negation; olycklig, indirekt, misslyckad, vanskapt, *bilfri*, *billös*
- C. Potentialitet; se ovan; möjlig, tillåten, tänkbar, önskvärd, utförbar
- D. Negerad potentialitet; omöjlig, otillåten, otänkbar, icke önskvärd, ej utförbar
- E. Nödvändighet (eller omöjlig ickefakticitet); nödvändig, obligatorisk, säker, föreskriven, ofrivillig
- F. Negerad nödvändighet; onödvändig, frivillig, osäkert

5.9 Kvantitet, värdering och modalitet

5.9.1 Kvantitet

Som redan framgått antar vi att kvantifiering är av 2 grundläggande typer:

- A. *Kardinal kvantifiering*; som förutsätter diskreta enheter och ligger till grund för antal och mängder (samlingar).
- B. *Ordinal kvantifiering*; som förutsätter graderbarhet och möjlighet att ordna företeelser i förhållande till varandra med avseende på en graderbar dimension.

Båda typerna av operationer tillämpas på resultatet av andra semantisk-epistemiska operationer som givit upphov till antingen diskretitet eller graderbarhet. Vi har ovan sett hur objekt, typer, instanser och vissa sorters delar kan kardinalkvantifieras medan substanser, egenskaper och relationer företrädesvis ordinalkvantifieras. I vissa begreppsdimensioner har kvantifiering ingått implicit som t ex i "förekomst i tid och rum.

5.9.2 Värdering

Värderingar förutsätter en värderande agent och ett värderat fenomen som tillskrivs någon sorts värde. Den värderande agenten påverkas vid tillskrivandet av värdet åtminstone av följande sorters hänsyn som vi kan benämna värderingskällor:

1. *Intrinsikalt värde*; fenomenet (egenskap eller relation hos fenomenet) har "egenvärde".

2. *Värdekänsla*; - fenomenet ger värderaren en värdefull upplevelse.
3. *Instrumentellt värde*; fenomenet gör det möjligt att nå ett värderat mål. Denna typ av bedömning ligger bakom bedömning av effektivitet och är en hörnsten i rationalitet.
4. *Konventionsenlighet*; fenomenet uppfyller vissa konventionella krav.

En värdering kan bygga på en eller flera av ovanstående hänsyn som alltså mycket väl kan men inte behöver förenas. I västerländskt tänkande har traditionellt 3 typer av värderingar uppmärksammats.

- A. *Aletiska*; värderingar av information avseende dess "sanningsenlighet".
- B. *Etiska*; värderingar av fenomen beträffande deras förmåga att påverka andra människors (levande varelsers) "väl och ve".
- C. *Estetiska*; värderingar av fenomen med avseende på deras skönhet.

Alla dessa tre typer av värderingar kan bygga på alla de värderingskällor som ovan nämnts. Utöver de klassiska tre typerna av värderingar är många andra typer av värderingar möjliga, såsom t ex ekonomiska eller kulinariska. Dessa värderingar är ofta komplexa och bygger förutom på någon eller några av de fyra initialt nämnda värderingskällorna ofta också på hänsyn till aletiska, etiska eller estetiska värderingar.

Värderingar av olika typer kan i princip göras av alla de begreppsdimensioner vi diskuterat. Såsom språkliga uttryck för värderingar förekommer dels allmänna värderingsadjektiv såsom *bra* och *dålig* och dels mera specifika värderingsadjektiv såsom:

1.	aletiska	sann, falsk, trolig
2.	etisk	god, ond
3.	estetisk	vacker, ful, skön
4.	kulinarisk	god, vämjelig, äcklig, delikat
5.	ekonomisk	billig, dyr
6.	kognitiv	lätt, svår

5.9.3 Modalitet

Liksom kvantitet och värdering är modalitet en kategori som tillämpas på resultatet av andra operationer. Vi har därför redan implicit och explicit behandlat de flesta typer av modalitet. De grundläggande begreppsliga elementen i modalitet är:

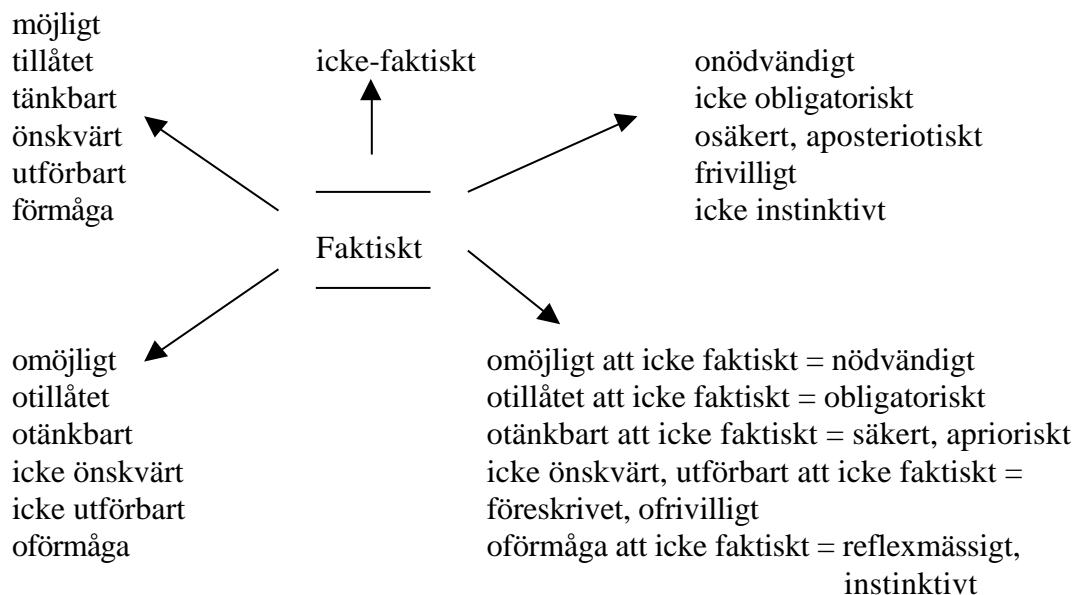
- A. Fakticitet
- B. Negation
- C. Möjlighet

Om möjlighetsbegreppet sedan kopplas till följande begrepp uppstår olika sorters modalitet.

1. Aletisk modalitet - möjlighet + sanning ♣ möjlig sanning
2. Drontisk modalitet - möjlighet + plikt (moral) ♣ tillåtelse
3. Epistemisk modalitet - möjlighet + vetande ♣ tänkbart
4. Boulomaisk modalitet - möjlighet + vilja ♣ önskvärt

Genom att kombinera de olika möjlighetsbegreppen med fakticitet och negation kan sedan andra modala begrepp genereras. Se figur 2 nedan.

Figur 2 *Modala begrepp*

Modala begrepp kan användas för att modifiera alla begreppskategorier vi har diskuterat ovan. Det kan alltså utnyttjas för att modifiera resultat av andra konceptuella operationer. Exempelvis har vi utnyttjat modalitet för att bilda begreppet potential ovan.

Ett annat exempel på modal analys består i att analysera de *förutsättningar* och *beroenden* som gäller för ett visst begrepp. Måste X och Y höra ihop? Hör de faktiskt ihop? Kan de höra ihop?

5.10 Normativa kriterier på begreppsbestämning

Efter att ett begrepp så deskriptivt som möjligt bestämts enligt de riktlinjer för begreppsbestämning som diskuterats i avsnitt 5.3 - 5.9 uppkommer frågan om hur en begreppsbestämning skall se ut för att vara "så bra som möjligt". Om vi utgår från de riktlinjer för värdering som diskuterats i 5.9.2 ser vi att denna fråga troligen kan besvaras på flera sätt:

- (i) Finns det drag i begreppsbestämningen som har intrinsikalt värde?

- (ii) Finns det drag i begreppsbestämningen som ger en värderare värdefulla upplevelser?
- (iii) Kan begreppsbestämningar ha instrumentellt värde, d v s kan de utformas så att de mera effektivt gör det möjligt att nå vissa mål?
- (iv) Kan begreppsbestämningar utformas konventionsenligt? Finns det inom vissa verksamhetsområden konventioner för begreppsbestämning? Plausibla sådana områden utgörs t ex av olika vetenskapsgrenar.

Vidare kan vi se, utifrån vad som sagts i 5.9.2, att man potentiellt kan bedöma begreppsbestämningar utifrån flera olika hänsyn:

1. Aletisk - är begreppsbestämningen sann, d v s är den möjlig, faktisk eller nödvändig? (Även andra modaliteter än aletisk skulle kunna komma ifråga.)
2. Etisk - påverkar begreppsbestämningen andra människors (levande varelsers) "väl och ve" på ett positivt sätt?
3. Estetisk - är begreppsbestämningen vacker?

Man skulle också kunna tänka sig att anlägga andra aspekter som t ex kognitiv - är begreppsbestämningen lättbegriplig eller svårbegriplig eller ekonomisk - är den billig eller dyr? Leder den till vinster eller förluster etc.?

En traditionell och antagligen välgrundad uppfattning om vetenskapliga teorier och begreppsbestämning utgår från att aletiska kriterier måste vara grundläggande. Ingenting kan vara etiskt, estetiskt eller ekonomiskt motiverat om det inte är sant. Utöver sanning har man emellertid även traditionellt tagit viss hänsyn till t ex kognitiva, estetiska, instrumentella och etiska krav. Skillnaden i betydelse mellan de olika kraven reflekteras i följande traditionella lista med normativa kriterier gällande för alla systematiska sätt att sanningsenligt försöka beskriva och begripa verkligheten.

- (i) sanning (korrekt förankring i verkligheten)
- (ii) motsägelsefrihet (konsistens)
 - intern
 - extern
- (iii) uttömningsgrad av område
- (iv) enkelhet
- (v) överskådlighet
- (vi) fruktbarhet

"Sanning" för teorier och påståenden skulle när det gäller begreppsbestämning kunna motsvaras av "korrekt förankring" som skulle kunna ha följande innebörd: (i) trohet mot språkbruket om bestämningen har en språklig utgångspunkt, (ii) trohet mot verkligheten om begreppet inte är språkligt kodifierat eller man av någon anledning vill bryta mot språkbruket, eller (iii) en kombination av trohet mot verkligheten och trohet mot språkbruket. För helt fiktiva eller nya begrepp faller kravet på "korrekt förankring" bort.

Motsägelsefrihet eller konsistens innebär att ingen egenskap eller relation både får och inte får tillskrivas begreppet. Detta krav är fortfarande giltigt även för fiktiva och nya

begrepp. Kravet kan både ställas "internt" i bestämningen av ett visst begrepp och "externt" i relation till bestämning av andra begrepp.

En begreppsbestämning skall vara uttömmande antingen absolut (oftast inte möjligt) eller relativt sett, d v s allt som är relevant ur ett visst begreppsbestämningssyfte skall tas med.

Bestämningen skall vara enkel och inte redundant, d v s informationen skall bara ges en gång. Kravet på enkelhet kan komma att stå i viss motsättning till kravet att bestämningen skall vara uttömmande, varvid en lösning kan bli att vissa typer av information får utelämnas.

Överskådlighet innebär att analysen bör struktureras så att den kan presenteras på ett lättillgängligt sätt. Ett bra hjälpmedel är härvid adekvata typer av diagram. Man kan säga att enkelhet och överskådlighet är ett sätt att tillmötesgå önskemål om estetiska och kognitiva krav på begreppsanalys.

Fruktbarhet innebär att analysen kan ges en anknytning till något syfte, mål eller funktion för vilken den kan användas. Man kan här tänka sig t ex följande möjligheter:

- (i) Begreppsbestämningen är själva ändamålet. Kunskap för kunskapens egen skull. Detta innebär att krav på fruktbarhet inte ställs utöver de fem krav som redan diskuterats.
- (ii) Begreppsbestämningen innehar en processroll; den är t ex instrument, objekt eller resurs för en process (verksamhet) med ett visst syfte.
- (iii) Begreppsbestämningen är mera indirekt relaterad till en viss processroll.

Om någon av de två senare möjligheterna är fallet innebär detta att man kan lägga pragmatiska, instrumentella (i vid bemärkelse) krav på bestämningen. Det blir då möjligt att tala om t ex effektivitet som ett kriterium på begreppsbestämning. Man kan även föra in etiska synpunkter genom att se begreppsbestämning som ett medel för att nå positiva effekter beträffande andra levande varelsers "väl och ve".

Ett tänkbart slutresultat av en begreppsbestämning är en *definition* eller någon sorts *typbestämning*. Både definitioner och typbestämningar kan underkastas normativa krav. Här följer ett förslag till att, i tillägg och anslutning till ovan presenterade normativa krav, urskilja några normativa särdrag hos karakteriseringar, definitioner och olika sorters typifiering.

- (i) Typ - *karakterisering* av några "karakteristiska" egenskaper eller relationer.
- (ii) Väsen - *definition* med angivande av nödvändiga och (essens) tillräckliga villkor för begreppet
- (iii) Prototyp - *påtaglighet*
- (iv) Stereotyp - *klarhet* om vilken grupp av människor begreppstypifieringen är förankrad hos, eventuellt angivande av frekvenser.
- (v) Maximaltyp - speciell vikt på kriteriet uttömmande i förening med sanning och motsägelsefrihet (kompatibilitet), möjligen mindre vikt på enkelhet och fruktbarhet.

- (vi) Idealtyp - klarhet om efter vilka principer och normer idealiseringen sker.

6. Sammanfattning av stegen i begreppsbestämning

6.1 Sammanfattning

Vi kan nu sammanfatta vad som sagts genom att översiktligt upprepa de olika möjligheter till begreppsbestämning som presenterats. Möjligheterna kan ses som möjligheter såväl till analys som till konstruktion och presenteras i samma ordning som ovan.

Vid arbete med begreppsbestämning kan det ofta vara bra att skilja en deskriptiv fas från en normativ fas. Först bestäms begreppet deskriptivt med ledning av stegen i begreppsbestämningen (stycket 5.3-5.9) utifrån olika empiriska erfarenheter inklusive språkbruk. Därefter görs en selektiv och eventuellt konstruktiv begreppsbestämning utifrån normativa kriterier av någon typ. Se 5.9 (Värdering) och 5.10. En sådan normativt styrd begreppsbestämning kan t ex resultera i någon av de typbestämningar som diskuterats i avsnitt 5.4 och 5.10.

1. *Epistemisk grundkategori*

Skall begreppet ses som objekt, substans, process, egenskap, relation, tillstånd, händelse eller skeende (se 5.3)?

2. *Konceptuell grundstruktur* (se 5.4)

(i) *Strukturell genes;*

Finns det språklig eller annan evidens för hur begreppet är uppbyggt? Begreppets epistemiska grundkategori kan analyseras med en särdragsmatris och ett försök kan göras att ange vilka semantisk-epistemiska operationer som bygger upp begreppet (5.4.2 och 5.4.5).

(ii) *Typifiering;*

Här anges över- och underordnade typer, d v s möjliga typanknytningar och typspecificeringar. Här anges även existerande normativa typifieringar (5.4.3).

(iii) *Instansiering;*

Instansiering anges i form av exemplifiering med rums- och tidsanknytning. Se 5.4.4 och nedan under lokalisering.

(iv) *Samlingsbegrepp;*

Här kan i anslutning till typifieringsstrukturen t ex en mängdteoretisk struktur utvecklas (5.4.1 och 5.4.4).

(v) *Delning;*

Kan instansieringar av begreppet delas i konkreta delar, komponenter, portioner, ingredienser, delprocesser eller konstituenten?

En prövning av delbarhet visar på en instans inre struktur (5.4.4).

(vi) *Kvantifiering;*

Är det meningsfullt att kvantifiera (ordinalt eller kardinalt) typer, instanser, samlingsbegrepp eller delar (5.4.4 och 5.9)?

- (vii) *Värdering*;
Är det meningsfullt att värdera typer, instanser, samlingsbegrepp eller delar (5.4.3 och 5.9)?
- (viii) *Modalitet*;
Är det meningsfullt att modalt modifiera typer, instanser, samlingsbegrepp eller delar (5.4.4 och 5.9)?

3. *Förankring i tid och rum* (5.5)

- (i) *Möjlighet till förankring i tid och rum*;
Är begreppets instanser konkreta eller abstrakta?
- (ii) *Förändring (dynamik)*;
Inbegriper begreppet dynamik?
- (iii) *Lokalisering*;
Kan begreppet med avseende på typer, instanser, samlingsbegrepp, delar, kvantifiering, värdering och modalitet lokaliseras relativt (eller absolut) i tid och/eller rum?
- (iv) *Utsträckning*;
Har begreppet utsträckning i tid eller rum?
- (v) *Förekomst*;
Vilken sorts förekomst i tid och rum har instanser och delar?
- (vi) *Relationer i tid och rum*;
Vilka tidsliga och/eller rumsliga relationer har instanser eller delar av instanser till varandra eller till instanser (och delar) av andra begrepp?
- (vii) *Delbarhet i tid och rum*;
I den mån detta inte gjorts under delning ovan anges här sådana delar av begreppsinstanser som har existens i tid och rum. Här kan t ex relationen mellan innehåll och vissa typer av behållare anges.
- (viii) *Kvantifiering, värdering och modalitet*;
I viss mån har kvantifiering och modalitet redan kommit till användning i de begreppsdimensioner som urskiljts. De kan emellertid ytterligare tillämpas på de ställen de tycks ha en meningsfull användning.

4. *Relationer och processer* (5.6)

Nedanstående kategorier kan användas för att bestämma begrepp som själva i grunden är relationer eller processer eller för att analysera relationer och processer som en del av en bestämning av ett begrepp som inte självt är en relation eller process.

- (i) *Likhet och likhetsbaserat semantiskt fält*;
Likhetsrelationer är utgångspunkten för semantisk fältanalys. Syftet med denna analys är att bestämma likhetsrelationernas närmare innebörd. Vid övriga typer av analys förutsättes likhetsrelationer men fokuseras oftast inte.
- (ii) *Relevanta relationer och processer*;
Här anges vilka relationer och processer som är relevanta och skall analyseras.
- (iii) *Ställighet*;
I den mån det är möjligt anges ställighet för relationer och processer.
- (iv) *Dynamik och abstraktion*;
Här anges om en relation är dynamisk eller statisk och om en process eller relation är konkret eller abstrakt.

- (v) *Epistemisk grundkategori för möjliga relations- och processargument;*
De möjliga argumentkonstellationernas tillhörighet till epistemiska grundkategorier anges i den mån den är relevant.
- (vi) *Processers lokalisering, utsträckning och förekomst i tiden;*
Denna kategori används för att specificera en process utöver vad som redan skett under 3 (iii)-(v).
- (vii) *Relations- och processrollsorientering;*
Denna kategori används i mån av relevans för att förbereda en analys av relations- och processroller.
- (viii) *Relationsegenskap;*
Kategorin används i mån av relevans, särskilt vid formell beskrivning av en relation (gäller reflexivitet, symmetri, transitivitet, ställighet, tydlighet och konversitet).
- (ix) *Kvantifiering, värdering och modalitet;*
Kategorin kan utnyttjas här men också separat nedan.

5. Roller härledda ur processer och relationer

Denna typ av bestämning är ofta mycket givande. De rolltyper som angivits i 5.7 kan vid behov skiljas åt eller utökas.

6. Egenskaper

Precis som kategorin "relationer och processer" kan kategorin "egenskaper" användas dels för att bestämma begrepp som själva är egenskaper och dels för att bestämma egenskaper som är relevanta för ett visst begrepp som skall bestämmas.

- (i) *Relevanta egenskaper;*
Om det begrepp som skall bestämmas inte självt är en egenskap anges här vilka egenskaper som är relevanta.
- (ii) *Typ av egenskapsbärare;*
Här kan dels epistemisk grundkategori dels mer specifika beteckningar anges.
- (iii) *Typ av relation mellan egenskapsbärare och egenskapskälla - särskilt likhet;*
(se ovan)
- (iv) *Egenskaper avledda ur rums- och tidsperspektiv;*
Vad det här gäller är egenskaper som kan härledas ur de relationer som behandlats ovan, t ex abstraktion, dynamik, lokalisering, utsträckning, förekomst, relation och delbarhet.
- (v) *Processavledda egenskaper;*
Till denna kategori har vi räknat 3 typer av egenskaper - dynamiska, pågående statiska och resultativa statiska.
- (vi) *Perceptions-, emotions- och kognitionsrelaterade egenskaper;*
Hit räknas alla sinnesegenskaper, känslor och tankeattribut.
- (vii) *Rollrelaterade egenskaper;*
Hit hör egenskaper relaterade till t ex följande roller: ursprung, resultat, potential, syfte, sätt.
- (viii) *Kvantifiering;*
Egenskaper relaterade till kvantifiering rör antal, utsträckning, processavslutning, intensitet, styrka och hastighet.

- (ix) *Värdering;*
Värderande egenskaper kan t ex vara aletiska, etiska, estetiska, kognitiva etc.
- (x) *Modalitet;*
Modala egenskaper genereras ifrån fakticitet, negation och möjlighet och kan i förening med vissa andra egenskaper ge upphov till t ex aletisk, epistemisk och deontisk modalitet.

7. *Kvantitet, värdering och modalitet*

Här kan anges sådana modifieringar av kvantitativ, värderande och modal karaktär som inte redan angetts ovan. Till exempel kan här under modalitet utredas vilka begrepp som:

- (i) förutsätts av/beror av det analyserade begreppet, eller
- (ii) förutsätter det analyserade begreppet.

Vid utredningen kan undersökas om beroendena är av aletisk (möjligt-faktiskt-nödvändigt), epistemisk (tänkbart-observerbart-oundvikligt för tänkandet) eller deontisk (tillåtet-förekommande-obligatoriskt) karaktär.

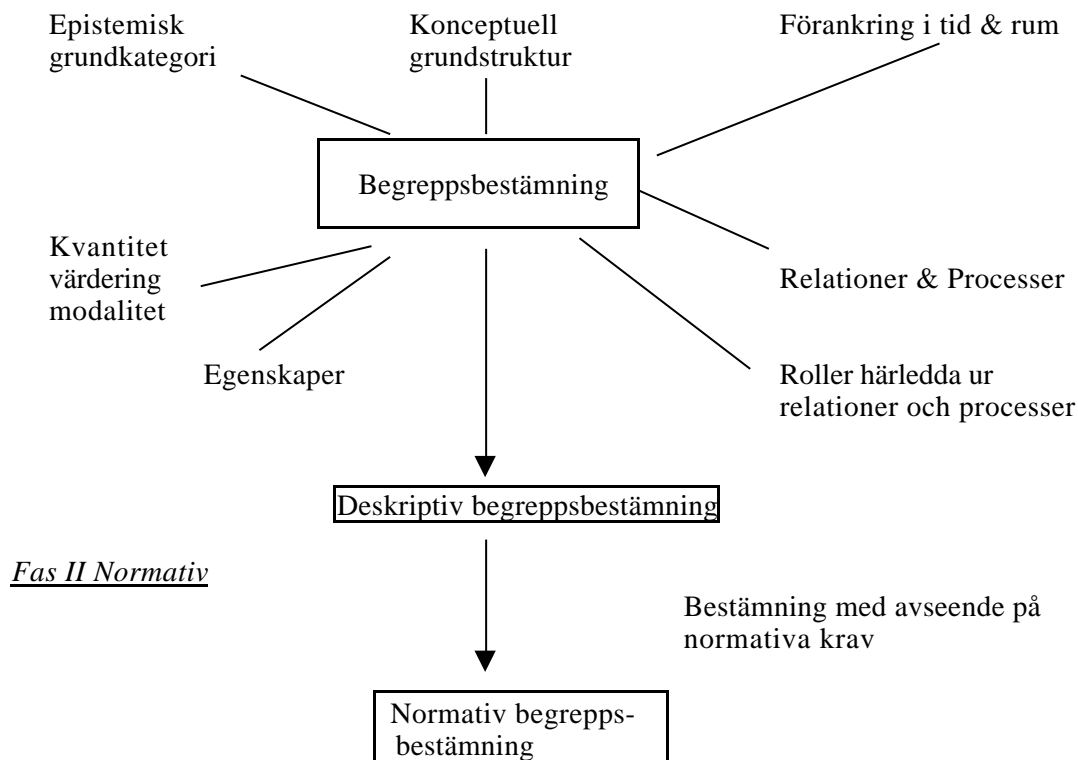
8. *Normativ begreppsbestämning*

- (i) *Värderingsgrunder;*
vilka värderingsgrunder är relevanta? Gäller det intrinsikala värden, värdefulla upplevelser, instrumentella värden eller konventionsenlighet?
- (ii) *Värderingsaspekt;*
Ur vilken aspekt skall begreppsbestämningen värderas - aletisk, etisk, estetisk, kognitiv, ekonomisk, annan instrumentell etc?
- (iii) *Traditionella normativa krav;*
I vilken utsträckning är traditionella normativa krav relevanta med hänsyn till aktuella värderingsgrunder och värderingsaspekter?
- (iv) *Karakterisering, typifiering eller definition;*
Skall bestämningen av begreppet mera sammanfattat redovisas genom en karakterisering, typifiering eller definition?

I Figur 3 sammanfattas stegen i en begreppsbestämning i ett idealiserat flödesdiagram.

Figur 3 *Deskriptiva och normativa faser i begreppsbestämning*

Fas I Deskriptiv

6.2 Ett exempel

Låt oss nu för att något konkretisera hur de kategorier för begreppsanalys som hittills omtalats fungerar som ett exempel partiellt bestämma begreppet "bil". Bestämningen börjar med att bestämma epistemisk grundkategori och följer sedan den turordning mellan bestämningskategorier som redogjorts för ovan. Bestämningen är inte menad att vara fullständig.

Begreppet "bil"

6.2.1 Bestämning av epistemisk grundkategori;

"bil" - objekt

6.2.2 Konceptuell grundstruktur;

- (i) *Strukturell genes;*
Begreppet har byggts upp genom diskriminering, likhetsabstraktion och reifiering.

- (ii) *Typifiering;*
 - 1. *Över-, sam- och underordning*
 - A. Överordnad typ; fordon
 - B. Samordnade typer; tanks, kärra, cykel
 - C. Underordnade typer; personbil, lastbil
 - 2. *Några existerande typifieringar i Sverige;*
 - Prototyp; Volvo
 - Stereotyp rikemansbil; Rolls Royce
- (iii) *Instansiering;*
Bilar instansieras av bilindivider förankrade i tid & rum (se nedan).
- (iv) *Samlingsbegrepp;*
Här kan t ex en mängdteoretisk struktur byggande på olika typer av underordnade biltyper utvecklas.
- (v) *Delning;*
En bil har bl a följande delar - 4 hjul, 1 motor, 1 förgasare etc.
- (vi) *Kvantifiering;*
Här kan t ex antalet förekomster av varje del i en viss bil kardinalt kvantifieras.
- (vii) *Värdering;*
Här kan t ex olika biltyper eller bildelar värderas intrinsikalt, instrumentellt, känslomässigt eller konventionellt.
- (viii) *Modalitet;*
Här kan t ex utredas om vissa bildelar är möjliga, faktiska eller nödvändiga i förhållande till en viss biltyp.

6.2.3 Förankring i tid och rum

- (i) *Möjlighet till förankring i tid och rum;*
Bilinstanser är konkreta.
- (ii) *Dynamik;*
Bilinstanser är statiska, diskontinuerliga enheter. Bilar är instrumentellt inriktade på transport och rörelse.
- (iii) *Lokalisering;*
Såväl biltyper som bilinstanser kan lokaliseras relativt, t ex kan de lokaliseras relativt tillverkare och förare.
- (iv) *Utsträckning;*
En möjlig personbil kan exempelvis ligga inom följande utsträckningsintervall:
 - längd 1,5 - 4 m
 - bredd 1,0 - 2 m
 - höjd 1,5 - 2 m
 - volym 2,25 - 16 m
- (v) *Förekomst;*
Här kan t ex anges antalet registrerade instanser (exemplar) av varje biltyp i Göteborg 1989.
- (vi) *Relationer i tid och rum;*
Tidsliga relationer mellan biltyper och bilinstanser diskuteras bäst i relation till de processer bilar deltar i.

- (vii) *Delbarhet;*
Här kan t ex, utöver vad som sagts under delning ovan, utredas i vad mån delar hörande till olika biltyper passar till andra typer än originaltypen.
- (viii) *Kvantifiering, värdering och modalitet;*
Kvantifiering kan vara relevant för bilinstanser med avseende på t ex lokalisering, utsträckning, förekomst, relationer i tid och rum och ytterligare data om delbarhet. Dessa kategorier kan också värderas och studeras ur olika modala aspekter.

6.2.4 Relationer och processer

- (i) *Likhet och likhetsbaserat semantiskt fält;*
Bilar har likhetsrelationer främst till andra fordon t ex tanks, kärra, cykel och traktor. Likhetsrelationen är främst funktionellt motiverad. Klassen av fordon utgörs av objekt som har liknande funktion, d v s att vara instrument för transport. En semantisk fältanalys för bil skulle närmare kunna utreda skillnader och likheter mellan olika fordon eller mellan olika undertyper till bil (olika sorters bilar).
- (ii) *Relevanta relationer och processer;*
Bilar deltar normalt i flera olika processer. Låt oss betrakta 5 sådana processer:
 1. Tillverkning (eller produktion).
 2. Varseblivning.
 3. Körning.
 4. Underhåll och reparation.
 5. Parkering.
- (iii) *Ställighet;*
Dessa processer är alla potentiellt flerställiga, se nedan under relevanta processroller.
- (iv) *Dynamik och abstraktion;*
De exemplifierade processerna är dynamiska och konkreta.
- (v) *Epistemisk grundkategori för processargument;*
För de exemplifierade processerna är kanske följande indelning av epistemiska grundkategorier möjlig:
 1. Tillverkning - objekt
 2. Varseblivning - objekt, egenskaper, relationer, tillstånd, processer
 3. Körning - objekt
 4. Underhåll och reparation - objekt, egenskaper, tillstånd, processer
 5. Parkering - objekt
- (vi) *Processers lokalisering, utsträckning och förekomst i tiden;*
Vid en noggrannare analys än den som här görs i exemplifieringssyfte skulle alla dessa kategorier kunna tillämpas på de 5 utvalda processerna.
- (vii) *Relations- och processrollsorientering;*
Följande orientering kan urskiljas för de 5 processerna:
 1. Tillverkning - tillverkare (agent) och tillverkad produkt (objekt, resultat)
 2. Varseblivning och - varseblivande agent (som ser, hör, luktar, känner smakar) och varseblivet objekt
 3. Körning - förare (agent) och fört objekt
 4. Underhåll & - reparatör (underhållsansvarig) och reparerat reparation objekt

5. Parkering - parkerare (förare), parkerat objekt oc parkeringsplats
- (viii) *Relationsegenskaper;*
 Vi förutsätter här att relationerna (processerna) tillämpas på bilar.
1. Tillverkning - irreflexiv, asymmetrisk, intransitiv variabel ställighet, mång-mångtydig, enbart passiv konvers
 2. Varseblivning- icke reflexiv, asymmetrisk, icke transitiv, variabel ställighet, mångmångtydig, enbart passiv konvers
 3. Körning - irreflexiv, asymmetrisk, icke transitiv, variabel ställighet, en-entydig, enbart passiv konvers
 4. Underhåll & reparation - icke reflexiv, asymmetrisk, icke transitiv, variabel ställighet, mång-mångtydig, enbart passiv konvers
 5. Parkering - icke reflexiv, asymmetrisk, icke transitiv, variabel ställighet, mång-entydig, passiv konvers
- (ix) *Kvantifiering, värdering och modalitet;*
 Kvantitet används vid bestämning av ställighet och skulle kunna användas vid bestämning av processers lokalisering, utsträckning och förekomst i tiden.
 En värdering kan göras t ex av den relativa betydelse de olika processer bilar deltar i har.
 Modal kvalificering kan användas t ex för att studera förhållandet mellan bildelar och de processer i vilka en bil deltar. Är tex med avseende på körning en förgasare en möjlig, faktiskt förekommande eller nödvändig del av en bil?

6.2.5 Roller härledda ur processer och relationer

Vi har redan under 4 (iii) sett vilka roller de 5 exemplifierade processerna är orienterade mot. Eftersom processerna har variabel ställighet kan de emellertid ta fler argument än dem de primärt är orienterade mot. Nedan ger jag nu för de 5 processerna exempel på hur ytterligare roller och argument skulle kunna se ut. Argumenten kan värderas med avseende på hur väl de uppfyller en viss roll. Exempler kommer att visa att rollerna är olika relevanta för olika processer. Av pedagogiska skäl ligger exemplen på olika abstraktionsnivå. Ibland är de typinstansieringar och ibland är de konkreta individ-, egenskaps- eller processinstansieringar.

Bestämningen av rollerna för de 5 processerna skall generellt läsas så att "bil" via den aktuella processen relateras till de roller som anges. Dessa roller kan sedan som vi skall se nedan anges som ärvda "resultativa" egenskaper hos bilen.

1. Tillverkning av bil

	Rolltyp/karakteristik	Exemplifierande Instansiering
A. Mål:	Tillverkningsmål	Planritningar för tillverkad bil med säkerhet, komfort, låg miljöstörning, styrka, skönhet
B. Behov:		Tillverkningsbehov Föreställningar hos tillverkare om personer med behov av säker transport i vacker, stark bil med komfort och låg miljöstörning
C. Ursprung:	Tillverkningsursprung	1989, Italien
D. Motiv:	Tillverkningsmotiv	Föreställning hos tillverkare om förtjänst
E. Resurs: (objekt, material)	Tillverkningsresurs	Konkreta kvantiteter av aluminium, järn, trä, plast, gummi
F. Agent:	Biltillverkare, bilproducent	Fiat
G. Potential hos, agent: instrument:	Tillverkningskapacitet	maskinpark
	Tillverknings- effektivitet	förekommande maskiner
process:	Tillverknings snabbhet	förekommande hastighet
H. Instrument:	Tillverkningsinstrument	bilverktyg
I. Sätt:	Tillverknings sätt	manuellt
J. Omgivning:	Tillverkningsplats	Fabrik i Turin
K. Resultat:	Tillverkad bil	Kvantitet bilar som uppfyller målkrav

2. Varseblivning (perception) av bil

	Rolltyp/karakteristik	Instansiering
A. Mål (motiv):	Varseblivningsmål	Syfte att inspektera
B. Behov:	Varseblivningsbehov	Goda inspektionsmöjligheter
C. Objekt:	Varseblivningsobjekt	Bil (med vissa egenskaper)
D. Agent:	Inspektor	viss person
E. Potential hos objekt:	synliga egenskaper	färger
	hörbara egenskaper	ljud
	kännbara egenskaper	tryck (komfort), temperatur
	"smakbara" egenskaper	smaker
	"luktbara" egenskaper	lukter
F. Instrument:	Varseblivnings- instrument	Mätinstrument
G. Sätt:	Varseblivningssätt	Noggrant
H. Omgivning:	Varseblivnings- omgivning (tid & plats)	Dagtid, Göteborg Fabrik
I. Resultat:	Varseblivningsresultat	Inspekterad bil med inspektionsprotokoll

I detta exempel har jag valt att specificera varseblivning som kontrollinspektion vilket medfört att en del speciella ickegenerella krav har ställts. Det medför också att värdering av de varseblivna egenskapsinstanserna blir särskilt aktuell. De kan värderas t ex med avseende på upplevelsekaraktär, instrumentella målkrav eller konventionella regler. Vi ser också hur olika roller har olika relevans för olika processer. Både ursprung och motiv är mer relevant för tillverkning än för varseblivning, medan objektpotential är betydligt mera direkt relevant för varseblivning än för tillverkning.

3. *Körning av bil*

	Rolltyp/karakteristik	Instansiering
A. Mål:	Körningsmål Körsmål (destination)	Syfte att transportera, syfte att köra till viss tid och plats
B. Behov: (motiv)	Körbehov	Föreställning hos person om krav på transport
C. Ursprung:	Utgångspunkt	Viss tid och plats
D. Agent:	Köragent	Viss bilförare, bilist
E. Instrument:	Körningsinstrument,	Bil, körtyg
F. Resurs:	Körningsresurs	Bensin, olja, gas
G. Potential, hos agent:	Körförmåga	Förmåga hos viss person
hos bil:	Köregenskaper	Egenskap hos viss bil
H. Sätt:	Körsätt	snabbt, ryckigt
I. Omgivning:	Körbana, bilväg	Viss väg
J. Resultat:	Körresultat	Transport, förstörd miljö

4. *Underhåll, reparation av bil*

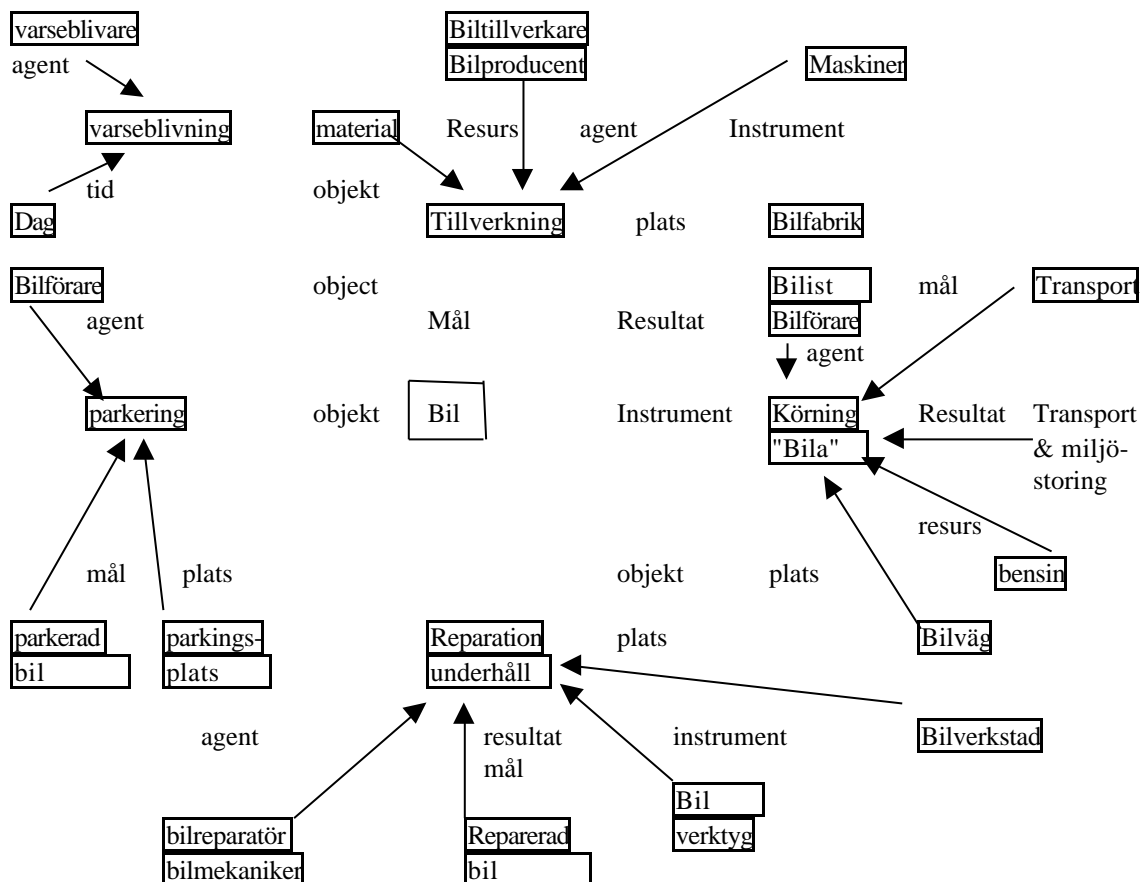
	Rolltyp/karakteristik	Instansiering
A. Mål:	Underhålls-, reparationsmål	Syfte att underhålla, reparera
B. Behov:	Underhålls-, reparationsbehov	Viss bil med vissa egenskaper
C. Motiv:	Underhålls-, reparationsmotiv	Vilja att ha en fungerande bil
D. Agent:	Underhålls-, reparationsagent	Viss bilreparatör, bilmekaniker
E. Instrument:	Underhålls-, reparationsinstrument	Bilverktyg
F. Sätt:	Underhålls-, reparationssätt	Noggrant
G. Omgivning:	Underhålls-, reparationsplats	Bilverkstad
H. Resultat:	Underhålls-, reparationsresultat	Underhållen, reparerad bil

5. Parkering

	Rolltyp/karakteristik	Instansiering
A. Mål:	Parkeringsmål	Syfte att parkera bil
B. Behov:	Parkeringsbehov	Uppställning av bil
C. Objekt:	Parkeringsobjekt	Bil
D. Agent:	Parkeringsagent	Bilförare, parkeringsvakt
E. Potential:	Parkeringspotential	Kapacitet hos viss parkeringsplats
F. Sätt:	Parkeringsätt	Packat
G. Omgivning:	Parkeringsomgivning	Viss parkeringsplats, viss parkeringstid
H. Resultat:	Parkeringsresultat	Parkerad bil

Vi kan sammanfatta de huvudsakliga processrollerna för de fem processerna i nedanstående figur.

Figur 4 Några processroller och processrelationer för begreppet bil

Det kan avslutningsvis vara intressant att notera att en sorts typabstraktion över utnyttjande av bil (främst körande) uppstått som begreppet "bilism" med innebörden "företeelsen bilutnyttjande/bilkörning". En "bilist" är en person som innehar en agentroll i förhållande till denna företeelse.

6.2.6 Egenskaper

- (i) *Relevanta egenskaper;*
För begreppet "bil" är alla de egenskaper som finns omnämnda i 6.1 (6(iv)-(ix)) ovan relevanta.
- (ii) *Typ av egenskapsbärare;*
Objekt
- (iii) *Typ av relation mellan egenskapsbärare och egenskapskälla;*
Likhet samt de relationer som framgår i (iv) - (ix) nedan.
- (iv) *Egenskaper avledda ur rums- och tidsperspektiv;*
Vi har redan behandlat egenskaper av denna typ ovan, men upprepar av pedagogiska skäl några typer:
A. Lokalisering:	60-talsbil, Göteborgsbil
B. Utsträckning:	Se ovan
C. Förekomst:	Vanlig, sällsynt
D. Relation i tid och rum:	Samtidiga, skilda åt
E. Delning	(+ kvantifiering): 4-hjulig, 6-cylindrig
- (v) *Processavledda egenskaper;*
A. Dynamiska:	Bullrande, glänsande, slirande, krånglande
B. Pågående statisk:	stillastående
C. Resultativ:	Körd, parkerad, tillverkad, reparerad, underhållen, varsebliven
- (vi) *Perceptions-, emotions- och kognitionsrelaterade egenskaper;*
A. Perception:	1. färg	t ex röd, gul (alla färger)
	2. Form	t ex rund, kantig
	3. Konsistens	t ex mjuk förarstol
	4. Värme	t ex kall kupé
	5. Fuktighet	t ex fuktigt bagageutrymme
	6. Ljus	t ex slamrande motor

Emotiva och kognitiva egenskaper endast metaforiskt relevanta t ex en "pigg motor" eller "intelligent styrning".

- (vii) *Rollrelaterade egenskaper;*
A. Ursprung	x	Italiensk
B. Resurs (material) för tillverkning,		Aluminiumbil, plastbil
" " för körning		Bensindriven, gasdriven
C. Agent		Volvotillverkad, Volvobil
D. Potential hos bilförare		Körberedd, körinställd
E. Potential hos bil såsom objekt eller instrument		Körvänlig, sittriktig, körklar, stark, snabb, Körvänlig, sittriktig, körbar, synlig, hörbar, Snabbstyrd

- (viii) *Kvantifiering;*
Kvantifiering uttryckt som egenskap kan gälla bilar i de flesta relevanta avseenden.

A. Antal	få bilar
B. Utsträckning	liten bil
C. Processavslutning	halvfärdig bil
D. Intensitet	småtrevlig bil
E. Styrka	stark bil
F. Hastighet	snabb bil

(ix) *Värdering och modalitet;*

Alla de egenskaper vi nämnt ovan i punkterna (iv) - (viii) kan värderas. En instrumentell värdering grundad på de processer bilar deltar i kan användas beträffande resultativa egenskaper, sinnesegenskaper, material-, potential- och kvantitativa egenskaper. En upplevelsebaserad värdering är relevant för dynamiska egenskaper, sinnesegenskaper och potentialegenskaper. Konventionsenlighet kan tillämpas på alla egenskapstyperna. Jag avstår från att exemplifiera egenskaper med intrinsikalt värde p g a bristande insikter i om bilar har intrinsikala värden.

Även modalitet kan användas för att kvalificera de egenskaper vi omnämnt inklusive värdeegenskaper.

6.2.7 Kvantitet, värdering och modalitet

- A. *Kvantitet:*
1. Kardinal Bilarinstanser, biltyper och bildelar kan kvantifieras kardinalt (räknas).
 2. Ordinal Utsträckning, relationer i tid och rum, hastighet i olika processer som bilar deltar i samt intensitet hos olika bilegenskaper.

B. *Värdering:*

En bil kan värderas utifrån alla de fyra värderingsgrunder vi omnämnt - intrinsikalt värde, instrumentellt värde, upplevelsevärde och konventionsenlighet. Alla värderingsgrunderna utom den första är dessutom vanligen förekommande.

En bil värderas instrumentellt efter grad av måluppfyllande eller funktionalitet i förhållande till de processer den deltar i. Den värderas upplevelsemässigt i förhållande till graden av positiva upplevelser den uppväcker och den värderas med avseende på konventionsenlighet beroende t ex på hur väl den uppfyller de krav som regler och reglementen ställer på bilar. Se även ovan.

Den kan värderas ur de flesta värderingsaspekter utom aletisk; t ex: etisk - (livsfarlig), estetisk - (ful), ekonomisk - (dyr), kognitiv - (svårkörd).

C. *Modalitet*

En modal modifiering kan göras av tillämpningen av de flesta kategorier som kan användas för att bestämma begreppet bil. För några exempel, se nedan.

1. Aletiskt	Nödvändigt	En bil är ett fordon
2. Epistemiskt	Observerbart	En bil är oftast bensindriven
	Möjligt	En bil är ibland gasdriven
3. Deontiskt	Obligatoriskt	En bil måste enligt svensk lag ha säkerhetsbälte
	Förekommande	Det finns bilar utan säkerhetsbälte
	Tillåtet	En bil får ha takräcke

Exemplet visar att det finns ett visst överlapp mellan värdering p g a konventionsenlighet och deontisk modalitet.

8. Normativ begreppsbestämning

Ovan har redan klarlagts att bilar företrädesvis värderas på grundval av instrumentella värden, värdefulla upplevelser och konventionsenlighet. Det har vidare framkommit att bilar kan värderas ur de flesta aspekter utom aletisk. Värderingar av dessa typer kan "färga av sig" på begreppsbestämningen genom att leda till ett visst urval av bestämningskategorier.

Eftersom den bestämning av begreppet bil som presenteras ovan gjorts i exemplifierande syfte, uppfyller den med säkerhet inte de normativa kraven i 5.10. Intern motsägelsefrihet går knappast att kontrollera eftersom exemplifieringen inte ligger på en konstant abstraktionsnivå. Ibland anges specifika instanser, ibland typer. Inte heller går extern motsägelsefrihet att kontrollera eftersom inga andra begreppsbestämningar presenterats.

Bestämningen är med säkerhet inte uttömmande och är inte heller avsedd att vara det eftersom den är exemplifierande. Möjligen är den relevant uttömmande, d v s så uttömmande som behövs för att tjäna som exempel i denna skrift.

Bestämningen skulle behöva hyfsas mycket mer för att bli enkel och överskådlig. Man kan t ex konstatera att det finns betydande redundans i bestämningen beroende på överlapp mellan bestämningskategorierna. Delning förekommer t ex både under kategorin tids- och rumsförankring och kategorin process och relation. Aletisk värdering visar ett visst överlapp med aletisk och epistemisk modalitet och konventionsenlig värdering har ett överlapp med deontisk modalitet.

Huruvida den exemplifierade bestämningen av bil skulle kunna vara fruktbar undandrar sig min bedömning. Om så vore fallet borde den visa sig användbar i samband av någon av de processer bilar ingår i.

Låt oss avsluta diskussionen om en normativ begreppsbestämning av "bil" genom att ge några förslag till karakterisering, definition och olika typbestämningar relaterade till begreppet "bil".

1. Karakterisering: En bil är något man kör med. En bil är ett transportmedel. En bil är en miljöförstörelsesorsak.
2. Definition (väsen): Ett fordon är en bil om det kan framföras med egen motor på landsväg och har minst 4 hjul.
3. Prototyp: En ikonisk representation med drag som någon anser grundläggande.

- 4. Stereotyp: En egenskapslista grundad på vanliga uppfattningar om bilar.
- 5. Maximaltyp: En bil som har alla delar, egenskaper och relationer en bil samtidigt kan ha.
- 6. Idealtyp: En bil som har alla delar, egenskaper och relationer en bil ur principiell eller normativ synpunkt borde ha.

7. Empiriska metoder för begreppsbestämning

7.1 Introduktion

Följande insamlingsmetoder och källor kan tänkas komma till användning som grund för begreppsbestämning. Dessa metoder kan användas med eller utan hänsyn till stöd av den modell för begreppsbestämning som utvecklats ovan:

- 1. Intuition
- 2. Relevant språkligt material hämtat från t ex
 - A. Thesaurus (synonymordbok)
 - B. Datorframställd konkordans (se nedan)
- 3. Intervju (strukturerad eller ostrukturerad s k djupintervju)
- 4. Enkät
- 5. Test

Den klassiska metoden för begreppsbestämning är att reflektera över sina intuitioner med avseende på ett visst begrepp. Detta är fortfarande idag och förblir troligen imorgon den grundläggande metoden för begreppsbestämning. De andra metoderna kan mycket väl, en och en eller i kombination, förenas med användning av intuition. Men det leder oftast till dåliga resultat om användning av intuition inte finns med i bilden. En kombination med enbart intuition är också det enklaste sättet att använda den modell som presenterats ovan. Med utgångspunkt från sina intuitioner om ett givet begrepp studerar man modellens kategorier och utnyttjar den i den mån de tycks relevanta.

Om man vill använda sig av test, enkät eller strukturerad intervju förutsätter detta att man gjort en begreppsbestämning innan man börjar. Valet av frågor och/eller testuppgifter kommer nämligen att styra dem som deltar i undersökningen. Det är då lyckligt om frågor och/eller testuppgifter valts ut så insiktsfullt som möjligt. Vi rekommenderar därför att dessa metoder föregås av en begreppsbestämning grundad på intuition i kombination med hänsyn till språkligt material eller med en djupintervju.

Nedan kommer jag inte att behandla de ganska speciella problem som hör ihop med konstruktion av uppgifter och frågor i test, enkäter och strukturerade intervjuer. Inte heller kommer jag utöver vad som redan sagts i stycket 5 behandla utgångspunkter för en djupintervju eller för en intuitivt grundad analys. Jag vill istället rikta uppmärksamheten på några metoder för att stödja begreppsanalys på språkligt material.

7.2 Begreppsbestämning utifrån språkligt material

Det är inte omotiverat att tänka sig att begrepslig insikt kan nås genom att uppmärksamma de olika sätt på vilka ord som kan kopplas till ett visst begrepp används i olika sammanhang. Jag skulle här vilja föreslå att två metoder för semantisk analys i kombination med den ovan givna modellen kan vara fruktbara. De två metoderna är:

1. Analys av semantiska fält
2. Analys av meningspotential

Innan jag närmare beskriver metoderna bör det kanske åter påpekas att en språkligt grundad begreppsbestämning har både styrkor och svagheter. All information om ett begrepp finns inte kodifierad i språkbruket. Vi kan ibland t ex via vår intuition nå utöver språket. Språket kodifierar emellertid ansenliga mängder information och många insikter om begrepp kan nås betydligt snabbare genom att uppmärksamma språket.

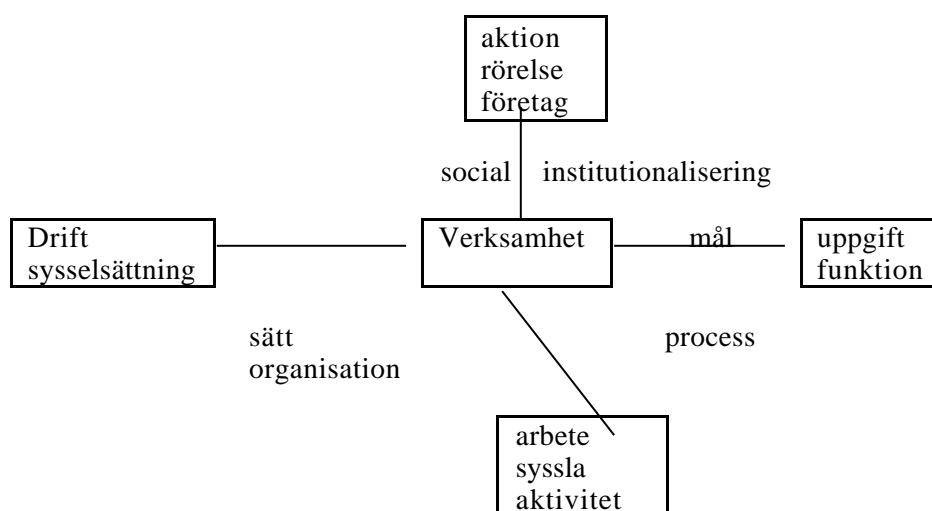
7.3 Analys av semantiska fält

Som vi sett menas med ett semantiskt fält en uppsättning språkliga uttryck (vanligen morfem eller ord) som systematiskt är relaterade till varandra genom en eller flera semantiska relationer. De mest grundläggandefälten är så k "paradigmatiska fält" där uttrycken relateras till varandra genom likhet och olikhet. Förenklat skulle man kunna säga att man i en paradigmatisks analys av ett semantiskt fält beskriver vad som skiljer och förenar en uppsättning partiella synonymer. En synonymordbok eller i ännu högre grad en så k "Thesaurus" (t ex Rogets) är ett exempel på en samling semantiska fält baserade på paradigmatisks likhet. En mer komplicerad fältstruktur kan uppnås genom att uppmärksamma även sådana relationer som t ex närhet och kausalitet. Fält av denna typ kallas ibland "syntagmatiska fält".

Den typ av semantisk fältanalys jag vill föreslå tar som utgångspunkt just en Thesaurus eller en synonymordbok. Ur denna hämtar vi en uppsättning ord som alla på olika sätt liknar ett ord som på ett centralt sätt representerar det begrepp eller den begreppsdomän vi är intresserade av. Analysen består nu i att ge dessa relationer en mera specifik innebörd. För att beskriva och samtidigt illustrera tillvägagångssättet kan vi betrakta begreppet "verksamhet".

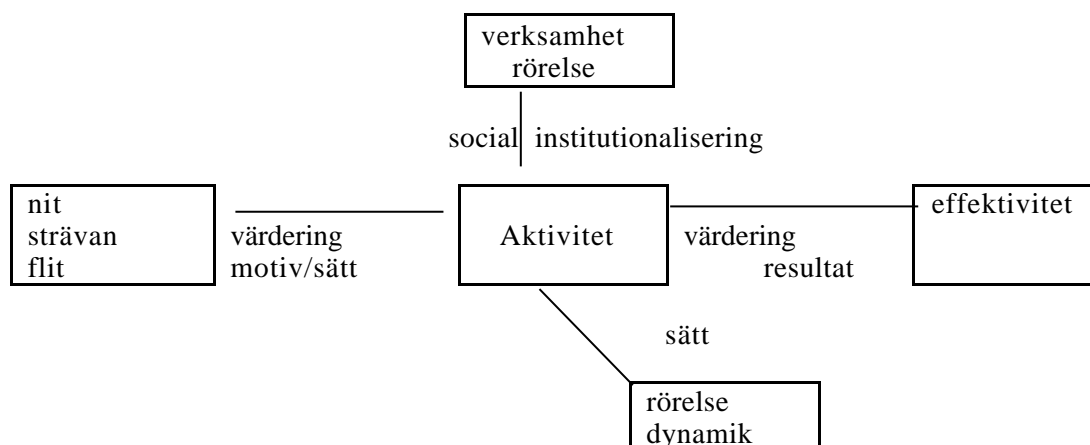
Om vi slår upp en Thesaurus eller en synonymordbok finner vi anknutna till ordet *verksamhet* ord som *arbete*, *syssla*, *sysselsättning*, *uppgift*, *aktion*, *rörelse*, *funktion*, *aktivitet*, *företag*, *drift*. Ett möjligt sätt att karakterisera likheten mellan orden är att säga att de alla tillåter en tolkning som kanske kunde uttryckas som "reifierad social energi". För några av dem är även tolkningen "reifierad individuell energi" möjlig.

Om vi istället vill analysera olikheterna kan vi göra det genom att gruppera orden enligt några av de dimensioner efter vilka de kan relateras till begreppet "verksamhet". En sådan gruppering skulle t ex kunna se ut på följande vis:

En verksamhet är via dimensionen "mål" förenad med begrepp som "uppgift" och "funktion". Via dimensionen process är den förenad med begrepp som arbete, syssla och aktivitet, via dimensionen "sätt och organisation" med begrepp som "drift och sysselsättning" och via dimensionen "social institutionalisering" med begrepp som "aktion", "rörelse" och "företag".

Som jämförelse kan vi betrakta det semantiska fält som resulterar om vi istället utgår från ordet aktivitet. Vi får följande uppsättning ord; *strävan, flit, dynamik, effektivitet, nit, rörelse, verksamhet*. En möjlig generalisering är kanske att orden i det här fallet verkar vara mera inriktade på "reificerad individuell energi" än på "reificerad social energi". Orden kan grupperas enligt nedan:

Om vi nu jämför de två semantiska fälten ser vi att de likhetsdimensioner som varit påtagliga för *verksamhet* inte är riktigt de samma som varit påtagliga för *aktivitet*. En verksamhet är en process med ett mål där ofta både process och mål är socialt institutionaliserade och processen dessutom systematiskt organiserats. En aktivitet är också en process. Den kan vara socialt institutionaliserad men kännetecknas i jämförelse med verksamhet beträffande sätt mer av dynamik än av organisation. Den tycks också kännetecknas mer av resultativ effektivitet än av fast uppgift eller funktion. Vidare kännetecknas aktivitet till skillnad från verksamhet av en starkare relation till positivt värderade dispositioner gällande energiutveckling hos individer. En aktivitet är alltså mer

individorienterad än en verksamhet. En verksamhet är å sin sida mer socialt institutionaliserad både beträffande funktion och organisation.

7.4 Meningspotential

7.4.1 Introduktion

Ett språkligt uttrycks meningspotential utgörs av den uppsättning mera specifika betydelser uttrycket på grund av situation och sammanhang kan användas för att uttrycka. Det bästa sättet att få en överblick över meningspotentialen är därför att studera hur uttrycket används i olika sammanhang. Några av de väsentligaste av dessa sammanhang för morfem och ordenheter är följande:

1. Böjning
2. Avledningsrelationer
3. Sammansättningar
4. Fras, sats och meningsstruktur
5. Etymologi

För ett nomen (substantiv) innebär punkt 4 att t ex följande kontexter bör undersökas:

	Kontext	Exempel
(i)	kvantifiering	många hästar, mycket smör
(ii)	adjektivattribut	röd häst
(iii)	genetivattribut	Sveriges hästar
(iv)	predikativa attribut	hästen är röd
(v)	Prepositionsfraser (attribut)	hästen på kullen
(vi)	Relativa attribut	hästen som är röd
(vii)	Vilka verb konstrueras nominet med som subjekt eller objekt?	hästen springer, går, etc Pelle rider på hästen
(viii)	Vilka processroller har nominet i förhållande till verben?	agent - hästen springer instrument - Pelle kör kärran med (hjälp av) hästen
(ix)	Kan nominet relateras till någon satstyp?	hästen ligger, hästen lägger sig, hästen betar
(x)	Hur relateras satserna till varandra?	konjunktioner - hästen ligger för den är trött

Ett bekvämt sätt att snabbt få tillgång till en stor uppsättning språkliga konstruktioner av olika typer är att utgå från en sk konkordans, dvs en alfabetisk ordlista, byggd på ett stort antal texter, där varje ords förekomst i texterna listas med lokal kontext. En bit av en sådan konkordans för *verksamhet* ser ut på följande sätt (Språkdata 1982, Riksdagens snabbprotokoll):

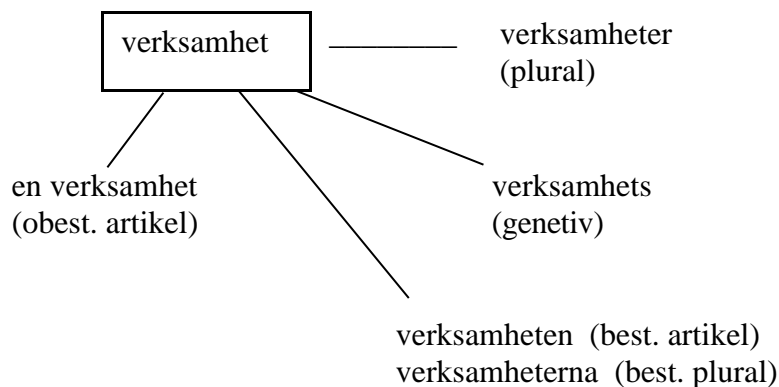
har också fått slås för att behålla statlig varje gång man skall inrätta en ny statlig och detta innan huvudmotiven, som gäller en och väl utbyggda samhällen för industriell polismannen på fältet ställs inför i sin dagliga verksamhet - men utan att lyckas verksamhet - då kommer just detta verksamhet - i det här fallet inrättandet verksamhet - allt resurser som inte verksamhet - de grannliga avgöranden

Studiet av konkordansen kan kompletteras med ens egna språkliga intuitioner, särskilt beträffande böjning och avledning. Särskilt gäller detta om konkordansen inte skulle innehålla någon av de konstruktioner man vet förekommer. Utan att göra en fullständig konkordansbaserad analys av meningspotentialen för *verksamhet* kommer jag nedan att illustrera tillvägagångssättet och samtidigt relatera denna språkligt grundade analys till den mera aprioriskt uppställda modell för begreppsbestämning som presenterats i styckena 5 och 6 ovan.

7.4.2 Böjning

Den första språkliga kontext vi skall studera är böjning. I figur 5 presenteras olika böjningsformer för *verksamhet*.

Figur 5 *Verksamhet* - böjning

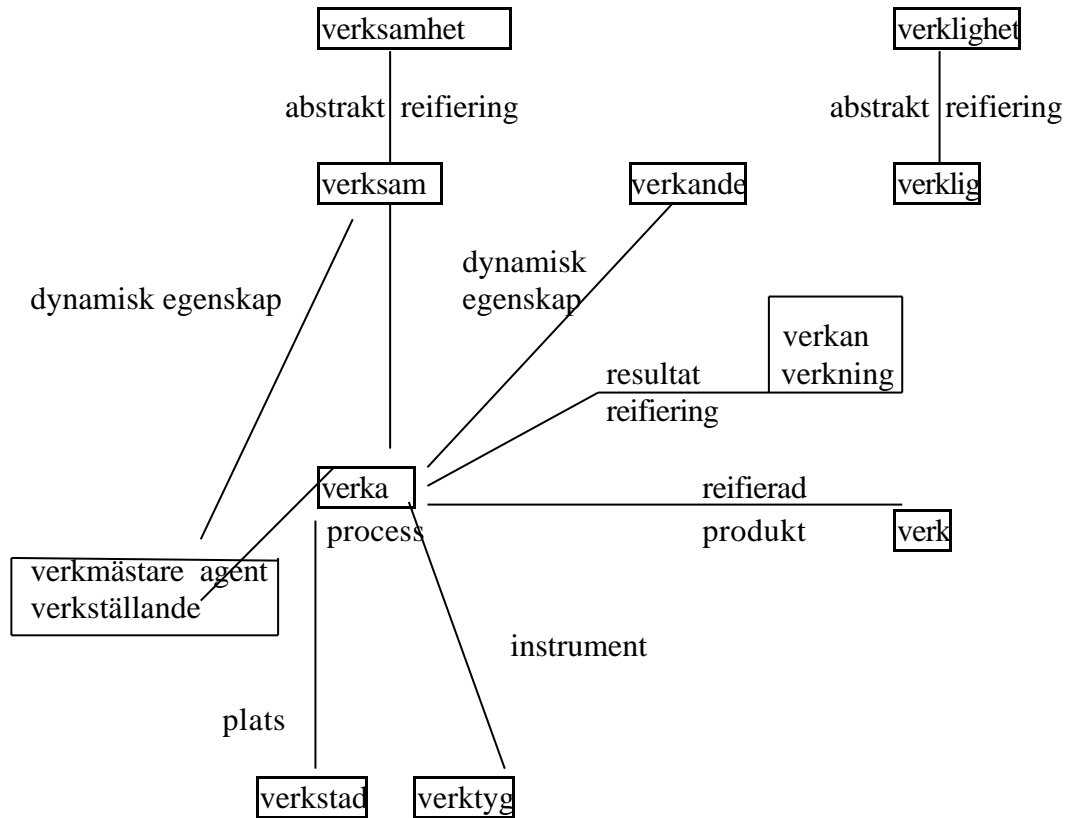
- Numerus:* Förekomsten av plural visar oss att verksamheter kan betraktas som diskreta och räknebara.
- Kasus:* Förekomsten av genitiv -(s) visar oss inte mer än att en verksamhet kan ha relationer.
- Species:* Förekomsten av species visar att verksamheter kan typinstansieras och individinstansieras och att vederbörande instansiering kan, förutsättas antingen vara känd (bestämd form) eller okänd (obestämd form) för en lyssnare.

7.4.3 Avledning

I figur 6 återges några av de relevanta avledningsrelationerna. I tillägg har några vanliga sammansättningar med morfemet { -verk } tagits med. De olika ordformerna har

relaterats till varandra med hjälp av epistemiska grundkategorier, semantisk-epistemiska operationer och semantiska roller.

Figur 6 *Verksamhet - avledningsrelationer*

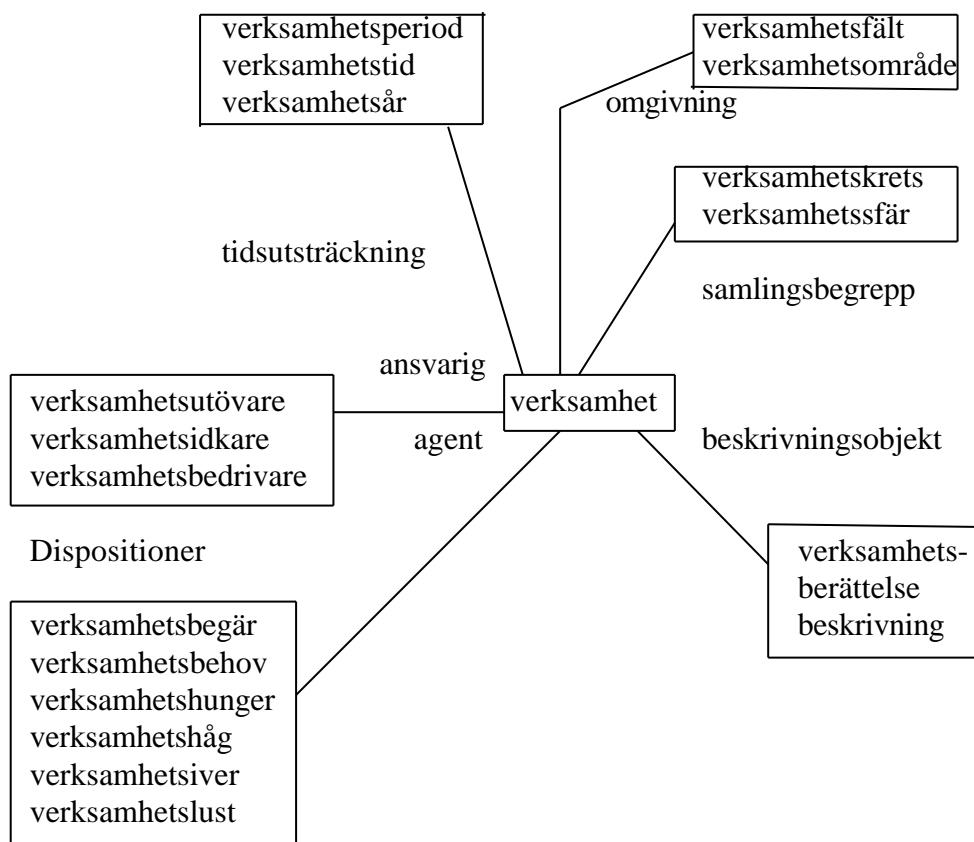

Av figuren kan vi se att begreppet "verksamhet" är en abstrakt reifiering av en dynamisk egenskap. Vi ser också hur *verksamhet* via processen *verka* kan relateras *verk*, *verklig* och *verklighet*. Ett samband som eventuellt är värt en stunds reflektion. Mera generellt kan vi säga att avledningar ger en bild av hur ett begrepp via en viss ordform och avledningsändelser kan relateras till epistemiska grundkategorier, semantisk-epistemiska operationer och semantiska roller.

7.4.4 Sammansättningar

Den tredje typen av språklig kontext vi skall studera är sammansättningar. En sammansättning är ett språkligt uttryck där två eller flera begrepp sammanfogas direkt på ett sådant sätt den semantiska relationen mellan begreppen enbart framgår implicit. Mycket ofta är relationen i fråga en rollrelation. Att studera sammansättningar är därför ett sätt att studera vilka implicita semantiska relationer (särskilt rollrelationer) som aktualiseras av ett visst begrepp.

Figur 7 Verksamhet - sammansättningar

Sammansättningarna i figur 7 kompletterar den bild vi fått genom avledning och böjning. Vi får nu en uppfattning om några av de semantiska relationer som varit tillräckligt viktiga i förhållande till begreppet "verksamhet" för att kodifieras i den komprimerade form som ges av en sammansättning. Figur 7 visar att "tidslig utsträckning" för en verksamhet tycks vara ett kulturellt väsentligt drag. Ett annat sådant drag är att en verksamhet ofta relateras till en "ansvarig agent" och till vad vi kanske kan kalla en "relevansdomän" för denne agent. Relevansdomänen kan ses som ett specialfall av rollen "omgivning". Ett ytterligare drag är att det funnits behov av "samlingsbegrepp" för liknande verksamheter. Att delta i en verksamhet tycks betraktas som något relativt positivt eftersom det finns en mängd sammansättningar betecknande "dispositioner" för att delta i en verksamhet där dispositionen ges en positiv boulomais (önske-) inriktning. Slutligen tycks verksamheter göras till "objekt" för verbal beskrivning som resulterar i en viss typ av skriftliga produkter.

7.4.5 Etymologi

Vid sidan om de tre aspekter på ordbildning vi granskat ovan kan också ett ords historia ibland vara av intresse. Genom ett ords etymologi får man viss information om dess historiska kontext.

verka kommer från fornsvenska *verka, göra, utöva bearbeta* och medellågtyska *verka, åstadkomma, förfärdiga, väva, brodera, smida, knåda*
verk kommer från fornsvenska *vaerk, verk, görning, arbete* (även konkret byggnad), även *möda, smärta*

Jämför:

järnverk	byggverk
verkmästare	litterärt verk
verkstad	vems verk
verktyg	

Vad den etymologiska informationen eventuellt lär oss är att *verka* under lång tid varit förknippad med målinriktad handling som leder till konkreta ofta högt värderade produkter.

7.5 Frasstruktur

Vi lämnar nu ordbildning och etymologi för att istället ta en titt på den information som kan erhållas genom att studera frasstruktur.

7.5.1 Frasstruktur - kvantifiering

Om vi jämför några olika typer av kvantifiering med varandra får vi följande resultat: (* innebär ett brott mot semantisk kategorisering)

Flera, många	verksamheter	bilar	smör (enbart i betydelsen smörtyp)
Mycket, lite	verksamhet	* bil	smör
En portion	* verksamhet	* bil	smör

Vi ser att "verksamhet" till skillnad från "bil" men i likhet med "smör" tillåter vad vi kan kalla "abstrakt masskvantifiering" men att det inte tillåter "portionskvantifiering". Detta utgör evidens för att "verksamhet" varken bör betraktas som en substans i stil med "smör" eller som ett konkret objekt i stil med "bil". Vi kan kalla "verksamhet" ett (abstrakt) processobjekt. Vidare kan vi se att såväl "verksamhet", "bil" som "smör" kan kvantifieras med *flera* eller *många* i bemärkelsen typ, dvs verksamhetstyp, biltyper, smörtyper. Om vi istället betraktar individuella (konkreta) instansieringar kan enbart "verksamhet" och "bil" kvantifieras på detta sätt.

7.5.2 Frasstruktur - genitiv attribut

I 47 av 120 förekomster för ordet *verksamhet* i riksdagens snabbprotokoll för 1978-79 finns verksamheten relaterad till ett genitivattribut. I 12 fall består detta av det possessiva pronomenet *sin* som inte tillåter vidare identifiering. Av de övriga 35 fallen

anger 33 en övergripande makroinstitutionell omgivning för verksamheten och enbart 2 anger en grupp agenter. Siffrorna inom parentes anger fall där flera förekomster av ett visst uttryck förekommit.

- A. Makroinstitutionell omgivning (implicita agenter)
 - 1. Statliga (23) Televerket, SIPRI, IDB, Säpo (5), Tipstjänst, Apoteksbolaget, AMS, Frivården, Delegationen, Polisen staten, Domstolsinstanserna, JO-ämbetet, Transportforskningsdelegationen, UD, konsumentverket (2) Organ, Lekmiljörådet
 - 2. Näringsliv (4), Asea Atom (2), Företagen, Facket
 - 3. Föreningar (4) Partierna, enskilda organisationer (2), förbundet
 - 4. Kommunala (1) Daghemmen
 - 5. Internationella (1) Interpool
- B. Grupper av agenter
 - 1. Grupper (2) Läkare, jägare

Man får alltså ett klart intryck av att en verksamhet åtminstone i riksdagen är något som är en kollektiv angelägenhet och som förekommer inom ramen för väl organiserade makrosociala institutioner.

7.5.3 Frasstruktur - adjektivattribut

50 av de 120 förekomsterna bestämdes av adjektivattribut vilka kunde uppdelas på följande klasser (byggande på de typer av egenskaper vi urskiljt ovan):

- 1. *Makroinstitutionell omgivning* (8) statlig (5), facklig, militär, civil
- 2. *Syfte - inriktning - mål* (9) industriell, kommersiell, brottslig terroristisk, konsumentpolitisk, uppsökande, pedagogisk, social, praktisk
- 3. *plats* (2) regional, lokal
- 4. *tid* (5) daglig, framtida, hittillsvarande, fortsatt, tidigare
- 5. *Sätt* (1) ordinarie
- 6. *Kvantitet* (2) mindre, utökad
- 7. *Värde* (6) betydelsefull, fungerande, värdefull, viktig, olönsam, central
- 8. *deixis* (19) sådan här (4), denna (6)
- 9. *Underförstådd kontrast och/eller likhet* (6) annan (2) övrig, motsvarande, liknande, dylik
- 10. *Specificering* (1) viss

De egenskaper som här listas exemplifierar många av de typer som nämndes som generellt tänkbara i stycke 5. Likhetsavledda egenskaper förekommer överallt och mera direkt i kategori 9. Närhetsavledda egenskaper i kategori 8 och indirekt i kategorierna 3, 4 och 1. Processrollsavledda egenskaper förekommer i kategori 2 och 5; i förening med närhet i kategorierna 1, 3 och 4 och i förening med värdering i kategori 7. Kategori 6

slutligen grundas på kvantitativ jämförelse och kategori 10 på specificering. Dessa data förstärker intrycket att verksamheter tenderar att ses i ett makrosocialt, institutionaliserat perspektiv.

7.5.4 Frasstruktur - predikativa attribut

Om vi betraktar de 40 förekomster av verksamhet i konkordansen som följs av kopula 24 är dessa relaterade till predikativa attribut vilka kan fördelas enligt följande kategorier:

1. *Generiskt värderande* (9) angelägen, av stort värde, av stor betydelse, behjärtansvärd, bra, felaktig, den mest viktiga, olämplig, väl underbyggd.
2. *Resultativt värderande* (5) kulturell tillgång, hälso & trivselfaktor, föremål för uppskattning, till nytta, väl fungerande
3. *Modalitet* (1) nödvändig
4. *Relation med underförstått argument eller underförstådd relation* (2) förenad med, sådan
5. *Syfte, mål* (4) inriktad på (2), mera långsiktig, utåtriktad
6. *Rum* (i) *plats* inte begränsad till det egna huset
(ii) *miljö* intimt sammankopplad med miljön
7. *Resurs* (kvantitativt värderande) (3)
(4) mycket personalkrävande (2), mycket personalintensiv

Vi ser att andelen generiskt eller resultativt uttryck stiger (14). Enbart 2 av dessa är negativt värderande. Det finns i modal egenskap, i rumsrelaterad attribution. Syftesrelaterade egenskaper förekommer 4 gånger och organisationsrelaterade bedömningar 3 gånger. Slutligen förekommer underförstådda relationer eller relationsargument 2 gånger. En slutsats som kan dras av detta är att verksamheter förutom att vara institutionaliserade ofta värderas. Detta kan i sin tur innebära att de utsätts för medveten social konstruktion.

7.5.5 Frasstruktur - prepositionsfraser

Vid en undersökning av prepositionsfraser innehållande ordet *verksamhet* samt någon av prepositionerna *av*, *ibland*, *från*, *för* och *genom* förekom följande relationer:

1. *Kontextuell typanknytning* (18)
av (18) den art, den här karaktären (2), den typ (5), denna modell, det här slaget (3), det slag (2), detta slag (4)
2. *Specificerad typanknytning* (3)
av (3) militär natur, särskilt allvarlig karaktär
typen industriellt utvecklingscentrum
3. *Agent* (5)
av (3) arbetsförmedlare, civila, kontaktperson
från (1) den fackliga sidan
genom (1) arbetsmarknadsverket
4. *Rum* (2) *från* (2) andra länder, Stockholm
5. *Tid* (1) *för* (1) framtiden

6. *Patient* (14) *bland* (7) barn (3), de unga förtidspensionärerna
(2) invandrarkvinnorna, människornavför (benefaktivt)
(7) anställda (2), arbetslös ungdom, barn (2) sådana som saknar
vanligt arbete, breda samhällsgrupper
7. *Syfte* (10) *för* (10) att aktivera föräldrarna, att få fram x, att skapa alternativa
jobb, att tillgodose, av avvärja behandling, hälsoundersökning,
invandrarfrågorna, civila behov
8. *Resultat* (1) *av* (1)

De undersökta prepositionerna betecknar dels relationer som kan avledas från likhet (typanknytning och typspecifisering) och dels processanknutna rollrelationer (agent, rum, tid, patient, syfte, resultat). Att konkordansmaterialet är hämtat från riksdagen avspeglas t ex i intresset för vem verksamheten är till för (dvs patientroll).

7.5.6 Frasstruktur - Relativa attribut

Följande relationer och processer finns representerade bland 30 undersökta relativa attribut dvs *verksamhet som s* (v = verksamhet, x och y är personer med relation till verksamheten).

1. *Del-helhet* (1) v är en del av v
2. *Ursprung, motiv* (1) v bygger på
3. *Extern, juridisk relation till agent* för verksamhet (1) x anförtror verksamhet till y
4. *Relation mellan resurs, resursagent och verksamhet* (2)
x finansierar v, x betalar för v med skattemedel
5. *Relation mellan agent och verksamhet* (22) bedriva (20), genomföra, arrangera
6. *Funktion* (1) befinna sig i utveckling
7. *Resultat* (1) inte gå ihop
8. *Modal, deontisk värdering*
v bör stå fri, x bör ha v.

De relativa attributen visar att verksamheter kan vara en del av andra verksamheter. De kan alltså både vara delar, och själva ha delar. Exempelen visar också att verksamheter som socialt institutionaliserade objekt har komplexa juridiska relationer till olika personer. Man kan anförtra verksamheter som man bedriver eller arrangerar snarare än själv "verkar" i. Verksamheter kräver dessutom ofta ordnad finansiering.

7.5.7 Frasstruktur - verbfrasrelationer

Vad som följer under denna rubrik - "verbfrasrelationer" tar hänsyn till vilka verb ordet *verksamhet* konstrueras med som subjekt eller objekt. Dessutom tas hänsyn till vilka processroller ordet har i förhållande till verben, vilka satstyper det förekommer i och hur dessa satstyper är relaterade till varandra. Med dessa utgångspunkter framkom bl a följande relationer, processer och processroller i anslutning till ordet *verksamhet*. (v = *verksamhet*)

1. *Godtycklig relation* (5) rörande, rymmer, gäller en (3),
knuten till
2. *Typspecifisering* (1) former av v,

3.	<i>Del - helhet</i> (i)	v del av v
4.	<i>Ursprung</i> (1)	övergång till v
5.	<i>Resurser</i> (10)	bistånd till, ta i anspråk för, medel till (4), ramen för (3), låna ut till v
6.	<i>Resursursprung</i> (2)	medel från, kostnader slås ut på
7.	<i>Agenter (deltagare)</i> (11)	deltar i, är i, i (5), sysselsatt i, huvudman för, bedriver, fortsätter
8.	<i>Extern (eller intern) agent</i> (14)	kontroll över, kontroll av, skapa klarhet i, utvärdera, avtal om, avveckla, hantera, övervaka, starta
9.	<i>Externa agenter</i> (5)	stödjer, prisar, motståndare till, fara för, hjälpa till fortsatt
10.	<i>Rum</i> (2)	omlokalisering, lokalisering av
11.	<i>Syfte</i> (3)	planera, inriktning av, hänsyn till
12.	<i>Orsak</i> (1)	orsak till

Man kan försöka ytterligare klassificera dessa relationer i statiska och dynamiska relationer. Ett försök till detta, för 30 av de ovan undersökta 70 förekomsterna av ordet *verksamhet*, där jag dessutom försöker skilja mellan händelse och process skulle kunna se ut på följande vis.

1.	<i>Statiska dvs tillstånd</i> =	Del av, vara fara för, orsakas av, ha kontrollen över, vara huvudman för, vara regional, ha x inriktning av, behålla, gälla, vara motståndare till
2A	<i>Dynamiska - händelse</i>	inrätta, få 30 000 till, få dem närmare v, låna ut 45 milj till
2B	<i>Dynamiska - skeende,</i>	få ta fondmedel i anspråk, vilja avveckla, hantera, ge bistånd till civil v, övervaka, prisa v, omlokalisera, vara sysselsatt i.

Vi ser att viktiga relationer för en verksamhet är bl a de som förbinder den med resurser (och resursagenter). Men även de relationer som förbinder verksamheten med ansvariga, verkande eller andra berörda agenter är viktiga. Kanske finns en viss tendens att statiska relationer är viktigare än dynamiska.

7.6 Verksamhet - Ett försök till sammanförande av den semantiska fältanalysen och analysen av meningspotential

I detta avsnitt gör jag nu ett försök att förena resultaten från analysen av semantiska fält med analysen av meningspotential. Resultaten presenteras med anknytning till den generiska modellen för begreppsbestämning i avsnitt 5.

Sammanfattning - begreppsbestämning - "verksamhet"

- Epistemisk grundkategori:** "verksamhet"
Objekt - dynamisk egenskapsreifiering

Evidens: avledning verk - sam - het

2. **Konceptuell grundstruktur: "verksamhet"**

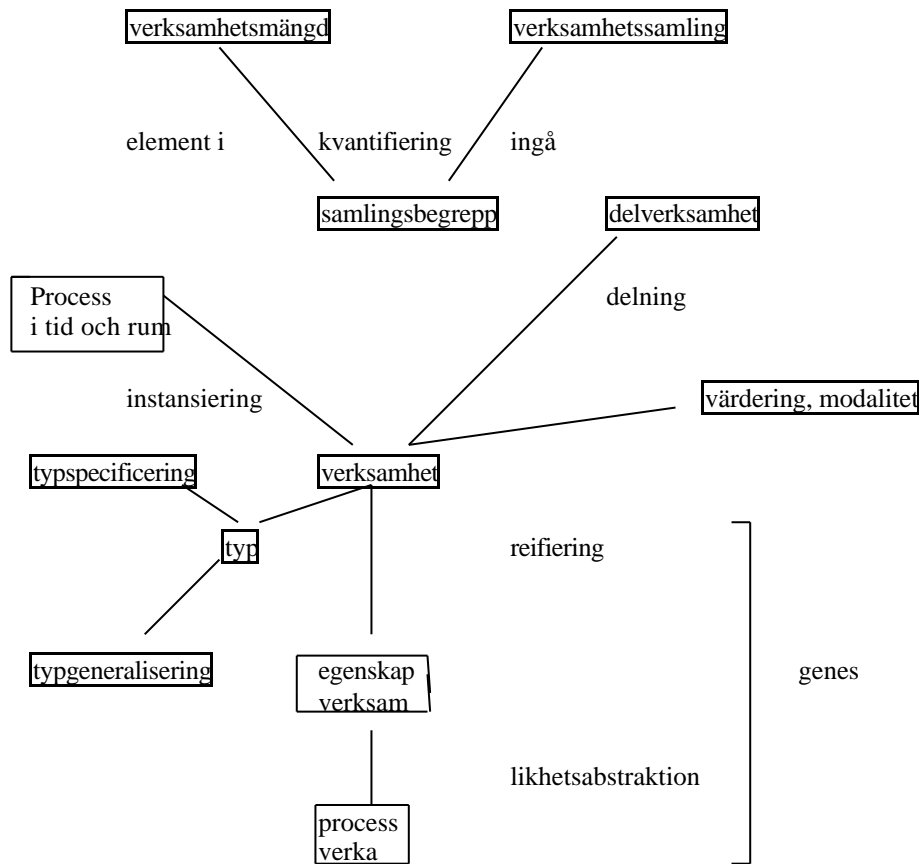
- (i) *Strukturell genes*: Begreppet verksamhet och olika exempel på verksamhetstyper kan ses som en reifiering (oftast socialt & institutionellt förstärkt) av en viss uppsättning egenskaper i en aktivitet
- (ii) *Typgeneralisering* (typanknytning). En verksamhet är en aktivitetstyp som i sin tur är en processtyp.
- (iii) *Typspecifisering: verksamhetstyp*. Varje verksamhetstyp kan i sin tur specificeras.
- (iv) *Instansiering*: Verksamheter kan instansieras som dynamiska egenskaper och de processer hos vilka egenskaperna finns. Processer som typiskt instansierar verksamheter är verka, arbeta, syssla, handla, bete sig, agera.
- (v) *Samlingsbegrepp: Verksamhetsfär, verksamhetskrets*. Det är oklart vilken struktur samlingar av verksamheter kan ges. Till exempel kan de i vissa fall ges mängdstruktur. En verksamhet kan mycket väl vara element i en verksamhetsmängd men kan också på ett mindre strukturerat sätt ingå i en verksamhetsinsamling.
- (vi) *Delning*: Verksamheter kan både ha delverksamheter och vara del i andra verksamheter.
- (vii) *Kvantifiering*: Verksamheter, delverksamhetstyper samt egenskaps - och processinstansieringar är räknebara.
- (viii) *Värdering*: Verksamheter är socialt institutionaliserade objekt som mycket ofta i olika syften värderas.
- (ix) *Modalitet*; en verksamhets konceptuella grundstruktur kan modalt kvalificeras. Man kan t ex fråga sig vilka typspecifiseringar som är möjliga till en viss verksamhetstyp.

Evidens: Intuition + böjning, avledning, sammansättningar, adj. attribut, predikativa attribut, prep. fras, relativa attribut, verbfras.

Vad som i den generiska modellen har benämnts konceptuell grundstruktur kan språkligt uttryckas på många olika sätt. De flesta av de språkliga kategorier som undersökts har listats ovan under rubriken evidens. Det råder uppenbarligen en en - mångtydig relation mellan innehåll och uttryck som består även om vi betraktar underkategorierna till konceptuell grundstruktur. De tre uttrycken *en verksamhet*, *en verksamhetstyp* och *en typ av verksamhet* kan alla tre beteckna en typspecifisering. De tre uttrycken - där ett har enbart obestämd artikel, ett är en sammansättning och ett är en prepositionsfras är i stort sett synonyma. Mera generellt kan vi alltså som även påpekats ovan konstatera att relationen mellan innehåll och uttryck inte enbart är en - mångtydig utan även mång - mångtydig. En begreppsbestämning kan uttryckas på flera sätt och ett uttryck kan stå för flera innehåll (begreppsbestämningar). Till exempel kan ju *en verksamhet*, lika väl betyda en verksamhetsinstans som en verksamhetstyp.

I figur 8 sammanfattas kategorierna i konceptuell grundstruktur för begreppet "verksamhet".

Figur 8. *Konceptuell grundstruktur för begreppet "verksamhet"*

3. Förankring i tid och rum

En del av de exempel som ges nedan kommer inte från konkordansen. De grundas på intuition och har medtagits i illustrativt syfte för att öka jämförbarheten mellan den generiska modellen och visa på vad som potentiellt kan utvinnas ur en konkordans.

(i) *Förankring i tid och rum:*

verksamhetstyp - abstrakt
verksamhetsinstans - konkret

(ii) *Förankring i tid:*

A. verksamhetstyp - statisk
B. verksamhetsinstans - dynamisk kan kvantifieras med avseende på intensitet och hastighet. Både relativt och absolut.

(iii) *Lokalisering*

A. *Tid - absolut* 1987
Tid - relativt efter jul
B. *Rum - absolut* Stockholm
Rum - relativt utanför Stockholm

(iv) *Utsträckning*

A. *Tid - duration* verksamhetsperiod, tid
år

B. *Rum - volym* Alla instansierade verksamheter upptar rumslig volym, eftersom de inbegriper människor, objekt och substanser som kan uppta rumslig volym i 3 dimensioner. Dessa dimensioner kan kvantifieras relativt och absolut.

(v) *Förekomst*

Eftersom verksamheter kan instansieras i tid och rum kan beroende på typen av verksamhet denna vara vanlig eller ovanlig i såväl tid som rum.

A. *Tid* - en verksamhet kan vara enstaka, iterativ eller evig.

B. *Rum* den kan vara enstaka, frekvent eller finnas överallt.

De angivna förekomstalternativen bygger alla på kvantifiering av tids- eller rumspunkter.

(vi) *Relationer*

A. *Tid* verksamheter kan vara samtidiga, konsekutiva, överlappande

B. *Rum* Statiska. De kan vara samlokaliserade, särlokaliserade, överlappande dynamiska. De kan omlokaliseras, lokallisering av en verksamhet är möjlig.

(vii) *Delbarhet i tid och rum*

A. *Tid*. En verksamhet kan ha stadier, faser som kan vara begynnande, pågående eller avslutade

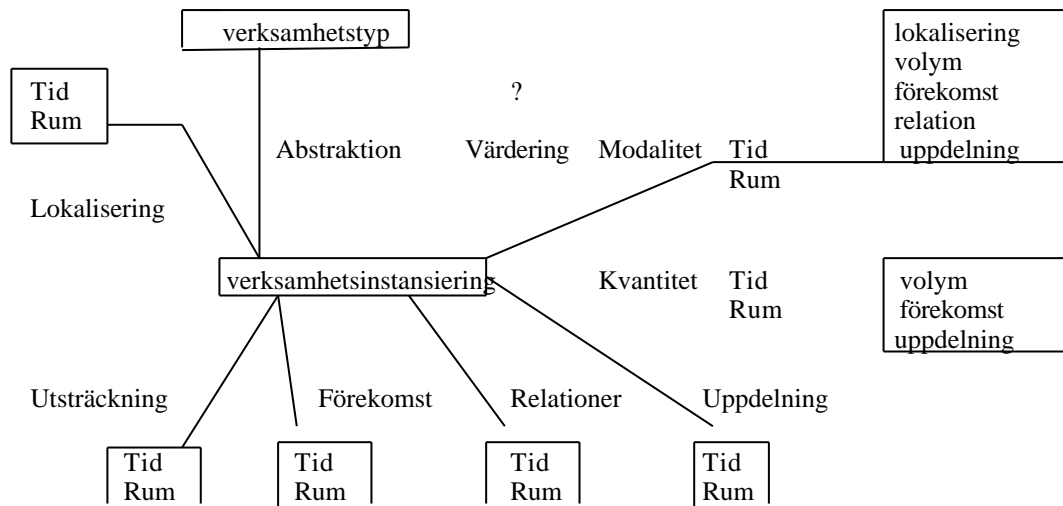
B. *Rum* En verksamhet kan vara en del i en annan verksamhet eller ha andra verksamheter som delar. En verksamhet kan ha ett "innehåll" och fungera som en sorts abstrakt "behållare".

(viii) *Kvantifiering, värdering & modalitet*

Kvantifiering har exempelvis kommit till användning vid angivande av förekomstalternativ ovan. Värdering är kanske mindre relevant när det gäller en verksamhets förankring i tid & rum. Modalitet däremot kan vara mycket relevant för att avgöra vad som är möjligt eller omöjligt när det gäller tidlig och/eller rumslig förankring.

I figur 9 sammanfattas förankring av begreppet "verksamhet" i tid och rum.

Figur 9 Sammanfattning av förankring i tid & rum

Språkliga uttryck för förankring i tid & rum kan t ex anges genom val av egenskap eller relation, *en göteborgsk verksamhet, en verksamhet i Göteborg*. Men andra möjligheter är också tänkbara. Se ovan!

4. Relationer och Processer

Tids- och rumsrelationer har behandlats ovan.

(i) Likhet och likhetsbaserat semantiskt fält

Den semantiska fältanalysen av "verksamhet" gav till resultat att fyra dimensioner i en verksamhet urskildes; social institutionalisering, mål, process och processorganisation.

(ii) Relevanta relationer och processer

Den främsta källan till information om vilka relationer och processer som är relevanta i förhållande till begreppet "verksamhet" kommer från studiet av sammansättningar men också från studiet av vissa typer av frasstruktur främst verbfrasen.

Några av de relationer och processer som är relevanta för en verksamhet återfinns i följande lista. Se ovan om förankring i tid och rum och konceptuell grundstruktur.

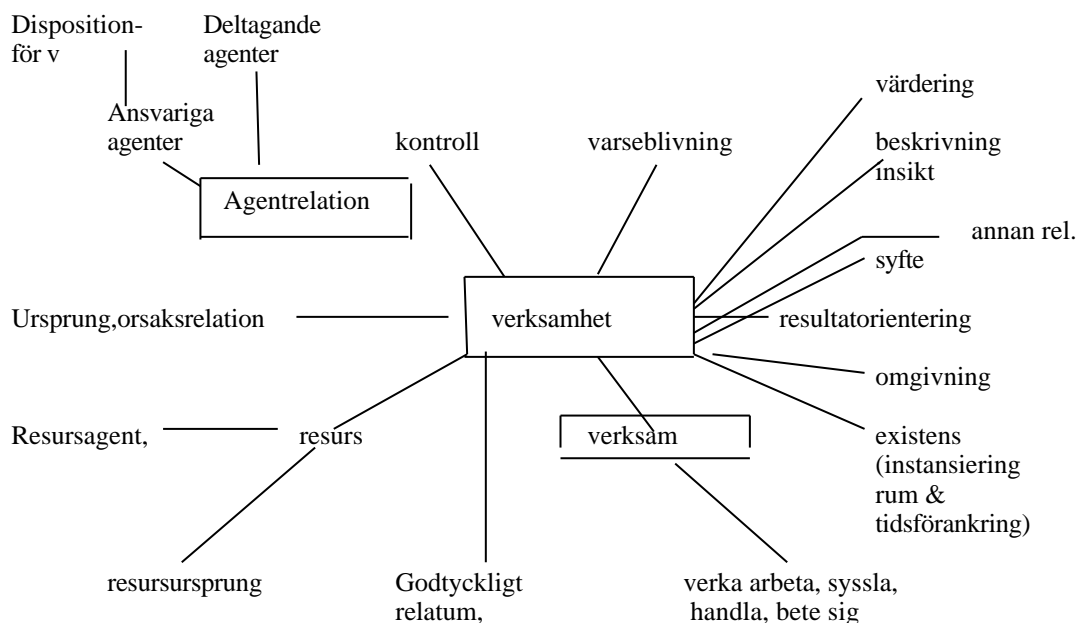
Relevanta relationer (processer)

1. *existens*: förekomma, finnas (förekommande, befintlig)
2. *Relation till godtyckligt relatum*: rörande, knuten till, rymmer, gäller en
3. *Orsak - Ursprung* : orsakas av, orsakar, orsak till, bygger på, övergå till
4. *Resultat*: leda till

5. *Syfte*: planera för, inrikta mot, ta hänsyn till
6. *Resurs eller Resursagent*: finansiera, bistånd till, medel till, betala, ta i anspråk för, ramen för, låna ut till v
7. *Resursursprung* = medel från, kostnader slås ut på
8. *Deltagande agent*: deltar i, är i, i, sysselsatt i
9. *Disposition för verksamheten*: verksamhetsbegär, verksamhetsbehov, verksamhetshunger
10. *Ansvarig agent - V*: behålla, inrätta, avveckla, hantera, starta, fortsätta, driva, organisera, genomföra, arrangera, bedriva, idka, vara huvudman för
11. *x - v - ansvarig agent*: anförtro v till
12. *Kontroll*: ha kontroll över, kontroll av, avtal om, övervaka
13. *Varseblivning*: se, höra, känna, lukta, smaka, (synlig, hörbar)
14. *Insikt*: förstå, skapa klarhet i
15. *Värdering*: utvärdera, prisa
16. *Beskrivning*: beskriva
17. *Annan relation till extern agent*: stödja, motståndare till, fara för, hjälpa till fortsatt
18. *Omgivning*: verksamhetsfält, verksamhetsomgivning

I figur 10 ges en översikt av relevanta relationer och processer.

Figur 10. Översikt av några relationer & processer anknutna till "verksamhet"

(iii) *Ställighet*

Eftersom antalet relationer är stort och ställigheten för en viss relation kan vara varierande är det inte meningsfullt att ange exakt ställighet för varje relation.

(iv) *Dynamik och abstraktion*

Verksamheter kan ha både abstrakta (*rörande, vara knuten till*) och konkreta (*finnas, förekomma*) relationer till andra företeelser. Åtminstone de mera konkreta av dessa relationer kan vara såväl dynamiska (*bedriva*) som statiska (*förstå*).

(v) *Epistemisk grundkategori för möjliga process- och relationsargument*

Utbudet av relevanta relationer till begreppet "verksamhet" är så stort att de flesta kategorier kan komma ifråga.

(vi) *Processers lokalisering, utsträckning och förekomst i tiden*

Denna kategori kan användas om behov finns av att analysera de processer som konstituerar en verksamhet närmare i tid & rum.

(vii) *Relations- och processrollsorientering*

Många av relationerna uppvisar en klar orientering mot en viss processroll.

Några exempel är:

<i>Relation/process</i>	-	<i>roll</i>
orsakar	-	orsak
leda till	-	resultat
ta hänsyn till	-	syfte
medel till	-	resurs

(viii) *Relationsegenskaper*

Alla relationerna kan klassificeras enligt de formella egenskaper som angivits. Exempelvis kan relationen "orsakar" beskrivas som icke reflexiv (den är irreflexiv om man inte tillåter att något är "causa sui" dvs orsak till sig själv), ickesymmetrisk, transitiv, åtminstone 2-ställig, mång - mångtydig. Dess konvers är passiven *orsakas av*.

(ix) *Kvantifiering, värdering och modalitet*

Kvantifiering kan t ex göras av hastighet och intensitet hos de processer som konstituerar verksamheten. Värdering kan göras av de flesta av de processer som är relaterade till verksamheten. Ofta är en sådan värdering instrumentell och avser hur väl det syfte uppfyllts som processen har med avseende på verksamheten. Är t ex verksamheten lättstyrd eller svårstyrd? Är den resurskrävande? Är den lättbeskriven? Men värderingen kan också tänkas vara konventionell eller grundad på upplevelser av verksamheten.

Modal bedömning kan också vara relevant och avse t ex om processer eller relationer är nödvändiga.

5. **Roller härledda ur processer och relationer**

Begreppet verksamhet är via olika processer och relationer förbundet med ett relativt rikhaltigt förråd av roller. Nedan går jag igenom några av dem. Flera av rollerna är socialt institutionaliserade och är knutna till ett nätverk av rättigheter och plikter. Detta gäller naturligtvis särskilt om de roller som kan innehas av personer.

Relations- och processroller

1. *Rums- och tidsförankring*: behandlad separat
2. *Orsak-ursprung*: verksamhetsursprung, verksamhetsorsak
3. *Resultat-funktion-produkt-effekt-verkan*: verksamhetsresultat, -inverkan, -verkning
4. *Inriktning-syfte-mål*: verksamhetsinriktning; uppgift
5. *Behov*: verksamhetsbehov, verksamhetsagentsbehov, verksamhetslust
6. *Objekt*: verksamhetsobjekt, verksamhetsområde, verksamhetsdomän, verksamhetsfält
7. *Agenter-deltagare*: deltagare, sysselsatta
- ansvariga: arrangör, idkare, organisatör
- processagenter: verkmästare, verkställande,

- verkande, arbetare
- patient: de verksamhetspåverkade
8. *Potential*: verksamhetspotential, -agentpotential, -objektspotential
 9. *Resurs*: verksamhetsresurs, verksamhetsbistånd, verksamhetsmedel
 10. *Resursagent, resurskälla*: verksamhetsfinansiär, finska verksamhetsmedel, resursleverantör
 11. *Instrument*: Verktyg, verksamhetsinstrument
 12. *Sätt - organisation*: verksamhetsorganisation, -sysselsättning, -drift
 13. *Omgivning - tid, rum*: se ovan, verkstad, regional, lokal, nutida
 - generisk: verksamhetsomgivning
 - fysisk miljö: atmosfärisk verksamhetsmiljö
 - makro social inst: verksamhetsinstitution, verk, aktion, rörelse, företag
 14. *Varseblivning*: betraktare, åhörare (agenter), sinnesegenskaper, sätt (objekt)
 15. *Kognition*: värderare, bedömare, granskare, insatta, kunniga
 16. *Emotion*: beundrare, hatare
 17. *Konativ inriktning*: kontrollör, avtalspart
 18. *Beskrivning*: verksamhetsbeskrivare, verksamhetsbeskrivning, -berättelse

6. **Egenskaper**

Om vi fortsätter att använda strukturen i den generiska modellen kan vi notera följande om egenskaper hos begreppet verksamhet.

(i) och (ii) *Relevanta egenskaper och typ av egenskapsbärare*

Begreppet "verksamhet" har ovan karakteriserats som en reifierad dynamisk egenskap. Tekniskt sett är detta ett relativt abstrakt objekt som uppkommit genom abstraktion ur processer och egenskaper.

Såväl typer som instanser av begreppet har egenskaper. Några av dessa anges i 7.5.3 och 7.5.4 ovan t ex makroinstitutionell omgivning (*statlig, facklig*), syfte-inriktning-mål (*industriell, kommersiell*), plats och tid (*lokal, daglig*) kvantitet (*mindre, utökad*), värderande (*betydelsefull, fungerande*), modalitet (*nödvändig, möjlig*).

(iii) *Relation egenskapsbärare - egenskapskälla*

De flesta av de relationer vi ovan diskuterat kan komma ifråga t ex:

Anknytning till (*statlig verksamhet*), likhet med (*professionell verksamhet*) eller överensstämmelse med (*affärsmässig verksamhet*).

(iv) *Egenskaper avledda ur rums- och tidsperspektiv*

Flera exempel har redan nämnts. Några ytterligare är; *regional, framtida* och *tidigare*.

(v) *Processavledda egenskaper*

Några exempel är; dynamiska (*uppsökande, blomstrande*), pågående statisk (*vilande*), resultativ (*avslutad, uppskattad*).

(vi) *Perceptions-, emotions- och kognitionsrelaterade egenskaper*

Några exempel är; sinnesegenskaper (*synlig, hörbar*) emotion (*skräckinjagande, glädjebringande*) och kognition (*kreativ, förständig*).

Exemplen visar klart att aspekten "processavledning" överlappar med aspekterna "perceptions-, emotions- och kognitionsrelation". Detta är naturligt då de två aspekterna hänför sig till olika men kompatibla aspekter av innehållet.

(vii) *Rollrelaterade egenskaper*

Rollrelaterade egenskaper hos verksamheter kan lätt bildas och uttryckas i relationer till de roller som kan relateras till verksamheter. Några exempel är:

- A. *Ursprung:* Göterborgsk, energisk verksamhet
- B. *Resultat:* Se ovan under processavledda egenskaper
- C. *Potential*
hos agent eller deltagare: verksamhetsförmögen
hos verksamheten: inkomstbringande
hos objekt för verksamheten: bearbetningsklar

(viii) *Kvantifiering, värdering och modalitet*
Se nedan.

7. **Kvantitet, värdering och modalitet**

(i) *Kvantitet*

Kvantifiering kan göras till exempel av följande redan specificerade konceptuella dimensioner. All kvantifiering kan göras absolut eller relativt.

- A. Antal (konceptuell grundstruktur): Typer och instanseringar är räknebara
5 verksamheter, färre, flera
- B. Utsträckning (*förankring i tid & rum*):
 - förekomst i *tid* - enstaka, upprepad, evig, oftare
 - rum* - enstaka, frekvent, överallt, vanligare
 - *volym* *tid* - kort, lång, kortare, längre
 - rum* - längd, bredd, höjd, yta, volym
bredare
högre
större
 - *uppdelning* *tid* - tidigt, sent, tidigare, senare
 - rum* - liten, stor, lite, mycket, mindre, större, mer

- C. *Processtadium:* påbörjad, halvt avslutad
- D. *Intensitet - hastighet* intensitet, hastighet hos processer, mycket verksamhet
- E. *Kvantitativ jämförelse av egenskaper:* mera verksam än

(ii) *Värdering*

Verksamheter är enligt vittnesbörden i konkordanserna mycket populära objekt för värdering. Eftersom verksamheter är centrala för organisationen av socialt liv värderas de tydligen gärna och ofta. I stort sett alla de värderingskällor och värderingstyper vi diskuterat (stycket 5.9.2) kan komma ifråga.

- A. *Intrinsikalt värde;* en verksamhet t ex sport eller forskning kan åtminstone för vissa värderare ha intrinsikalt värde
- B. *Värdekänsla;* kopplat till ett sådant intrinsikalt värde kan vara att verksamheten ger en viss värderare en värdefull upplevelse
- C. *Instrumentellt värde;* De flesta för att inte säga alla verksamheter kan värderas instrumentellt dvs i förhållande till det syfte de har.
- D. *Konventionsenlighet;* Eftersom många verksamheter är socialt institutionaliserade styrs de av regler och konventioner. Verksamheter kan då värderas efter hur väl dessa regler och konventioner uppfylles.

Verksamheter kan även värderas med avseende på de värderingsaspekter vi diskuterat aletisk, etisk, estetisk, kulinarisk, ekonomisk och kognitiv. Kulinariska värderingar är härvid begränsade till verksamheter som är förbundna med kulinariska resultat. De övriga typerna av värderingar har emellertid generellare räckvidd.

(iii) *Modalitet*

Modal kvalificering kan göras av samtliga begreppsdimensioner hos en verksamhet. Grunden utgörs som vi sett av en bedömning av vad som är (i) nödvändigt, (ii) faktiskt eller (iii) möjligt. Några exempel är följande:

- (i) *Aletiskt* verksamhetskrav, verksamhetsbehov, verksamhetsmöjligheter
- Epistemiskt* verksamhetspraktik, verksamhetspotential
- (ii) *Deontiskt* verksamhetspåbud, verksamhetspraxis, verksamhetstillåtelse

Vi ser att skillnaden mellan de olika typerna av modalitet ofta inte är självklar när vi utgår från vardagspråkliga uttryck av den typ som använts ovan.

8. Normativ begreppsbestämning

Vi har redan konstaterat att de flesta värderingsgrunder och värderingsaspekter kan komma ifråga för begreppet "verksamhet". När det gäller traditionella normativa krav på beskrivning, förståelse och förklaring av verkligheten kan dessa naturligtvis också tillämpas om den bit av verkligheten begreppsbestämningen gäller är en verksamhet. En begreppsbestämning kan ju ses som ett inslag i en beskrivning, förståelseakt eller förklaring. Eftersom bestämning av begreppet verksamhet kan ha ett praktiskt, socialt intresse på såväl typ- som instansnivå är det troligt att det traditionella kriteriet "fruktbarhet" är av stort intresse särskilt för bestämning av specifika verksamhetsinstanser.

Avslutningsvis kan vi undersöka om begreppet "verksamhet" kan ges en karakterisering, definition eller någon form av typspecifiering. En möjlig definition vore kanske följande:

En verksamhet = def. en uppsättning samordnade aktiviteter med ett gemensamt syfte. En kollektiv konventionaliserad verksamhet måste dessutom uppfylla kraven att ha minst två deltagare och vara reglerad av konventioner med avseende på de handlingar och beteenden som deltagarna uppvisar respektive utför.

Andra typifieringar d v s prototyp, idealtyp, maximaltyp eller stereotyp är också möjliga. En stereotyp verksamhet i Paris vore kanske att sitta på kafé och diskutera.

8. Tillämpning av begreppsbestämning

För att vara väl tillämpbar bör alla de normativa krav på begreppsbestämning som omnämnts i stycket 5.10 uppfyllas. Särskilt relevant är emellertid kravet på fruktbarhet, dvs kravet att begreppsbestämningen antingen själv skall inneha en processroll eller vara relaterad till en processroll.

Detta tycks t ex vara fallet i följande exempel på möjliga användningar av begreppsbestämning.

- (i) Bestämning av vetenskapliga begrepp (objekt, instrument)
- (ii) Bestämning av begrepp i debatt eller argumentation (instrument, objekt)
- (iii) Bestämning av väsentliga begrepp i någon verksamhet (instrument, objekt, resurs)
- (iv) organiserandet av en databas (instrument, resurs)
- (v) Begreppsbestämning i undervisningssyfte för att hjälpa till att förklara (instrument).

En begreppsbestämning bör alltså vara relevant både för den verksamhet den skall användas inom och för de människor som bedriver eller deltar i verksamheten. För att bli relevant på detta sätt måste bestämningen dels förankras i dessa människors uppfattningar och dels sättas i samband med den eller de process/verksamhetsroller den skall inneha.

Detta innebär i sin tur att liknande information kan komma att konceptualiseras som olika begreppstyper beroende på t ex verksamhet, social grupp eller makroinstitutionellt sammanhang. Man kan även tänka att ännu mer lokala sammanhang (såsom ett visst samtal) kan betinga struktureringen av ett begrepp. Min förhoppning är att dessa olikheter i det stora hela kan ses som att lokala värden sättes på vissa av de mer globala konceptuella parametrar vi diskuterat ovan.

Några av metoderna för förankring av en begreppsanalys i en verksamhet hos de människor som deltar i eller bedriver verksamheten är:

- (i) analys av språkligt material från verksamheten enligt de riktlinjer vi presenterat
- (ii) Analys byggande på ickeverksamhets specifikt språkligt material.
- (iii) Intervjuer med verksamhetsaktiva mot bakgrund av aprioriska dimensioner.
- (iv) Enkäter konstruerade mot bakgrund av aprioriska dimensioner.
- (v) Analys av inspelade gruppdiskussioner om begrepp
- (vi) Utbildning i vissa elementära former för begreppsbestämning kombination med att verksamhetsaktiva människor själva använder dessa hjälpmedel för att ge förslag till begreppsbestämning.
- (vii) Prövning av adekvansen hos analysen mot de krav som verksamheten ställer.

9. Slutord

I denna uppsats har bl a följande behandlats:

- (i) En översikt av olika historiskt förekommande uppfattningar om semantisk analys och begreppsbestämning.
- (ii) En kortfattad diskussion av förhållandet mellan begrepp och begreppsuttryck.
- (iii) En presentation av en generisk modell för begreppsbestämning.
- (iv) En presentation av normativa kriterier för begreppsbestämning.
- (v) En presentation av några metoder för att empiriskt stödja begreppsanalys, varvid särskilt intresse ägnats åt språkligt material.
- (vi) En kortfattad diskussion av tillämpningsmöjligheter för begreppsanalys.

Mycket återstår ännu att göra för att bättre strukturera den generiska modellen och de empiriska metoderna men det är ändå min förhoppning att modellen redan är tillräckligt utvecklad för att kunna ligga till grund för relevant begreppsanalys inom olika områden. Det är vidare min förhoppning att den typ av "dynamisk begreppsanalys" som presenterats här också skall kunna ligga till grund för utförligare semantiska studier av diskurs.

Litteraturhänvisningar

- Allwood, J. (1976) *Linguistic Communication as Action and Cooperation* Institutionen för lingvistik, Göteborgs universitet.
- Allwood, J. & Andersson, L.G. (1976) *Semantik*, GULING 1, Institutionen för lingvistik, Göteborgs universitet.
- Allwood, J., Andersson, L-G. & Dahl, Ö. (1977) *Logic in Linguistic*. London: Cambridge University Press.
- Austin, J.L. (1962) *How to do things with Words*, Oxford: Oxford University Press.
- Berkeley, G. (1709) A new theory of Vision in A new theory of vision and other writings. London: Everyman's Library .483, 1910.
- Berlin, B. & Kay, P. (1969) *Basic Color terms: their universality and evolution*. Berkley: University of California Press, Wittgenstein L. (1933).
- Boyd, S. (1980) "The Semantic field of Swedish friendship terms", *Papers in Anthropological linguistics* 5, Institutionen för lingvistik, Göteborgs universitet.
- Clark, E. (1973) "What's a word? On the child's acquisition of semantics in its first language" in Moore T.E. (red) *Cognitive Development and the acquisition of language*. New York.
- Collins, A.M. & Quilliam, M.R. (1969) "Retrieval time from semantic memory", *Journal of Verbal Learning and Verbal Behavior* 8:240-247.
- Fillmore, C.J. (1968) The case for case. i E. Bach & R.T. Harms (eds): *Universals of linguistic theory*. New York: Holt, Rinehart and Winston, 1-90.
- Goodenough, W. (1965), "Yankee kinship terminology: A problem in componential analysis" i Hammell (ed) *Formal Semantic Analysis, American Anthropologist* 67, (5 Pt 2): 259-287.
- Grice, H.P (1975) "Logic and conversation", i Cole, P. & Morgan, J.L. (eds) *Syntax and Semantics*, Vol 3: *Speech Acts*, New York: Seminar, Press, 41-58.
- Grimes, J. (1975) *The thread of discourse*". The Hague: Mouton.
- Gruber, J.S. (1965), *Studies in lexical relations*. Opubl. avh. MIT.
- Hjelmslev, L. (1943) *Omkring Sprogteorins Grundlæggelse*, Köpenhamn: Akademisk forlag.

- Katz, J. & Postal, P. (1964) *An integrated theory of linguistics descriptions*. Cambridge, Mass: MIT Press.
- Labov, W. (1973) The boundaries of words and their meanings. I C. J. Bailey & R. Shuy (Eds.) *New ways of analyzing variation in English*. Washington: Georgetown Press.
- Leech, G. (1969) *Towards a semantic description of English*. London: Longmans.
- Lyons, J. (1969) *Introduction to theoretical linguistics*. London: Cambridge University Press.
- Naess, A. (1966) *Communication and argument*. Oslo: Universitetsforlaget
- Osgood, C. E., Suci, G.J. & Tannenbaum, P.H. (1957) *The Measurement of Meaning*. Urbana: Univ. of Illinois Press.
- Osgood, C.E. (1975) *Cross-cultural universals of affective meaning*. Urbana: Univ. of Illinois Press.
- Porzig, W. (1934) "Wesenhafte Bedeutungsbeziehungen", *Beiträge zur deutschen Sprache und Literatur* 58: 70-79.
- Rosch, E. (1975) "Cognitive representations of semantic categories. *Journal of Experimental Psychology: General* 104:192-233.
- Rumelhart, D.E. (1975) "Notes on a schema for stories" I D.G. Bobrow & A.M. Collins (Eds.) *Representations and understanding: studies in cognitive science*. New York: Academic Press.
- Schank, R. (1975) "The Structure of episodes in memory". I D.G. Bobrow & A.M. Collins (Eds.) *Representations and understanding: studies in cognitive science*. New York: Academic Press, 237-272.
- Schutz, A (1973) *Collected Papers Vol 1: The problem of Social reality*. The Hague: Martinus Nijhoff.
- Språkdata (1982) Konkordans - Riksdagens snabbprotokoll, Institutionen för språkvet.databehandling, Göteborgs universitet.
- Whorf, B.L. (1956) *Language, thought and reality: selected writings of Benjamin Lee Whorf*. J.B.Carroll (ed), New York: Wiley.